

The logo for IVO, consisting of the letters 'IVO' in a bold, black, sans-serif font. The letter 'O' is replaced by a blue circle with a white dot in the center, resembling an eye or a camera lens. The entire logo is enclosed in a white rectangular frame with rounded corners.

IVO

wetenschappelijk bureau voor
onderzoek, expertise en advies
op het gebied van leefwijzen,
verslaving en daaraan gerelateerde
maatschappelijke ontwikkelingen

De Leefstijltraining in woord en daad

Programma-integriteit van de uitvoering van de Leefstijltraining voor
verslaafde justitiabelen

Cas Barendregt
Elske Wits

Colofon

De Leefstijltraining in woord en daad

Programma-integriteit van de uitvoering van de Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen

Rotterdam, mei 2014

Auteurs:

Cas Barendregt

Elske Wits

Met medewerking van:

Laura van de Wall

Nadine van Gelder

Eline Scholten

Onderzoek uitgevoerd in opdracht van:

Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Veiligheid en Justitie

©2014, WODC, ministerie van Veiligheid en Justitie, auteursrechten voorbehouden.

Het onderzoeksinstituut IVO werkt op een enthousiaste manier samen met opdrachtgevers aan het beantwoorden van vragen rondom leefstijl, verslaving en zorg. Het verbeteren van de situatie van kwetsbaren in de maatschappij speelt daarbij een belangrijke rol.

IVO Instituut voor Onderzoek naar Leefwijzen en Verslaving

Heemraadssingel 194

3021 DM Rotterdam

T +31 10 425 33 66

E secretariaat@ivo.nl

W www.ivo.nl

Begeleidingscommissie:

Prof. Dr. J. Wolf, Universitair Medisch Centrum st. Radboud (voorzitter)

Dr. W. de Wildt, Jellinek Verslavingszorg

Drs. J.E. van 't Riet, ministerie van Veiligheid en Justitie

Dr. J. Mulder, Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatie Centrum, ministerie van Veiligheid en Justitie

Voorwoord

De Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen is een belangrijke interventie in het scala aan interventies dat de reclassering in Nederland te bieden heeft. Immers, veel gedetineerden en onder toezicht gestelden hebben delicten begaan waarbij middelengebruik een rol speelde. De Leefstijltraining is erkend door de Erkenningcommissie Gedragsinterventies van het ministerie van Veiligheid en Justitie.

Deze studie laat zien dat het aanbieden van goed onderbouwde interventies in de vorm van trainingsprogramma's gericht op het verminderen van recidive, grote deskundigheid en vaardigheid vereist van de trainers. Dit geldt des te meer gezien de complexe problematiek van de doelgroep en gezien de context waarin de training plaatsvindt. Van belang is daarom niet alleen de aandacht voor 'what works' maar ook voor 'who works'. Er is steeds meer wetenschappelijke evidentie dat een interventie alleen effectief kan zijn als deze wordt uitgevoerd door vakbekwame en betrokken personen.

Wij willen de betrokkenen bij de Leefstijltraining bedanken voor hun bereidwillige medewerking aan het onderzoek. Met behulp van Stichting Verslavingsreclassering GGZ (SVG) en Reclassering Nederland (RN) legden wij contact met de trainers en kregen we toegang tot essentiële documentatie en reclasseringsdossiers van deelnemers. Met trainers en deelnemers spraken we uitvoerig over de inhoud van de trainingen maar ook over motivatie en weerstand. De ingewikkelde praktijk van aanmelding en indicering kwam ter sprake bij trajectbegeleiders in de PI, regiocoördinatoren en bij managers van de uitvoerende reclasseringsorganisaties. Zij maakten allen van harte tijd vrij om de onderzoekers te woord te staan. Dankzij de deskundigheid en inzet van de leden van begeleidingscommissie heeft de rapportage meer scherpte en diepte gekregen.

Als relatieve buitenstaanders mochten wij een kijkje nemen in de dagelijkse uitvoeringspraktijk van de Leefstijltraining. De onderzoekers waren onder de indruk van het streven naar kwaliteit door de professioneel betrokkenen bij de Leefstijltraining. De trainers zijn gedreven en ook de coaches zijn geïnspireerd door de inhoud van hun werk. Wij hopen dat deze studie een bijdrage kan leveren aan verdere verbetering van de opzet en uitvoering van de Leefstijltraining.

Dike van de Mheen
Directeur onderzoek en onderwijs IVO

Inhoudsopgave

Samenvatting	9
English summary	15
1. Inleiding	21
1.1 Aanleiding voor de procesevaluatie	21
1.2 Introductie van de Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen	22
1.3 Doel en onderzoeksvragen	23
1.4 Leeswijzer	25
2. Methode	27
2.1 Deelnemende instellingen	27
2.2 Onderzoeksmethoden	27
2.3 Data analyse	34
3. Het kader voor de Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen	37
3.1 Doel en inhoud van de Leefstijltraining voor justitiabelen	37
3.2 De opzet van de Leefstijltraining	38
3.3 De beoogde doelgroep	39
4. Resultaten: selectie van deelnemers, kenmerken en uitval	43
4.1 Organisatie van de indicatiestelling	43
4.2 Inbedding van de Leefstijltraining in het trajectplan	44
4.3 Demografische kenmerken deelnemers (IRIS)	46
4.4 Toepassing van in- en exclusiecriteria	47
4.5 Verhouding van het aantal kortverblijvers, langverblijvers	51
4.6 Verloop van de aanmelding, instroom en afronding	52
4.7 Samenvatting	56
5 Resultaten: programma-integriteit van de trainingen	59
5.1 Hebben de trainers gewerkt volgens protocol? (conformiteit)	60
5.2 Opleiding en begeleiding van trainers	64
5.3 Vaardigheidsniveau van de trainers (responsiviteit)	65
5.4 Vaste trainerskoppels	66
5.5 Afname van vragenlijsten en evaluaties tijdens de training	66
5.6 Inhaalsessies na verzuim	68
5.7 Essentiële onderdelen en belang voor terugdringen recidive	68
5.8 Hoe wordt omgegaan met verschillende doelgroepen?	71
5.9 Voeren instellingen de training op dezelfde wijze uit?	72
5.10 Maatregelen die uitval tijdens de training kunnen verminderen	73
5.11 Samenvatting	73

6.	Resultaten: motivatie van deelnemers en professionals	75
6.1	Motivatie en houding van de deelnemers	75
6.2	Waardering van trainers	78
6.3	Samenvatting	79
7	Resultaten: contextuele factoren	81
7.1	Factoren in de organisatie die de instroom van deelnemers beïnvloeden	81
7.2	Factoren die inhoudelijk verloop van de training beïnvloeden	82
7.3	Aanpassingen in de opzet en/of in de context van de Leefstijltraining	83
7.4	Samenvatting	84
8	Conclusies	85
8.1	Verloop van de procesevaluatie	85
8.2	Wordt de Leefstijltraining programma-integer uitgevoerd?	87
8.3	Conclusies en aanbevelingen	92
	Literatuur	97
	Bijlage 1. Overzicht van de geobserveerde bijeenkomsten	101
	Bijlage 2. Scoreformulier video-observaties 1 (conformiteit)	103
	Bijlage 3. Scoreformulier video-observaties 2 (responsiviteit)	107
	Bijlage 4. Waardering van de inhoudelijke onderdelen per bijeenkomst	109

Samenvatting

De Leefstijltraining voor justitiabelen is een cognitieve gedragsinterventie die in 2009 door de Erkeningscommissie van het ministerie van Veiligheid en Justitie is erkend. Justitiabelen waarvan bekend is dat het gepleegde delict samenhangt met middelengebruik en/of gokken en die problemen hebben met middelengebruik (misbruik of verslaving) komen voor deze gedragsinterventie in aanmerking. Voordat deze gedragsinterventie wordt onderworpen aan een doeltreffendheidsstudie dient een onderzoek naar de programma-integriteit van de uitvoering plaats te vinden. Het WODC heeft het IVO in 2013 verzocht een procesevaluatie uit te voeren om te bepalen of de Leefstijltraining voor justitiabelen wordt uitgevoerd zoals beschreven in de handleidingen. Nagegaan is wat achterliggende oorzaken zijn van eventuele problemen in de uitvoering. De volgende aspecten kwamen aan bod:

1. Selectie en uitval van deelnemers;
1. Programma-integriteit van de uitvoering;
2. Motivatie van betrokkenen;
3. Contextuele factoren.

Methoden

De gegevensverzameling vond plaats tussen 1 oktober 2013 en 21 maart 2014. In die periode zijn 12 trainingen bestudeerd, die werden gegeven door de reclasseringsafdelingen van zes verschillende organisaties voor verslavingszorg. Zeven trainingen vonden intramuraal plaats en vijf trainingen extramuraal. Er is gebruik gemaakt van uiteenlopende gegevensbronnen en onderzoeksmethoden om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Semigestructureerde interviews met deelnemers, trainers en andere betrokken professionals vormen de basis. Daarnaast is gebruik gemaakt van registratiegegevens uit het cliëntvolgsysteem IRIS (het Integraal Reclasserings InformatieSysteem), zijn video-opnamen van de trainingen geobserveerd, en zijn van de bestudeerde trainingen gegevens verzameld via trainingsdossiers en een online enquête onder de trainers. Door de combinatie van de verschillende bronnen en methoden is een volledig, betrouwbaar beeld verkregen van het verloop van de onderzochte Leefstijltrainingen.

Opzet van de Leefstijltraining

Zowel gedetineerden (intramuraal) als justitiabelen onder reclasseringstoezicht (extramuraal) kunnen aan de training deelnemen. De Leefstijltraining voor justitiabelen is geïndiceerd voor:

- Riskante gebruikers met klachten – verslaafd én een midden of hoog recidiverisico.
- (Ernstig) chronisch verslaafden én een midden of hoog recidiverisico, mits ingebed in een breder zorgaanbod.

De training is gebaseerd op vier uitgangspunten (3RO, 2009): de aanname dat de kans op criminele recidive afneemt als het middelengebruik afneemt, de cognitieve gedragstherapeutische aanpak, het terugvalpreventie model van Marlat (1985, 2002) en het trans theoretisch model van Prochaska en Diclemente (1996). Motiverende gesprekstechniek (Miller & Rollnick, 1991) wordt in de handleiding als belangrijk methodisch instrument aangemerkt. De Leefstijltraining voor justitiabelen bestaat uit 16 bijeenkomsten van tweeënhalf uur, gevolgd door vijf zogenaamde *boostersessies* van een uur. De training wordt door het hele land uitgevoerd door gecertificeerde trainers van organisaties voor verslavingsreclassering. De uitvoering staat onder supervisie van Stichting Verslavingsreclassering GGZ (SVG).

Demografische kenmerken van de deelnemers

Alle aangemelde deelnemers (n=107) van de 12 gevolgde trainingen zijn man. Hun gemiddelde leeftijd is 34 jaar (*range* 19-64 jaar). De extramurale deelnemers zijn iets jonger. Ruim de helft is van Nederlandse herkomst en bijna een derde van de aanmeldingen wordt gevormd door allochtonen van niet-westerse herkomst, zowel in de intramurale als extramurale setting. Bijna de helft van de aangemelde deelnemers heeft alleen basisonderwijs afgemaakt (n= 48). Ruim een derde heeft lager voortgezet onderwijs afgemaakt (n= 37). De rest (n=14) heeft een diploma op middelbaar of hoger niveau.

Selectie en uitval van deelnemers

Van de 107 aangemelde deelnemers stromen er 91 in en maken 64 deelnemers de training af (= 60% van de aanmeldingen en 70% van de instromers). Er zijn qua instroom en uitval geen grote verschillen tussen intramurale en extramurale training. Uit de beschikbare gegevens is niet altijd op te maken of de uitval het gevolg is van een beslissing van de deelnemer (drop out) of van de trainer (push out). Beide komen voor.

Het belangrijkste selectie-instrument voor de Leefstijltraining voor justitiabelen is de RiSc (Recidive Inschatting Schalen). Dit instrument brengt diverse criminogene factoren in kaart en geeft een indicatie van het recidiverisico aan de hand van scores op subschalen. Wanneer de combinatie middelengebruik en recidiverisico voldoet aan de inclusiecriteria voor de Leefstijltraining geeft de RiSc automatisch het advies voor de Leefstijltraining. Het is vervolgens aan de adviseur dit advies over te nemen of te beargumenteren waarom van het advies wordt afgeweken. De RiSc is daarmee een hulpmiddel het vormen van een gestructureerd professioneel oordeel. Cognitieve beperkingen (IQ <80), psychische stoornissen, dominant gedrag, negatieve houding tegenover de sanctie en als het delict een zedendelict betreft zijn de belangrijkste exclusiecriteria. Deze kunnen ook uit de RiSc worden opgemaakt. Dit instrument wordt weinig gebruikt. De 107 aanmeldingen in de 12 bestudeerde trainingen zijn vrijwel altijd rechtstreeks gebaseerd op de uitslag van de RiSc. In IRIS bleek niet altijd de RiSc zelf in te zien, maar uit de adviesrapportages van de reclassering blijkt dat de RiSc wel is afgenomen.

Een aantal exclusiecriteria, zoals beschreven in de handleiding van de Leefstijltraining voor justitiabelen, laat ruimte om te beslissen een justitiabele toch toe te laten indien deze positief scoort op een van deze criteria. Van de 32 ingestroomde deelnemers die positief op een van de exclusiecriteria (dominantgedrag, houding tegenover sanctie en psychische problemen) scoorden, maakten 20 de Leefstijltraining af. Van de vier deelnemers met een IQ lager dan 80 maakten er drie de training af. Wanneer trainers en de regiocoördinator de lijst met aangemelde deelnemers screenen, maken zij een afweging om op basis van de exclusie criteria potentieel ongeschikte deelnemers al of niet te weren. Dit kan als gevolg hebben dat ofwel de training moet worden uitgesteld wegens te weinig geschikte kandidaten, of dat de training doorgaat met als risico dat deelnemers toch niet geschikt zijn.

Pas tijdens de training blijkt of een deelnemer cognitief voldoende is toegerust en voldoende is gemotiveerd om de training af te maken. Trainers zijn gewend met weerstand om te gaan, maar als (ernstige) weerstand niet beïnvloedbaar blijkt wordt deelname gestopt. De deelnemers die uitvallen,

vallen meestal in het begin van de training uit. De informatie die deelnemers vooraf over de Leefstijltraining krijgen is gering. Daardoor is het vooraf onvoldoende duidelijk of zij gemotiveerd zijn voor deelname of niet, en is de kans op instroom van ongemotiveerde deelnemers groter. Het onderscheid tussen de Korte Leefstijltraining en reguliere Leefstijltraining is voor adviseurs van de reclassering niet altijd duidelijk. De reguliere Leefstijltraining voor justitiabelen onderscheidt zich van de Korte Leefstijltraining doordat ze intensiever is (meer bijeenkomsten) en daardoor geschikt voor justitiabelen met een hoger recidiverisico (gemiddeld, hoog) en voor justitiabelen die te maken hebben met ernstiger middelenproblematiek (riskant gebruik met klachten, verslaafd). Onder reclasseringsadviseurs bestaat de neiging om de Korte Leefstijltraining te adviseren bij extramurale justitiabelen en de reguliere Leefstijltraining bij intramurale justitiabelen veroordeelden.

Intramuraal maakt de Leefstijltraining voor justitiabelen deel uit van het Detentie & Re-integratieplan. Gedetineerden die zich aan dit plan houden komen in aanmerking voor detentiefasering. Van de deelnemers die de Leefstijltraining intramuraal volgen verblijft meer dan 80% langer dan zes maanden in de PI alvorens zij met de training starten. Extramuraal zijn vrijwel altijd ook andere bijzondere voorwaarden opgelegd, zoals drugs en/of alcoholverbod, en (forensische) behandeling. De gedragsinterventie CoVa, die wordt aanbevolen in de handleiding van de Leefstijltraining, is door ongeveer een vijfde van de deelnemers gevolgd.

Programma-integriteit

Alle inhoudelijke onderdelen, werkvormen en tijdsduur per onderdeel staan beschreven in de programmahandleiding voor de trainer. Alle inhoudelijke onderdelen van de training worden door de trainers behandeld. In de manier waarop zij dat doen volgen zij minder strikt de programmahandleiding. De frequentie van de trainingen (2x per week) ligt in de praktijk hoger dan de handleiding voorschrijft (1x per week). Alle trainers onderschrijven het belang van deze hogere frequentie van bijeenkomsten. Enerzijds krijgt de training daardoor de gewenste intensiteit, anderzijds zijn er bij een kortere doorlooptijd minder planningsproblemen, met name in de PI's. De behandeling van de twee vast terugkerende onderdelen, aan het begin van elke bijeenkomst ("Rondje Ruis" en "Kijk op de Week"), is vaak moeilijk van elkaar te onderscheiden. De tijdsduur per onderdeel kan enorm wisselen; bij kleinere of passieve groepen is de per onderdeel bestede tijd vaak korter. Deelnemers vinden soms dat trainers "tijd rekken". Het maatjessysteem komt in de meeste trainingen niet aan de orde en wordt nergens modelgetrouw toegepast. Trainers en interventiecoaches zijn het erover eens dat deze afwijking niet problematisch is. De behandeling van het huiswerk wisselt per training. In sommige trainingen wordt het alleen mondeling behandeld, in andere trainingen maken deelnemers wel het huiswerk en wordt het ook nagekeken. Het rollenspel wordt in sommige trainingen vervangen door andere werkvormen. In sommige trainingen is de uitvoering van het rollenspel slordig en in andere trainingen loopt het rollenspel wel goed.

Essentiële onderdelen

Trainers zijn niet eenduidig in het benoemen van essentiële onderdelen van de Leefstijltraining. Ze zijn wel eenduidig in de overtuiging dat de kracht van de Leefstijltraining schuilt in de samenhang tussen de onderdelen. Daarnaast vinden zij motiverende gesprekstechniek een essentiële methodiek van de Leefstijltraining. Ook deelnemers verschillen in welke onderdelen zij essentieel vinden.

Supervisie en certificering

Alle trainers zijn gecertificeerd en worden per training inhoudelijk begeleid door supervisie van SVG interventiecoaches. De interventiecoaches beoordelen de trainers aan de hand van een standaard monitoringformulier. De kwaliteit van de trainers, gemeten naar het coachingsonderdeel “responsiviteit met behoud van programma-integriteit”, is behoorlijk maar er is ook ruimte voor verbetering.

Bij de uitvoering van de Leefstijltraining hoort het bijhouden van een trainingsadministratie die wordt bewaard in het trainingsdossier. Bijna alle trainingsdossiers zijn compleet. Van een training ontbreken de “deelnemerslijsten begrip en betrokkenheid” van enkele andere trainingen zijn deze onvolledig.

Motivatie van betrokkenen

De Leefstijltraining voor justitiabelen is een drangmaatregel en deelname heeft daarmee positieve consequenties voor betrokkenen, of weigering heeft negatieve consequenties (of beide). In de opzet van de Leefstijltraining is vanwege dit feit rekening gehouden met ambivalente of geringe motivatie van deelnemers. Motiverende gesprekstechniek is een basis-trainingstechniek die enerzijds wordt ingezet om uit conflict met de deelnemers te blijven (“meerrollen met de weerstand”), anderzijds en tegelijkertijd om deelnemers bij de training en trainingsdoelen te betrekken en hen te motiveren om het middelengebruik te verminderen. Motiverende gesprekstechniek benadrukt de eigen verantwoordelijkheid en keuzevrijheid van deelnemers. Trainers ondervinden in intramurale settings meer weerstand van deelnemers dan in extramurale settings. Deelnemers laten verschillende soorten motivatie zien, variërend van volhardende weerstand (actief of passief) tot intrinsieke betrokkenheid bij de trainingsdoelen. De betrokken trainers zijn over het algemeen enthousiast over de inhoud van de training. Kritiek is er op de beperkte speelruimte die de programmahandleiding toelaat om in werkvormen te variëren.

Contextuele factoren

De Leefstijltraining vindt plaats in een justitieel kader. Deelnemers zijn zich hiervan bewust en zijn selectief in wat zij wel en niet tijdens de training vertellen of in het werkboek opschrijven. Zij vrezen eventuele negatieve consequenties van openhartigheid over hun gebruik en/of delictgedrag. Trainers zijn gewend in dit kader te opereren en zeggen hiervan geen nadelen te ondervinden. Het justitiële kader draagt niet bij aan een optimaal leerklimaat. Een sanctie op middelengebruik wringt met de kern van de leefstijltraining, namelijk openlijk vertellen over je gebruik en terugval zien als een leermoment in plaats van een overtreding.

De reclasseringsafdelingen van de verslavingszorg tonen over het algemeen tevredenheid over de randvoorwaarden waaronder de Leefstijltrainingen worden gegeven. Degenen die betrokken zijn bij trainingen in PI's hebben soms te maken met gebrekkige medewerking van de PIW-ers. In de PI's zijn de trainingsfaciliteiten ook niet overal optimaal. Trainers moeten soms lang reizen om trainingslocaties te bereiken, de tijd die daarmee is gemoeid kan niet worden betaald uit de financiering van de Leefstijltraining. Hetzelfde geldt voor de informatie- en wervingsactiviteiten die instellingen doen om de Leefstijltraining onder aandacht van reclasseringsmedewerkers en trajectbegeleiders te brengen. Ook deze activiteiten worden niet gefinancierd.

Conclusie

De Leefstijltraining voor justitiabelen wordt grotendeels programma-integer uitgevoerd. Over de afwijkingen van de handleidingen met betrekking tot de frequentie van de bijeenkomsten en het maatjessysteem is consensus tussen trainers en interventiecoaches dat deze afwijkingen niet problematisch zijn. Trainers hebben behoefte aan alternatieve werkvormen om optimaal op de dynamiek in het groepsproces te kunnen aansluiten. Trainingen verschillen onderling in de behandeling van het huiswerk en uitvoering van het rollenspel. Hierin zou meer eenheid moeten komen, voordat een doeltreffendheid- of effectstudie wordt uitgevoerd.

Er doen zich geen grote problemen voor bij aanmelding en selectie van deelnemers. Uitval tijdens de training wordt meestal opgevat als '*collateral damage*', "dat hoort er nu eenmaal bij". Gebrekkige motivatie van deelnemers is een blijvend punt van aandacht. Verbetering van (de tijdigheid van) de informatievoorziening over de Leefstijltraining aan deelnemers kan hierin een gunstige rol spelen. De instellingen die de trainingen ontplooiën allen wervingsactiviteiten om regelmatig Leefstijltrainingen te kunnen uitvoeren.

English summary

The Lifestyle Training for addicted offenders is a cognitive behavioural intervention that was accredited in 2009 by the Dutch Accreditation Committee for Behavioural Interventions of the Ministry of Security and Justice (WODC). Offenders for whom it is known that the committed offense is related to substance use and/or gambling, and who have problems with substance use (abuse or dependence), are eligible for this behavioural intervention. Before the behavioural intervention is subjected to an effectiveness study, an assessment should be made of the program-integrity of the implementation. In 2013 the WODC invited the IVO to perform a process evaluation to determine whether the Lifestyle Training is carried out as described in the training manual. The underlying causes for any problems related to implementation are examined.

The following issues are discussed:

1. Selection and dropout;
2. Program integrity of implementation;
3. Motivation of those involved;
4. Contextual factors.

Methods

Data collection took place between 1 October 2013 and 21 March 2014. During that period, the 12 Lifestyle trainings given by the probation departments of six different organizations for addiction were studied. Seven of the trainings were intramural and five were extramural. Various data sources and research methods were used to investigate the research questions. Semi-structured interviews with the participants, trainers and other involved professionals were the main source of the data. In addition, data from IRIS (the Integral Registration and Information System) were used, video recordings of trainings were studied, data from the observed trainings were collected by the use of training files, and an online survey among trainers was conducted. This combination of different sources and methods yielded a complete and reliable insight into the course of the investigated Lifestyle Training.

Design of the Lifestyle Training

Both detainees (intramural) and offenders under probation supervision (extramural) can participate in the training. The Lifestyle Training is indicated for:

- Users at risk with complaints – addicted and with a medium or high risk of recidivism.
- (Seriously) chronic addicts and with a medium or high risk of recidivism if embedded in broader care.

The training is based on four principles (3RO, 2009): 1) the assumption that the risk of criminal recidivism decreases if substance use decreases, 2) the cognitive-behavioural approach, 3) the relapse prevention Model of Marlatt (1995; 2002), and 4) the trans-theoretical Model of Prochaska and DiClemente (1996). The Motivational Interviewing technique (Miller & Rollnick, 1991) is regarded as an important methodological tool in the manual. The Lifestyle Training consists of 16 sessions of 2.5 hours each, followed by five so-called ‘booster sessions’ of 1 hour each. The training is conducted throughout the country by certified trainers of organizations for addiction rehabilitation. The implementation is supervised by the Foundation of Addiction Probation Services (Stichting Verslavingsreclassering GGZ, SVG).

Demographic characteristics of the participants

In the 12 Lifestyle Trainings, all registered participants (n=107) are male (mean age 34 years); the extramural participants are slightly younger on average. In both intramural and extramural settings, more than half of the participants is of Dutch origin and nearly one-third of the applications is formed by immigrants from a non-Western origin. Almost half of the registered participants have completed primary education only; more than one third has completed lower secondary education.

Selection and dropout of the participants

Of the 107 registered participants, 91 started the training and 64 completed the training (i.e. 60% of the applications and 70% of the entrants). There were no major differences in participation and dropout between the intramural and extramural training. The available data provide no systematic information about whether dropout is due to the decision of the participant (dropout) or the trainer (push out): both scenarios occur.

The main selection tool for the Lifestyle Training is the Recidivism Assessment Scale (RISc). This instrument assesses various criminogenic factors and provides an indication of the risk of recidivism based on scores on the sub-scales. The RISc automatically advises the Lifestyle Training when the combination of drug use and risk of recidivism meet the inclusion criteria for the Lifestyle Training. Thereafter, the counsellor may decide to accept or decline this advice. The most important exclusion criteria are: cognitive disabilities (IQ <80), mental disorders, dominant behaviour, negative attitude to the sanction, and when the offense involves a sex offense. These aspects are reflected in the RISc. The MATE (CRIMI) is an instrument that helps determine the relationship between the offense and substance use. The manual of the Lifestyle Training does not specify when the MATE (CRIMI) is required; this instrument is seldom used. The 107 applications for the 12 trainings under study were almost always directly based on the outcome of the RISc. The RISc is stored in the web based client monitoring system IRIS, although the IRIS does not always show the RISc itself; however, the advice reports of the probation services demonstrate that the RISc has been conducted.

As described in the Lifestyle Training manual, some exclusion criteria offer the possibility to admit an offender who scored positively on one of the criteria. Of the 32 participants who scored positively on one of the exclusion criteria (dominant behaviour, attitude towards sanction and psychological problems), 20 completed the Lifestyle Training. Also, three of the four participants with an IQ $\leq$ 80 completed the training. When trainers and the regional coordinator screen the list of registered participants, they consider whether or not to admit potentially disruptive participants. Exclusion of participants may have resulted in postponing the training due to the lack of suitable candidates. The inclusion of potentially disruptive participants may have resulted in continuing the training, but with the risk that the participants may not be suitable.

Only during the training does it become apparent whether a participant is cognitively adequately equipped and sufficiently motivated to finish the Lifestyle Training. Trainers are used to dealing with some resistance; however, if (serious) resistance does not appear to be manageable, participation is stopped. Participants who dropped out, usually did so at the beginning of the training. The information given to participants prior to start of the training is limited, implying that it is unclear whether participants are really motivated (or not) and that there is an increased possibility of having unmotivated participants.

The distinction between the Short Lifestyle Training and the regular Lifestyle Training is not always clear to the probation officers. The regular Lifestyle Training differs from the Short Lifestyle Training in that it is more intensive (more sessions) and is therefore more suitable for individuals with a higher risk of recidivism (medium, high) and for individuals who have to deal with more serious substance problems (risky use with complaints, addicted). The probation officers have a tendency to recommend the Short Lifestyle Training in case of 'extramural' offenders sentence , and the regular Lifestyle Training in case of 'intramural' offenders.

Intramural, the Lifestyle Training is part of the Detention and Re-integration plan. Prisoners who adhere to this plan are eligible for detention phasing. Of the participants who follow the intramural Lifestyle Training, more than 80% stayed longer than six months in the penitentiary before they started the training. In the extramural situation, there are almost always other special conditions, such as drugs and/or alcohol prohibition, and (forensic) treatment. The behavioural intervention CoVa (Cognitive Skills), which is recommended in the Lifestyle Training manual, is followed by about one fifth of the participants.

Program integrity

All substantive parts, the methods and the duration of each program component are described in the manual for the trainers. All substantive parts of the training are taught by the trainers; however, concerning the way in which they teach, they follow the program instructions less strictly. In reality, the frequency of the training sessions (2 times a week) is higher than that is prescribed in the manual (once a week). All the trainers endorse the importance of this higher frequency of the meetings. Therefore, on the one hand the training will receive the desired intensity and, on the other, there are less problems in planning (especially in the penitentiaries) when the length of time of the intervention is shorter. The two returning program parts ("Rondje Ruis" and "Kijk op de Week" at the beginning of each meeting) are often difficult to distinguish. The length of each programme component can differ greatly: for smaller or more passive groups, the time spent on each component is often shorter. Participants sometimes find that trainers "extend time". In most trainings, the 'buddy' system is not addressed and is not faithfully applied in any organization; however, the trainers and intervention coaches agree that this deviation is not problematic. Treatment of homework varies per training. In some trainings, homework is dealt with only orally whereas in other trainings participants completed the homework and it was also checked. In some trainings, the role playing is replaced by other methods. In some courses implementation of the role playing is not well done, whereas in other trainings the role playing is properly implemented.

Essential elements

Trainers are not always clear about appointing the essential elements of the Lifestyle Training. However, they are unanimously convinced that the power of the Lifestyle Training lies in the relationship between the components. In addition, they found the Motivational Interviewing technique to be an essential method for the Lifestyle Training. Participants also differ regarding which parts they see as "essential".

Supervision

All trainers are licensed and each training course they are accompanied by supervision of SVG intervention coaches. The intervention coaches assess the trainers using a standard monitoring form. The quality of the trainers, as measured by the coaching part "responsiveness while maintaining program integrity", is properly conducted. However, there is room for improvement.

The Lifestyle Training requires keeping training records, which are held in the training file. Almost all training records are complete. In one training course, the "lists of participants' understanding and commitment" were lacking; in some other training courses these data were incomplete.

Motivation of those involved

The Lifestyle Training is a coercive measure. As a result, participation has positive consequences for those involved, or refusal has negative consequences (or both). Due to this fact, the design of the Lifestyle Training takes into account the ambivalent or low motivation level of the participants. The Motivational Interviewing technique is a basic training technique used to keep the participants from conflict; on the other hand (and at the same time) the technique helps to involve the participants by the training and the training goals. The nondirective approach of the Motivational Interviewing technique emphasizes the responsibility and the freedom of choice of the participants. In an intramural setting, trainers experience more resistance from participants than in an extramural setting. Participants show different kinds of motivation, ranging from persistent resistance (active or passive) to intrinsic involvement in the training goals. In general, the trainers are enthusiastic about the content of the training. There has been some criticism regarding the limited space the manual provides to trainers to vary in the methods used.

Contextual factors

The Lifestyle Training takes place in a judicial context. Participants are aware of this context and are selective in what they do and do not say during the training, or in what they write in the workbook. They fear possible negative consequences of their candor about their substance use and/or criminal behaviour. Trainers are aware of operating within this context and tell the participants that they will not experience disadvantages in this context. Although the coercive context does not contribute to an optimal learning environment, it does seem necessary in order to generate a sufficient number of participants.

The probation departments of addiction care generally are satisfied with the conditions under which the Lifestyle Trainings are given. Those who are involved in trainings in penitentiaries may have to deal with a lack of cooperation from the participants. In the penitentiaries, the training facilities are not always optimal. Trainers sometimes have to travel far to get to the training venues. However, the time they spend on traveling cannot be funded from the budget of the Lifestyle Training. This also applies to the information and recruitment activities that the institutions undertake to bring the Lifestyle Training to the attention of probation officers and counselors. None of these activities are funded.

Conclusion

The Lifestyle Training for addicted offenders largely meets criteria of program integrity. Concerning deviation from the manual regarding the frequency of the meetings and application of the buddy system, there is unspoken consensus among the trainers and intervention coaches; therefore, these

deviations are not seen as problematic. Trainers need some alternative methods to optimally respond to the dynamics of the group. Trainings differ in the treatment of the homework assignments and implementation of the role playing component. Before an effectiveness or impact study is conducted, the trainings need to become more consistent.

There are no major problems with the registration and selection of participants. Drop-out is usually considered to be 'collateral damage', i.e. "it's part of the game". Lack of motivation of the participants is an ongoing focus of attention. Improvement in the provision of information (regarding content and time) to participants about the Lifestyle Training may have a beneficial impact.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding voor de procesevaluatie

De Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen (vanaf hier ‘Leefstijltraining’) is in juni 2009 erkend door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie. Volgens de daarvoor geldende procedures dient een procesevaluatie plaats te vinden voorafgaande aan een evaluatie van de doeltreffendheid, om vast te stellen of de Leefstijltraining wordt uitgevoerd zoals beschreven in de handleidingen. Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Veiligheid en Justitie heeft het IVO opdracht gegeven tot het uitvoeren van de procesevaluatie. Eerder is door het IVO al een beknopte procesevaluatie van de testfase van de training uitgevoerd in Amsterdam en Rotterdam (zowel intra- als extramuraal) (Ganpat & Van den Eijnden, 2008).

Sinds de hierboven genoemde procesevaluatie heeft de ontwikkeling van de Leefstijltraining niet stil gestaan. De laatste handleidingen dateren van 2009 en vormden de basis voor de erkenning door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies van het ministerie van Veiligheid en Justitie. In het voorjaar van 2014 is de Leefstijltraining opnieuw ingediend voor een ex ante beoordeling door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies. Aanpassingen die er zijn gemaakt betreffen:

- Aanscherping in- en exclusiecriteria;
- Flexibeler toepassing aantal sessies per week;
- Doorontwikkeling voor- en nameting t.b.v. doelmatigheidsonderzoek.

Voor deze procesevaluatie is gebruik gemaakt van de handleidingen uit 2009 (Buntjer, Schoemakers, Smeerdijk, & Nieuwenhuis, 2009a, 2009b; Van Ooyen, Buntjer, Schoemakers, Smeerdijk, & Nieuwenhuis, 2009).

De Leefstijltraining is breed geïmplementeerd en tot de dagelijkse routine van de verslavingsreclassering gaan behoren. De vraag is of de gedragsinterventie wordt uitgevoerd zoals beschreven in de programmahandleidingen. Zijn er problemen in de uitvoering? Wat zijn achterliggende oorzaken van eventuele problemen in de uitvoering? Deze informatie is van belang voor de herziening van de Leefstijltraining. Uit de procesevaluatie van de Korte Leefstijltraining (Schoenmakers, Leiden, Bremmers, & Ferwerda, 2012) kennen we reeds enkele knelpunten rondom de uitvoering van de Korte Leefstijltraining en daarmee samenhangend ook de Leefstijltraining. Zo bleek dat bij de indicatiestelling niet voor alle betrokkenen helder was voor wie de reguliere Leefstijltraining en voor wie de Korte Leefstijltraining is bedoeld. Sommige instellingen bleken destijds standaard de Korte Leefstijltraining te indiceren voor extramurale justitiabelen, terwijl de reguliere Leefstijltraining alleen voor intramurale justitiabelen werd geïndiceerd.

In de volgende paragraaf volgt eerst een beknopte beschrijving van de Leefstijltraining. Daarna wordt het doel van de procesevaluatie belicht en komen de onderzoeksvragen aan de orde.

1.2 Introductie van de Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen

De Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen kent een cognitief-gedragsmatige aanpak van verslaving en is gebaseerd op 4 uitgangspunten (3RO, 2009). Ten eerste de aanname dat door beïnvloeding van het problematisch middelengebruik de kans op criminele recidive afneemt. Tweede uitgangspunt is de cognitieve gedragstherapeutische aanpak van het middelengebruik en het delictgedrag. In de Leefstijltraining worden deze daarom benaderd als aangeleerd gedrag. Het derde uitgangspunt is het verandermodel van Prochaska & DiClemente (1996). Volgens dit model loopt de verandering van problematisch middelengebruik en delictgedrag in een aantal stadia van motivatie. Het vierde uitgangspunt is het terugvalpreventiemodel van Marlatt et al. (1985, 2002). Deze terugvalpreventie identificeert hoog-risicosituaties voor terugval en koppelt cognitieve technieken aan diverse gedragsmatige interventies, zoals sociale vaardigheidstraining, diverse copingvaardigheden en gedragsoefeningen.

De Leefstijltraining is gericht op verbeteringen van:

1. Motivatie tot gedragsverandering;
2. Inzicht in achtergronden van het eigen riskante gebruik/gokken, in de relatie tussen gebruik/gokken en crimineel gedrag en herkennen van risicosituaties;
3. Het kunnen hanteren van risicosituaties en het kunnen vermijden van terugval;
4. Zelfcontrole;
5. Deelnemers moeten buiten detentie verbeteringen laten zien op: Middelengebruik/gokken, eventueel *self-report* van criminele recidive (kan na vijf-zes maanden na beëindiging programma).

Het centrale idee achter de training is het inzetten van sociaal leren om meer kennis en inzicht te verkrijgen in stappen die leiden tot een delict en de rol van middelengebruik daarin. Het primaire doel is het terugdringen van de kans op terugval in verslavingsgedrag om zodoende de kans op criminele recidive te verminderen. De deelnemer bepaalt zelf of deze wil stoppen of minderen met gebruik. Het past in de uitgangspunten van motiverende gespreksvoering dat de deelnemer hierin een weloverwogen keuze maakt, aangestuurd door de trainers.

De training bestaat uit 21 groepsbijeenkomsten; 16 sessies van 2,5 uur en 5 boostersessies van 1 uur. De Leefstijltraining is bedoeld voor gedetineerden en onder toezicht gestelden:

1. die aan de hand van de RISC zijn ingedeeld in de groep met een gemiddeld of hoog recidiverisico én een gemiddelde score op verslaving;
2. die aan de hand van de RISC zijn ingedeeld in de groep met een laag, gemiddeld of hoog recidiverisico én met een hoge score op verslaving (chronisch verslaafden; voor deze groep geldt dat de training niet als *stand alone* aangeboden kan worden, maar alleen in combinatie met zorg en ondersteuning op vele andere leefgebieden).

In 2012 is de Leefstijltraining bij 33 groepen uitgevoerd. De omvang van de groepen varieerde dat jaar tussen de twee en twaalf deelnemers. In 2012 zijn intramuraal 240 deelnemers gestart waarvan 201 deelnemers de training hebben voltooid. Extramuraal zijn (in 2012) 40 deelnemers gestart en hebben 28 deelnemers de training voltooid. Er waren in 2012 in totaal acht aanbieders, waarvan zeven in

tenminste één Penitentiare Inrichting (PI) de Leefstijltraining gaven, en één aanbieder de training alleen extramuraal gaf. Vier van de aanbieders gaven de training extramuraal (gegevens SVG, intern).

1.3 Doel en onderzoeksvragen

Het doel van de procesevaluatie is het bepalen of de Leefstijltraining wordt uitgevoerd zoals beschreven in de handleidingen van de Leefstijltraining. De hoofdvraag van deze procesevaluatie luidt: "Wordt de Leefstijltraining voor justitiabelen programma-integer uitgevoerd?" Daarbij wordt onderzocht of alle randvoorwaarden zijn gerealiseerd en of de processen tussen alle betrokken partijen verlopen zoals voorzien. Nagegaan wordt wat achterliggende oorzaken zijn van eventuele problemen in de uitvoering. De focus van deze procesevaluatie betekent dat vooral wordt gekeken naar 'what works' en niet naar 'who works'. Aspecten als trainersvaardigheid en trainingsstijl zijn weliswaar belangrijk voor een goede uitvoering van de training, mogelijk ook voor de effecten ervan, maar ze zijn niet het onderwerp van deze studie. De volgende onderzoeksvragen worden in deze rapportage beantwoord:

A. Selectie en kenmerken van deelnemers

1. Bij individuele deelnemers: maakt de Leefstijltraining deel uit van een behandeltraject of is het onderdeel van een ander geheel, of staat het op zichzelf? Welke trajecten lopen voorafgaand tijdens en na de Leefstijltraining?
2. Voldoet de deelnemersgroep aan de in- en exclusiecriteria?
3. Welke knelpunten doen zich voor bij het screenen, de selectie, de behandeling en de nazorg van de deelnemers? Doen zich onverwachte selectie-effecten voor in de praktijk voor? Zo ja, welke?
4. Hoe is de verhouding van het aantal kortverblijvers, langverblijvers en zwakbegaafden die de uitvoerders van de Leefstijltraining krijgen aangeboden?
5. Met welke uitval van deelnemers heeft men te maken, in welke omstandigheden en om welke redenen haken deelnemers voortijdig af? In welke fase haken ze af? Zijn er verschillen tussen deelnemers en uitvallers, en zo ja, welke verschillen zijn dit?
6. Wat kan er worden geconcludeerd over de deelnemers die in aanmerking komen voor de Leefstijltraining maar dit weigeren of toch niet worden ingedeeld in het programma? Wie (kenmerken) zijn de deelnemers uit deze twee groepen en wat is het percentage?
7. Hoe ziet de groepssamenstelling eruit voor wat betreft aantallen en geslacht en wordt hiermee voldaan aan de eisen in de programmahandleiding?
8. Zijn er wijzigingen of verduidelijkingen nodig in de selectiecriteria en/of screening van deelnemers, en zo ja welke?
9. Zijn er in de selectie- en instroomfase maatregelen denkbaar die de uitval zouden verminderen, zo ja welke?

B. Programma inhoudelijk

10. In hoeverre wordt het programma uitgevoerd conform de programmahandleiding voor de trainer? Wat zijn de redenen van eventuele afwijkingen? Wordt de programma-integriteit gewaarborgd?
 - a. Hebben de trainers gewerkt volgens het protocol?

- b. Voldoen de trainers aan de gestelde opleidingseisen?
 - c. Is er voldoende begeleiding en scholing van de trainers?
 - d. Is er intervisie/supervisie zoals beschreven in de theoretische handleiding? Indien hieraan niet is tegemoet gekomen, wat zijn daarvoor de redenen?
 - 11. Worden de vier evaluatielijsten (zie hierna bij Onderzoekopzet, ad c, punt 2 t/m 5) structureel ingevuld en bekeken door de trainers, interventiecoaches en deelnemers? Zo nee, waarom niet?
 - 12. Worden de vragenlijsten zoals weergegeven in de programmahandleiding afgenomen?
 - 13. Wordt er gewerkt met maatjes en persoonlijke begeleiders zoals staat beschreven in de handleidingen? Wat zijn de ervaringen hiermee van trainers en deelnemers?
 - 14. Is er zorggedragen voor inhaalsessies zoals beschreven in de handleiding? Zo niet, waarom niet?
 - 15. Wat zijn volgens de trainers en deelnemers essentiële onderdelen van de training?
 - 16. Heeft de deelnemer twee vaste trainers voor het totale traject gehad? Zo nee, waarom niet?
 - 17. Hoe verloopt de afname van de meetinstrumenten die van belang zijn voor de effectevaluatie? Wie neemt ze af?
 - 18. Wordt er verschillend omgegaan met verschillende doelgroepen? Is er sprake van programma differentiatie?
 - 19. Zijn er verschillen tussen de instellingen met betrekking tot de uitvoering en zo ja, waar hebben die verschillen betrekking op?
 - 20. Zijn er in de trainingsfase maatregelen denkbaar die de uitval zouden verminderen, zo ja welke?
- C. Motivatie van de betrokkenen
- 21. Hoe staan de deelnemers tegenover de Leefstijltraining? In welke mate zijn de deelnemers gemotiveerd en wat bevordert en belemmert hun motivatie?
 - 22. Hoe waarderen de medewerkers/uitvoerders de methodiek? In hoeverre sluit het programma aan bij de normen, de waarden en de behoeften van de behandelaars? Wat is er nodig om dit te verbeteren?
- D. Contextuele factoren
- 23. Hebben de instellingen voldoende middelen tot hun beschikking om de interventie goed uit te voeren?
 - 24. Is de situatie in de instellingen stabiel? Zijn er factoren buiten de Leefstijltraining aan te wijzen die de uitvoering van het programma in de weg staan?
 - 25. Welke knelpunten doen zich voor bij de uitvoering van de methodiek in de praktijk; welke onvoorziene gevolgen tekenen zich eventueel af? Wat zijn de achterliggende oorzaken van deze knelpunten?
 - 26. Dienen er aanpassingen plaats te vinden in de opzet en/of in de context van de Leefstijltraining? Zo ja, waarom en wat hoopt men met deze bijstellingen te bereiken?
- E. Toekomstige studies
- 27. Wat valt uit de resultaten van de procesevaluatie te concluderen over de haalbaarheid van een eventuele doeltreffendheidstudie en effectevaluatie?

1.4 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk wordt de gebruikte onderzoeksopzet beschreven. In hoofdstuk 3 wordt op basis van de documentatie uitleg gegeven over de Leefstijltraining en wordt het normatieve kader geschetst volgens welke de training in de praktijk gebracht zou moeten worden. Vervolgens worden in hoofdstuk 4 tot en met 7 de resultaten besproken. Hoofdstuk 4 behandelt onderwerpen rondom selectie en uitval, hoofdstuk 5 gaat in op programma-integriteit, hoofdstuk 6 op motivatie en hoofdstuk 7 bespreekt een aantal contextuele factoren die samenhangen met de uitvoering van de Leefstijltraining.

In het afsluitende hoofdstuk 8 wordt het verloop van de procesevaluatie besproken, de resultaten en de conclusies en aanbevelingen.

2. Methode

Het doel van de procesevaluatie was te bepalen of de Leefstijltraining wordt uitgevoerd zoals beschreven in de Leefstijltraining-handleidingen. Centraal staat hierbij de programmahandleiding van de Leefstijltraining waarin de uitvoering wordt beschreven. Daarnaast is de Theoretische en Managementhandleiding van belang, omdat daarin onder andere de selectiecriteria zijn uitgewerkt. Ook in de Opleidingshandleiding staat relevante informatie, namelijk over de wijze waarop trainers opgeleid dienen te worden en wat het profiel van deze trainers dient te zijn.

2.1 Deelnemende instellingen

De uitvoering van de training is in zes instellingen op zeven intramurale en vijf extramurale locaties gevolgd (tabel 2.1). Hierdoor is een gevarieerd beeld verkregen van de huidige uitvoeringspraktijk. Het streven was om evenveel intra- als extramurale trainingen te selecteren, wat bijna is gelukt. Omdat alle lopende trainingen zijn meegenomen in het onderzoek, waren we afhankelijk van het aanbod van trainingen ten tijde van de procesevaluatie. Alleen trainingen die van begin tot eind konden worden gevolgd zijn geselecteerd.

Tabel 2.1 Verdeling van trainingen naar uitvoerende organisatie en setting

	Intramuraal	Extramuraal
1. VNN	-	2
2. Tactus	3	1
3. Novadic-Kentron	1	-
4. Vincent van Gogh instituut / Mondriaan verslavingszorg	2	1
5. Inforsa	1	-
6. Emergis	-	1
Totaal	7	5

In het vervolg van deze rapportage zijn de resultaten van het onderzoek geanonimiseerd weergegeven.

2.2 Onderzoeksmethoden

Via het bestuderen van onder andere de verschillende handleidingen van de Leefstijltraining is bij aanvang en gedurende het onderzoek inzicht verkregen in de manier waarop de training dient te worden uitgevoerd (normatief kader). Daarnaast zijn enkele voor de procesevaluatie relevante onderzoeksrapportages bestudeerd. De periode van gegevensverzameling vond plaats van 1 oktober 2013 tot en met 21 maart 2014

In het onderzoek is gebruik gemaakt van diverse bronnen en methoden van dataverzameling:

- Dossiers van deelnemers IRIS / RISc;

- Monitoringgegevens van de trainingen door analyse van:
 - Video-opnamen;
 - Deelnemerslijsten;
 - Eindbeoordeling deelnemerslijst;
 - Eindevaluatie door deelnemers.
- Beoordelingsformulieren over de betrokken trainers, ingevuld door de interventiecoaches;
- Semigestructureerde interviews met trainers, regiocoördinatoren en deelnemers uit de 6 betreffende regio's (zie onderdeel c bij de uitwerking van de werkwijze) en vier leidinggevenden/ managers van de trainers, de interventiemanager van RN en een interventiecoach van SVG;
- Vragenlijstonderzoek onder trainers.

De methoden en bijbehorende gegevensbronnen zijn in het volgende schema in de eerste kolom weergegeven, waarbij in de overige kolommen is te zien op welke onderzoeksvragen (gegroepeerd onder A, B, C en D) antwoord wordt verkregen.

Tabel 2.2 Onderzoeksvragen en gegevensbronnen

Vragen:	A. Selectie en kenmerken deelnemers	B. Programma- inhoud	C. Motivatie deelnemers en trainers	D. Context
Bronnen:				
Dossiers deelnemers IRIS / RISc	X			
Monitoregegevens trainingen in trainingsdossiers (deelnemerslijsten, eindevaluatie door deelnemers, verzuim en uitval)	X		X	
Video-opnamen bijeenkomsten		X	X	
Beoordelingsformulieren trainers		X	X	
Interviews met professionals en deelnemers	X	X	X	X
Vragenlijstonderzoek trainers	X	X	X	X

De gebruikte methoden worden hieronder verder uitgewerkt.

2.2.1 Dossiers van de deelnemers: IRIS / RISc

Van alle aangemelde deelnemers (N= 107) van de 12 geselecteerde trainingen zijn, via de daartoe geëigende toestemmingsprocedures en onder geheimhouding, dossiers bestudeerd om kenmerken van de deelnemers te achterhalen. Deze gegevens zijn te vinden in IRIS, het Integraal Reclassering Informatie Systeem. Daarin worden reclasseringsgegevens van onder meer de deelnemers aan de Leefstijltraining opgeslagen. Dankzij de medewerking van Reclassering Nederland (RN) was het mogelijk toegang tot IRIS te krijgen. Via IRIS is ook de RISc (Recidive Inschattingsschalen) in te zien die adviseurs gebruiken ten behoeve van de adviesrapportage voor de rechtbank of voor het Detentie en

Re-integratieplan. Uit de RISc-gegevens kan worden opgemaakt of deelnemers voldoen aan de in- en exclusiecriteria die in de Theoretische en Managementhandleiding zijn vermeld. Wanneer de RISc niet in het *web based* cliëntvolgsysteem (CVS) is opgeslagen, kan in de meeste gevallen het recidiverisico worden opgemaakt uit het reclasseringsadvies, dat vrijwel altijd een samenvatting van de RISc bevat. Precieze scores op subschalen van de RISc zijn echter niet in reclasseringsadviezen terug te vinden, waardoor deze moest worden afgeleid uit het advies. In enkele gevallen is in plaats van de RISc een QuickScan gevonden. Het recidiverisico en exclusiecriteria zoals bedoeld in de handleiding van de Leefstijltraining is hieruit niet op te maken. Met behulp van de gegevens uit IRIS zijn ook demografische gegevens verzameld (leeftijd, opleiding, etniciteit) en de duur van het verblijf in detentie voorafgaand aan de training van gedetineerde deelnemers.

Het vaststellen van de manier waarop de Leefstijltraining is ingebed in het individuele traject is gedaan op basis van het reclasseringsadvies of het kopje “indicatiestelling” in de RISc. Deze gegevens leveren sterke aanwijzingen voor de aard van de bijzondere voorwaarden en eventuele andere gedragsinterventies die zijn ingezet, maar het uiteindelijke verloop van het totale traject is daarmee niet honderd procent zeker vast te stellen, omdat de RISc en het reclasseringsadvies vooraf gaan aan het definitieve vonnis (extramuraal) of de vaststelling van het Detentie en Re-integratieplan (intramuraal). Het tabblad “activiteitenplan” kan meer zekerheid bieden over de inbedding, maar analyse hiervan is arbeidsintensief en de informatie in het tabblad is voor een buitenstaander niet altijd goed te interpreteren, bijvoorbeeld “gedragsinterventie” is niet nader gespecificeerd. De gegevens onder het tabblad “activiteitenplan” zijn niet in de analyse opgenomen.

Toegang tot IRIS en RISc is noodzakelijk om te kunnen vaststellen of deelnemers tot de beoogde doelgroep van de Leefstijltraining behoren. Met uitzondering van vier personen is van alle aangemelde deelnemers met behulp van het registratienummer - overgenomen uit het trainingsdossier - inzage verkregen in de reclasseringsregistratie. Van een persoon bleek het registratienummer onjuist en van drie andere personen was geen registratienummer in het trainingsdossier te vinden. De inzage in de RISc leverde in circa een op de tien gevallen problemen op, waardoor op de betrouwbaarheid van het bepalen van met name de exclusiecriteria is af te dingen.

2.2.2 Monitoregegevens trainingen (trainingsdossiers)

Van elke training worden gegevens verzameld in een zogenaamd trainingsdossier. In het dossier bevinden zich naam, geboortedatum en registratienummer van de deelnemers. Ook de voor- en nameting, deelnemerslijsten ‘begrip en betrokkenheid’ en de eindevaluatie door de deelnemers zijn hierin opgeslagen. Met behulp van de voor- en nameting kan worden nagegaan of (een deel van) de programmadoelen¹, zoals genoemd in de Evaluatiehandleiding (Van Ooyen et al., 2009), worden behaald (zie ook 8.3.2 voor een reflectie op de voor- en nameting).

Via de persoonsgegevens van de deelnemers kunnen in IRIS detentiegegevens, de RISc en het reclasseringsadvies worden teruggevonden. Van drie niet ingestroomde deelnemers waren deze gegevens niet beschikbaar en van één onjuist. In het algemene deel van het trainingsdossier wordt ook bijgehouden of deelnemers de trainingen hebben afgemaakt, in welke sessie ze eventueel zijn gestopt en waarom. De registratiewijze is echter niet uniform, zodat niet met zekerheid valt te zeggen of

¹ Deze term komt uitsluitend voor in de Evaluatiehandleiding, niet in de Theoretische- en Managementhandleiding of de Programmahandleiding voor trainers.

stoppen met deelname een beslissing is van de deelnemer zelf of dat deelname is beëindigd door de trainers. In dit deel van het dossier staat ook wanneer de coachingsgesprekken met de trainer hebben plaatsgevonden (tabel 2.3).

Deelnemerslijsten

Trainers houden zogenoemde deelnemerslijsten bij. Hieraan is de presentie van de deelnemers af te lezen. Zo kan worden bepaald hoeveel deelnemers zijn gestart en hoeveel deze trainingen hebben afgerond. De deelnemerslijsten bevatten per bijeenkomst en per deelnemer ook een oordeel van de trainers over het begripsniveau en de betrokkenheid. Bij acht trainingen waren de deelnemerslijsten compleet; drie trainingen hadden onvolledige deelnemerslijsten, dat wil zeggen, per deelnemer werd wel inhoudelijk commentaar gegeven op functioneren of vordering, maar de vijfpuntsschalen waren niet of onvolledig ingevuld. Bij één training ontbrak de deelnemerslijst begrip en betrokkenheid volledig (tabel 2.3).

Voor- en nametingen

Alle voor- en nametingen voor deelnemers waren in de trainingsdossiers aanwezig (tabel 2.3).

Tabel 2.3 Inhoud trainingsdossiers

	Deelnemerslijst begrip en betrokkenheid	Voor- metingen	Na- metingen	Eindevaluatie deelnemers	Coaching- gesprekken
Training A extra	Ontbreekt	√	√	√	Trainer 1: 3x Trainer 2: 3x
Training B extra	Onvolledig [#]	√	√	√	Trainer 1: 2x Trainer 2: 1x
Training C extra	√	√	√	√	Trainer 1: 3x Trainer 2: 3x
Training D extra	√	√	√	√	Trainer 1: 3x Trainer 2: 3x
Training E extra	√	√	√	√	Trainer 1: 3x Trainer 2: 3x
Training F intra	√	√	√	√	Trainer 1: 3x Trainer 2: 3x
Training G intra	√	√	√	√	Trainer 1: 3x Trainer 2: 3x
Training H intra	√	√	√	√	Trainer 1: 3x Trainer 2: 3x
Training I intra (ISD)	√	√	√	√	Trainer 1: 2x Trainer 2: 3x
Training J intra	√	√	√	√	Trainer 1: 4x Trainer 2: 4x
Training K intra	Ontbreekt [#]	√	√	√*	^
Training L intra^{##}	Onvolledig [#]	√	√	√	Trainer 1: 2x Trainer 2: 2x Trainer 3: 2x

*1 evaluatie ontbreekt. ^ onbekend of niet in trainingsdossier is genoteerd of niet is overgenomen door onderzoeker. [#] Trainers geven wel geschreven commentaar maar vullen vijfpuntsschaal niet of onvolledig in.

^{##} Deze training is uitgevoerd met drie trainers die in afwisselende koppels werkten.

Eindevaluatie door deelnemers

Alle deelnemers die de training voltooiën vullen een eindevaluatie in. Zij geven anoniem hun waardering op een reeks van onderdelen van de training, geven een rapportcijfer (1 t/m 10) en krijgen de gelegenheid om een toelichting te schrijven en tips voor verbetering te geven. Alle formulieren waren in de trainingsdossiers aanwezig. Van de eindevaluatie is in dit onderzoek alleen het rapportcijfer gebruikt (tabel 2.3).

Tussenevaluatie en eindbeoordeling

De tussenevaluatie en eindbeoordeling die trainers over de deelnemers maken bevat een (kwalitatief) oordeel over begrip, inzet en het maken van het huiswerk. Tevens geeft de trainer op dit formulier aan in welke fase van gedragsverandering hij/zij de deelnemer inschat (Stages of Change model). Deze evaluatieformulieren worden met de deelnemer besproken en door de deelnemer getekend voor gezien. De formulieren komen niet in het trainingsdossier, maar worden naar de toezichthouder of trajectbegeleider gestuurd. Deze evaluaties maken geen deel uit van dit onderzoek.

De trainingsdossiers bevatten vooral feitelijke informatie, onder andere noodzakelijk om IRIS te kunnen raadplegen. Reden waarom deelnemers stoppen met de training wordt wel consequent, maar niet uniform genoteerd. Op de deelnemerslijsten staan geen definities of indicatoren van begrip en betrokkenheid, waardoor niet duidelijk is of trainers allen hetzelfde onder deze begrippen verstaan. Validiteit en betrouwbaarheid van deze schalen zijn hierdoor niet overtuigend.

2.2.3 Video-opnamen en beoordelingsformulieren trainers

Onderdeel van de coaching van trainers is dat zij van hun interventiecoach feedback krijgen aan de hand van video-opnamen die van iedere training worden gemaakt. Alleen de trainers worden gefilmd. De opnames worden normaal gesproken direct na afloop van de training vernietigd. Ten behoeve van het onderzoek hebben de interventiecoaches vanaf oktober 2013 videobeelden van de trainingen bewaard en beschikbaar gesteld. Van één training zijn geen beelden geanalyseerd omdat de deelnemers aan de training hiertegen bezwaar hadden. De beschikbare video-opnamen bevatten zoveel gedetailleerde informatie dat het nodig was een selectie van vier van de zestien bijeenkomsten per training te maken, waardoor in totaal 44 bijeenkomsten in plaats van 192 in beeld kwamen. Per training werden de vier bijeenkomsten zodanig geselecteerd dat alle soorten bijeenkomsten evenredig in het onderzoek vertegenwoordigd waren.

Om de programma-integriteit te beoordelen werd nagegaan of de objectief waarneembare processen werden uitgevoerd zoals in de programmahandleiding is beschreven. Op een scoreformulier dat al in eerder onderzoek werd gebruikt (Schoenmakers et al., 2012) werd door het onderzoeksteam in detail bijgehouden of alle elementen uit de programmahandleiding werden uitgevoerd. Ook werd nagegaan of deze elementen in de juiste volgorde aan de orde kwamen in de daarvoor gestelde tijd. Tevens werd aangegeven of er is afgeweken van de handleiding en zo ja, op welke wijze. Op elk scoreformulier werd ruimte geboden om de bevindingen toe te lichten en om aan te geven in welke omstandigheden van de handleiding is afgeweken. In bijlage 1 staat een overzicht van de geobserveerde bijeenkomsten en in bijlage 2 en 3 een voorbeeld van het observatieprotocol.

De interventiecoaches scoren de videobeelden aan de hand van een hiervoor door 3RO ontwikkeld scoringsformulier op drie onderwerpen:

1. responsiviteit met behoud van programma-integriteit;
2. trainingsstijl;
3. trainingsvaardigheid.

Deze onderwerpen zijn onderverdeeld in sub-items. Voor elk sub-item zijn positieve en negatieve indicatoren opgesteld die behulpzaam zijn bij het scoringsproces. Elk sub-item kan worden gescoord op een vierpuntschaal (1-4). De geselecteerde video-opnamen zijn door het onderzoeksteam, voor dit onderdeel bestaande uit vier observatoren, gescoord aan de hand van het SVG scoringsformulier. Alle onderdelen zijn gescoord, maar alleen het aspect “responsiviteit met behoud van programma integriteit” is gebruikt voor de rapportage. De onderdelen “trainingsstijl” en “trainersvaardigheid” geven geen antwoord op een van de onderzoeksvragen en zijn daarom niet gerapporteerd.

Teneinde de inter-beoordelaar betrouwbaarheid tussen de vier observatoren zo hoog mogelijk te maken, hebben zij eerst de scoringsindicatoren gezamenlijk doorgenomen. Vervolgens is gezamenlijk een bijeenkomst geobserveerd. Het deel van de bijeenkomst voor de pauze is in gezamenlijk overleg gescoord en het deel na de pauze individueel, waarna de scores en verschillen tussen scores direct zijn besproken. Vervolgens is een achttal bijeenkomsten in wisselende koppels geanalyseerd, waarna nogmaals een bijeenkomst gezamenlijk is gescoord en verschillen en overeenkomsten in scores zijn besproken. De overige bijeenkomsten zijn individueel gescoord.

De video-observaties vormden een nuttige aanvulling op de gegevens verkregen uit de semigestructureerde interviews. Ze geven een goede algemene indruk van de dynamiek en het verloop van de trainingen. De verkregen informatie bevestigde uitspraken in de interviews met trainers over de motivatie van deelnemers, over moeizaam verlopende werkvormen en over afwijkingen in de tijdsduur van verschillende onderdelen. De concrete opbrengst van de video-observaties bestaat uit een vergelijking van de scores die onderzoekers aan de trainers toekennen met de scores toegekend door de interventiecoaches en is daarmee, in het licht van de geïnvesteerde tijd, beperkt. Echter, een onbedoeld en niet te verifiëren effect van het gebruik van de video-opnames voor dit onderzoek zou kunnen zijn dat trainers meer dan normaal zich aan de programmahandleiding voor de trainer hebben gehouden.

2.2.4 Semigestructureerde interviews met deelnemers en professionals

In totaal zijn 30 professionals geïnterviewd via semigestructureerde interviews. Er zijn 28 interviews gehouden met professionals die bij de uitvoering van de Leefstijltraining betrokken zijn binnen de instellingen en regio's (trainers, regiocoördinatoren, trajectbegeleiders van de PI's, en management van de verslavingsreclassering, zie tabel 2.4). Naast deze interviews op regionaal niveau hebben op landelijk niveau 2 interviews plaatsgevonden: met de interventiemanager (RN) en een interventiecoach (SVG). Wanneer voor het interviewen van trainers, trajectbegeleiders en managers meerdere personen in aanmerking kwamen, hebben de onderzoekers gezocht naar personen die het meest - direct of indirect - bij de geselecteerde 12 trainingen betrokken waren.

In aanvulling op de interviews onder professionals zijn 18 semigestructureerde interviews afgenomen bij deelnemers van de Leefstijltraining. Deelnemers werden geworven via regiocoördinatoren en trainers. Deelnemers aan trainingen in de PI zijn aldaar geïnterviewd. In alle gevallen was het mogelijk om in de PI audio-opnameapparatuur in te voeren om van de interviews geluidsopnames te maken.

Het was aanvankelijk niet in alle PI's mogelijk om door bemiddeling van trainers en/ of trajectbegeleiders toestemming te krijgen voor de interviews. Door tussenkomst van de opdrachtgever heeft Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) formeel toestemming gegeven het onderzoek in de PI's uit te voeren waardoor we toegang tot alle PI's konden krijgen. De deelnemers aan extramurale trainingen zijn ook geïnterviewd op de locatie waar de trainingen werden gegeven. Alle deelnemers ontvingen een kleine financiële compensatie voor hun deelname. Opgemerkt moet worden dat de geïnterviewde deelnemers geen representatieve afspiegeling vormen van alle deelnemers aan de 12 onderzochte trainingen. Zij hebben gedeeltelijk zelf initiatief genomen om te worden geïnterviewd, mogelijk aangemoedigd door de trainers. Geen van de geïnterviewde deelnemers had een uitgesproken negatieve grondhouding, terwijl die, blijkens de verhalen van de geïnterviewde deelnemers, wel degelijk aan de training deelnamen.

Tabel 2.4 Overzicht geïnterviewde personen

	Trainer	Deelnemer	Traject- begeleider	Regio coördinator	Andere professional
Training A extra	2	1			1*
Training B extra	1	2			
Training C extra	1	2		1	1**
Training D extra	2	-		1	1
Training E extra	1	1			
Training F intra	1	2	1		
Training G intra	1	2	1		1^
Training H intra	1	2	1		
Training I intra (ISD)	1	2	-		
Training J intra	1	2	1		
Training K intra	2	2	2		
Training L intra	1	-	-	1	1#
Interventiemanager RN					1
Totaal	15	18	6	3	6

* Interventiecoach voor trainingen A, C en E extra en trainingen F, G, H intra.

** manager liet zich vervangen door regiocoördinator (zelfde persoon als in kolom "regiocoördinator").

^ deze manager is ook verantwoordelijk voor trainingen F en H intra en training E extra.

deze manager is ook verantwoordelijk voor training in training K intra en training B extra.

In de interviews kwamen alle relevante onderzoeksvragen aan de orde, afhankelijk van de positie en kennis van de geïnterviewde. De interviews met professionals duurden ongeveer 90 minuten; de interviews met deelnemers circa 60 minuten. Zoveel als mogelijk zijn de interviews afgenomen door twee personen, waarbij de een aantekeningen maakte en de ander het gesprek voerde. Alle geïnterviewden hebben toestemming gegeven voor een geluidsopname van de interviews. De geluidsopnames zijn gebruikt ter ondersteuning van de verslaglegging. De interviewverslagen zijn gedeeltelijk uitgewerkt op basis van aantekeningen, aangevuld met ad verbatim uitgewerkte passages waar aantekeningen tekort schoten.

De interviews zijn een belangrijk onderdeel van de procesevaluatie. De 15 geïnterviewde trainers vormen een selectie van de 21 trainers die bij de uitvoering van de 12 geselecteerde trainingen waren betrokken.

2.2.5 Vragenlijstonderzoek onder trainers

De trainers van de 12 bestudeerde trainingen is een online vragenlijst voorgelegd. Voor iedere bijeenkomst (ook de boostersessies) van de training is een korte vragenlijst gemaakt met daarin vragen met betrekking tot de programma-integriteit. De vragen gaan in op de uitvoering per sessie, waarbij o.a. is nagevraagd of de onderdelen qua tijd en inhoud conform de handleiding zijn uitgevoerd (vijfpuntsschaal), of de onderdelen nuttig werden gevonden en belangrijk voor het terugdringen van de recidive (vijfpuntsschaal). Er was naast de gesloten vragen ook ruimte voor toelichting/suggesties en er werden enkele open vragen gesteld. Alle inhoudelijke onderdelen van de Leefstijltraining zijn op deze manier aan bod gekomen. Naast de korte vragenlijst per bijeenkomst is de trainers in een algemene vragenlijst gevraagd naar aspecten als programmahandleiding, tijdsregime, werkboek deelnemers en enkele randvoorwaarden, zoals, voorbereidingstijd en trainingsruimte. In totaal kon een trainer 23 vragenlijsten invullen: algemeen, kennismaking en voormeting, 16 bijeenkomsten en 5 boostersessies.

De maximale respons per bijeenkomst is 24, immers bij elke training zijn twee trainers betrokken die elk alle vragenlijsten voorgelegd kregen. De feedback die wij op de enquête kregen was dat het een groot beslag op de tijd van de trainers legde. Naar aanleiding hiervan is afgesproken dat zij tenminste één vragenlijst per bijeenkomst zouden invullen. De hoogste respons kregen we bij de vragenlijst “algemeen”, namelijk 17. De respons op de vragenlijsten per bijeenkomst varieert tussen 11 en 15 (gemiddeld 13,8). Een trainer rapporteerde over twee trainingen. Drie trainerskoppels hebben elk (bijna) alle vragenlijsten ingevuld. Van een training kregen we door technische problemen 11 vragenlijsten terug. De analyse en rapportage van de gegevens vond plaats per bijeenkomst (of meerdere bijeenkomsten) en niet per training.

Een aantal trainers heeft telkens na de bijeenkomst de vragenlijst ingevuld over de betreffende sessie. De meeste trainers hebben de vragenlijsten niet direct na afloop van een bijeenkomst ingevuld. Dat wordt deels verklaard doordat een aantal trainingen al van start was gegaan voordat de vragenlijsten online kwamen. De betrouwbaarheid van de antwoorden is hierdoor mogelijk lager dan bij antwoorden van trainers die wel direct na afloop van een bijeenkomst de betreffende vragenlijst invulden.

2.3 Data analyse

In de trainingsdossiers is gekeken welke gegevens in de dossiers aanwezig waren. Van het rapportcijfer dat deelnemers over de training geven na afronding zijn per training gemiddelden berekend. Van de scores op de deelnemerslijst (begrip en betrokkenheid) zijn eveneens gemiddelden berekend en is het verloop van deze gemiddelde scores gedurende de training vastgesteld (H6).

De gegevens afkomstig uit IRIS zijn eenvoudig weergegeven in rechte tellingen en zijn waar nodig in categorieën ingedeeld (leeftijd, opleidingsniveau en duur van het verblijf).

Per bijeenkomst zijn videobeelden van telkens twee of drie trainingen geobserveerd. Op basis van alleen deze gegevens kan niet worden vastgesteld in welke mate de trainingen conform de handleiding zijn uitgevoerd; de gegevens dienden ter aanvulling van data uit interviews en online enquêtes (triangulatie). De analyses van de video-opnames dienen dus niet als op zichzelf staande bevinding, maar zijn gebruikt ter verificatie en aanvulling van de resultaten uit de interviews en online enquête.

Per onderzoeksvraag is een kwalitatieve datamatrix bijgehouden waarin interviewgegevens zijn verwerkt (Braam, Verbraeck, & Trautmann, 2013). Antwoorden van verschillende geïnterviewden staan zo overzichtelijk bij elkaar. Analyse vond plaats door de datamatrix telkens tussentijds aan te vullen en per vraag een samenvatting te maken van de antwoorden, tegenstrijdigheden in de verzamelde informatie vast te stellen en de aspecten te benoemen waarover nog te weinig gegevens verzameld waren (hiaten). Deze methode maakt het eenvoudig om antwoorden vanuit de diverse bronnen met elkaar te vergelijken en tegenstrijdigheden te ontdekken. De tegenstrijdige gegevens en lege plekken in de matrix geven aan over welke onderwerpen nog (meer) informatie moest worden verzameld middels de resterende interviews en andere onderzoeksmethoden.

De online ingevulde vragenlijsten zijn geanalyseerd met behulp van statistische analyseprogramma SPSS (versie 19). Per item van de vragenlijst zijn beschrijvende kwantitatieve en in mindere mate kwalitatieve overzichten verkregen. Van een aantal onderwerpen is een gemiddelde score van de vijf puntsschaal berekend van alle trainers over alle sessies, bijvoorbeeld alle vragen “is dit onderdeel uitgevoerd conform de programmahandleiding?” Het *overall* gemiddelde van dit onderwerp is gebruikt om de gemiddelden van de afzonderlijke onderdelen statistisch te toetsen. Hierdoor wordt duidelijk welke onderdelen door de trainers relatief hoog of laag worden gescoord.

3. Het kader voor de Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen

In dit hoofdstuk wordt beschreven wat de Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen behelst en op welke wijze zij volgens de gestelde richtlijnen uitgevoerd dient te worden. Hiermee vormt dit hoofdstuk het kader van waaruit nagegaan kan worden of de training in de praktijk verloopt zoals beoogd is. We beschrijven achtereenvolgens de achterliggende rationale van de gedragsinterventie en de doelstelling van de training, de inhoud van de Leefstijltraining bezien over de verschillende bijeenkomsten, de doelgroep met aandacht voor inclusiecriteria en contra-indicaties voor deelname, de selectieprocedure van de deelnemers en tot slot het profiel van de professionals die de training uitvoeren.

De informatie in dit hoofdstuk is een weergave van wat op papier is vastgelegd over de richtlijnen en werkwijzen van de Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen. De handleidingen vormen daarvoor de basis (Buntjer et al., 2009a, 2009b). De inhoud van deze documentatie beschrijft wat er van welke betrokken professionals wordt verwacht, aan welke criteria deelnemers moeten voldoen en richtlijnen hoe de training dient te worden uitgevoerd. Wat in deze handleidingen ontbreekt zijn normen om te bepalen wanneer en in welke mate een afwijking hiervan leidt tot het onvoldoende integer uitvoeren van de Leefstijltraining.

3.1 Doel en inhoud van de Leefstijltraining voor justitiabelen

De Leefstijltraining voor verslaafde Justitiabelen is gericht op het terugdringen van de kans op criminele recidive door middel van het voorkomen en het onder controle krijgen van terugval in problematisch middelengebruik en/of gokgedrag. De Leefstijltraining is bedoeld voor gedetineerden en onder toezicht gestelden die op grond van de RISc zijn ingedeeld in de groep met een gemiddeld of hoog risico op recidive in combinatie met middelenmisbruik of verslaving (zie §3.3). De Leefstijltraining richt zich zowel op bewustwording en motivatie van het stoppen met gebruik en crimineel gedrag als op het volhouden van de gemaakte keuze om te stoppen met gebruik en crimineel gedrag. Het is sterk aan te bevelen om deelnemers voorafgaande aan de Leefstijltraining, de training Cognitieve Vaardigheden aan te bieden. In de Leefstijltraining wordt namelijk gebruik gemaakt van cognitieve basisvaardigheden die tijdens de CoVa zijn aangeleerd. Uitgangspunt voor de inhoud en de opzet van de Leefstijltraining vormt het terugvalpreventiemodel van Marlatt et al. (1985, 2002). De variant van de Leefstijltraining die is ontwikkeld voor justitiabelen (Buntjer et al., 2009a, 2009b) wordt door de regionale instellingen voor verslavingszorg met een reclasseringserkenning toegepast.

Er zijn vier handleidingen die de opzet en uitvoering van de Leefstijltrainingen beschrijven:

1. Deel A. Theoretische en Management handleiding
2. Deel B. Programmahandeling voor de trainer
3. Deel C. Evaluatiehandleiding
4. Deel D. Opleidingshandleiding voor trainers

Voor de uitvoering van deze procesevaluatie is vooral gebruik gemaakt van Deel A en Deel B van de handleidingen. In Deel A staan o.a. de uitgangspunten van de training, de in- en exclusiecriteria en de organisatie van de training. Dit deel was behulpzaam bij bestuderen van de indicatie- en

aanmeldingsprocedure. Deel B beschrijft de Leefstijltraining in detail en is daarom gebruikt als kader om de programma-integriteit te bestuderen.

3.2 De opzet van de Leefstijltraining

De Leefstijltraining bestaat uit één bijeenkomst waarin de deelnemers met elkaar kennismaken en de voormeting doen, dan zijn er zestien bijeenkomsten van ieder tweeënhalf uur en vijf boostersessies van zestig minuten. De boostersessies vormen een onlosmakelijk onderdeel van de training, en deze volgen aansluitend op de 16 'basissessies'. De totale training bestaat daarmee uit 21 bijeenkomsten. Iedere week vindt er één bijeenkomst plaats zodat er voor de deelnemers nog voldoende ruimte is om de kennis in zich op te kunnen nemen en om de opdrachten te kunnen maken. Afhankelijk van de lokale situatie en randvoorwaarden kunnen twee boostersessies aansluitend in dezelfde week gegeven worden in plaats van verspreid over 2 weken. De Leefstijltraining wordt gegeven door twee trainers, aan een groep van maximaal 12 deelnemers. De algemene richtlijnen zijn zo opgesteld dat deze toepasbaar zijn voor zowel de intra- als extramurale setting. Specifieke aanbevelingen voor de training in de intra- dan wel extramurale setting zijn in kaders geplaatst.

In tabel 3.1 is een overzicht te vinden van onderwerpen die in de bijeenkomsten aan bod komen.

Tabel 3.1 Overzicht bijeenkomsten en boostersessie Leefstijltraining

Bijeenkomst	Thema's
<i>Kennismakingsbijeenkomst en voormeting</i>	
<i>Bijeenkomst 1</i>	Motivatie, voor-en nadelen gebruik
<i>Bijeenkomst 2</i>	Voor- en nadelen delictgedrag en trainingsblad
<i>Bijeenkomst 3</i>	Motivatie, trainingsblad en functieanalyse (risicosituatie)
<i>Bijeenkomst 4</i>	Functieanalyse en zelfcontrolemaatregelen
<i>Bijeenkomst 5</i>	Zelfcontrolemaatregelen en omgaan met trek
<i>Bijeenkomst 6</i>	Omgaan met trek/tussenevaluatie
<i>Bijeenkomst 7</i>	Omgaan met sociale druk
<i>Bijeenkomst 8</i>	Omgaan met een uitglijder
<i>Bijeenkomst 9</i>	Tussenevaluatie door deelnemers
<i>Bijeenkomst 10</i>	Introductie Gebruiks- en delictketen/Leefstijlfactoren/ schijnbaar irrelevante gedachten en minibeslissingen
<i>Bijeenkomst 11</i>	Bespreken problemen/oplossingen op leefgebieden en gespreksvaardigheden
<i>Bijeenkomst 12</i>	Waarschuwingssignalen
<i>Bijeenkomst 13</i>	SOS-kaart gebruik/gokken en delictgedrag
<i>Bijeenkomst 14</i>	Gebruiks- en delictketen: aanloopketen
<i>Bijeenkomst 15</i>	Gebruiks- en delictketen opstellen
<i>Bijeenkomst 16</i>	Gebruiks- en delictketen presenteren
<i>Boostersessie 1</i>	Financiën/Huisvesting
<i>Boostersessie 2</i>	Werk/dagbesteding/scholing
<i>Boostersessie 3</i>	Sociaal Functioneren
<i>Boostersessie 4</i>	Relaties/Intimiteit
<i>Boostersessie 5</i>	Gezondheid

3.3 De beoogde doelgroep

In deze paragraaf wordt de manier waarop de selectie van deelnemers voor de Leefstijltraining verloopt besproken. Allereerst komt het instrumentarium aan de orde (3.3.1), vervolgens de indicatie- en exclusiecriteria (resp. 3.3.2 en 3.3.3).

3.3.1 Instrumenten

Voor de indicatiestelling wordt gebruik gemaakt van de uitkomsten van de RISC (Recidive InschattingSchalen), het diagnose-instrument van de reclassering in Nederland (Saan & De Haes, 2005, Blauw & Roozen, 2012). Aanvullend op de RISC is het professionele oordeel van de reclasseringswerker, diens werkbegeleider en de interventiecoach van belang voor de (bijstelling van) de indicatiestelling. Het kan voorkomen dat een betrokkene over belangrijke aanvullende informatie beschikt die niet door de RISC is ondervangen. Ook kunnen in de loop van het traject nieuwe inzichten ontstaan over de justitiabele. Indien dit leidt tot een aanpassing van het re-integratieplan, dan gebeurt dit altijd in samenspraak met alle betrokkenen.

Verdiepingsdiagnostiek is mogelijk met behulp van de MATE (CRIMI) (Schipppers & Broekman, 2012) en/of de EuropASI (Blanken & Hendriks, 1994). De MATE inventariseert behalve middelengebruik ook het functioneren en de zorgbehoefte, aanwijzingen voor psychische en somatische comorbiditeit, behandelhistorie en meer. De EuropASI is een instrument dat de ernst van de verslaving uitdrukt in scores. Meerdere leefgebieden worden in kaart gebracht vanuit de visie dat een verslavingsprobleem nooit een geïsoleerd probleem is.

Het criminele recidiverisico is gebaseerd op de indeling (laag, midden, hoog) die in de RISC wordt gehanteerd. In de huidige RISC versie wordt het risiconiveau “midden” onderverdeeld in “laag-gemiddeld” en “hoog-gemiddeld”.

3.3.2 Indicatiecriteria

De combinaties van recidiverisico en verslavingsernst bepalen welke Leefstijltraining geschikt is voor een justitiabele. De Leefstijltraining is geïndiceerd bij justitiabelen met:

- een gemiddelde of hoge kans op criminele recidive én
- een (in ernstige mate) aanwezige criminogene factor op de schalen ‘Alcohol’ (gewogen score 2 of meer) en/of ‘Drugs’ (gewogen score 3 of meer).

Hierbij dient het te gaan om het problematische gebruik van één of meer van de volgende middelen: cannabis, cocaïne, XTC, amfetamine, heroïne en/of medicijnen. De Leefstijltraining kan worden ingezet voor zowel justitiabelen die middelen misbruiken als justitiabelen die afhankelijk zijn van middelen.

Meer specifiek geldt dat de Leefstijltraining is geïndiceerd voor de doelgroepen:

- riskante gebruikers met klachten – verslaafd én een midden en hoog recidiverisico.
- de (ernstig) chronisch verslaafden én recidiverisico, mits ingebed in een breder zorgaanbod. Deze groep met een hoge RISC-score op verslaving volgt de Leefstijltraining ook, maar in combinatie met zorg en ondersteuning op verschillende andere probleemgebieden zoals huisvesting en dagbesteding.
- justitiabelen met een aanwezige criminogene factor op de schaal ‘Inkomen en omgaan met geld’ (gewogen score 5 of meer) indien tevens op vraag 5.4 ‘gokverslaving of ander verslavingsgedrag’ een 2 is gescoord.

Voor de doelgroep justitiabelen met problematisch middelengebruik bestaat, naast de Leefstijltraining, de ‘Korte Leefstijltraining’. Deze Korte Leefstijltraining is geïndiceerd voor mensen die middelengebruiken met een laag recidiverisico en is minder intensief dan de Leefstijltraining (SVG, 2009b). Meer dan bij de Korte Leefstijltraining staat bij de Leefstijltraining terugvalpreventie centraal (RN/SVG/LdH, 2010).

De ernst van het middelengebruik is gebaseerd op de stadia van verloop van gebruik naar verslaving zoals die in veel Nederlandse instellingen voor verslavingszorg wordt toegepast. De Leefstijltraining komt qua intensiteit overeen met behandeling van “riskante gebruikers met klachten” en “verslaafde” gebruikers (zie tabel 3.2). De Korte Leefstijltraining is geschikt voor “riskante gebruikers”. De Theoretische en Management handleiding van de Korte Leefstijltraining en de reguliere Leefstijltraining hanteren dezelfde inclusiecriteria voor ‘gokverslaving of ander verslavingsgedrag’ in combinatie met de criminogene factor ‘Inkomen en omgaan met geld’.

Tabel 3.2 Overzicht van inclusiecriteria Korte en reguliere Leefstijltraining

Recidiverisico →		Laag	Midden	Hoog
Stadia van gebruik naar verslaving ↓	Experimenteel gebruik	-	-	-
	Risicant gebruik	-	Kort	Kort
	Risicant gebruik met klachten	Kort	Regulier	Regulier
	Verslaafd	Kort	Regulier	Regulier
	Chronisch verslaafd	Regulier*	Regulier*	Regulier*

* mits ingebed in breder (behandel)aanbod.

De achterliggende gedachte is dat de intensiteit van de interventie afgestemd dient te worden op het recidiverisico van de delinquent (Buntjer et al., 2009a). Personen met een hoog recidiverisico behoeven een hoge behandelintensiteit en personen met een laag recidiverisico een lage behandelintensiteit. Een intensieve interventie kan voor mensen met een laag recidiverisico zelfs averechts werken (Buntjer et al., 2009a; Programma Terugdringen Recidive, 2005). Ook het verloop en de ontwikkeling van de verslaving spelen een rol bij de indicering. Bij een score ‘hoog’ op het domein Alcohol of Drugs van de RISc volstaat een gedragsinterventie zoals de Leefstijltraining niet, en is zorg of behandeling nodig. De rechter kan in dat geval bepalen dat iemand zich onder behandeling laat stellen. Dit kan zowel ambulant of klinisch.

3.3.3 Contra-indicaties

In de Theoretische en Management handleiding worden de volgende exclusiecriteria benoemd die iemand uitsluiten van deelname:

1. Justitiabelen behorende tot de doelgroep experimentele gebruikers, riskante gebruikers (zonder klachten). Voor experimentele gebruikers wordt een Leefstijltraining (voorlopig) niet noodzakelijk geacht.

2. Acute ontweningsverschijnselen nadat het middelengebruik is gestopt, zoals zweten, slapeloosheid, braken, tremoren, aanhoudende misselijkheid en in ernstige gevallen een onthoudingsdelier of een insult.
3. De strafrechtelijke veroordeling voor zedendelicten: de gedragsinterventies uit het programma Terugdringen Recidive zijn voor zedendelinquenten te weinig intensief. Daarnaast dienen zedendelinquenten meer toezicht en begeleiding te krijgen (Programma Terugdringen Recidive, 2005).
4. Een gebrekkige spraak en/of begrip van de Nederlandse taal. Beperkingen in de schrijfvaardigheid kunnen, i.v.m. het maken van huiswerk, verminderd worden door al voor de start van de training de deelnemer te koppelen aan een zogenoemd 'maatje'. Een deelnemer moet de Nederlandse taal dus kunnen spreken en begrijpen maar het is niet noodzakelijk dat een deelnemer kan schrijven.
5. Een score van 2 op subschaal 10.2 'Psychische problemen' (RISc) kan een contra-indicatie voor deelname zijn. Hierbij dient er verdiepingsdiagnostiek plaats te vinden door een daarvoor gediplomeerde diagnosticus.
6. Een score van 2 op de subschaal 11.3 'Dominant gedrag' (RISc) vormt een contra-indicatie als dit gedrag ook in de huidige setting niet te corrigeren blijkt. Een score van 2 wordt op deze subschaal gegeven bij betrokkenen die zich in de meeste situaties als de baas opstellen, zich door niemand iets laten vertellen en die zich handhaven met verbaal of fysiek geweld.
7. Een score van 2 op de subschaal 12.2 'Houding tegenover de sanctie' (RISc) kan een contra-indicatie voor deelname zijn als dit gedrag ook in de huidige setting niet te corrigeren blijkt. Een score van 2 wordt gegeven als het er niet naar uit ziet dat betrokkene mee zal werken aan begeleiding en toezicht vanuit justitie. Indien betrokkene dezelfde houding aanneemt t.a.v. deelname aan deze huidige training dan vormt dit een contra-indicatie.
8. Een IQ lager dan 80 vormt een contra-indicatie voor deelname. In de literatuur wordt vaak melding gemaakt dat een minimum niveau van intelligentie noodzakelijk is om van cognitieve gedragstherapie te kunnen profiteren.

4. Resultaten: selectie van deelnemers, kenmerken en uitval

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksvragen beantwoord, die gaan over de selectie en kenmerken van deelnemers (A). Als eerste worden organisatie en indicatiestelling besproken (4.1), vervolgens de inbedding van de Leefstijltraining in het traject (4.2). Vervolgens worden de kenmerken van deelnemers beschreven (4.3) en bekijken we of ze voldoen aan de in- en exclusiecriteria (4.4). Tot slot gaan we na welke uitval zich voordoet tussen aanmelding en start van de trainingen, wat het aantal deelnemers bij aanvang van de training is en wat de uitval is na start van de training (4.5). In 4.6 is een samenvatting van de bevindingen te vinden.

4.1 Organisatie van de indicatiestelling

De verdeling van nieuwe reclasseringszaken over de drie partners van 3RO geschiedt op grond van twee uitgangspunten: inhoudelijk en getalsmatig. Getalsmatig is de verdeling ongeveer 60/30/10, dat wil zeggen 60% van de nieuwe reclasseringszaken gaat naar Reclassering Nederland, 30% naar SVG en 10% naar Leger des Heils. SVG heeft de zaken waarin duidelijk een relatie is tussen middelengebruik en delict, Leger des Heils de zaken waar dakloosheid een rol speelt en de overige zaken zijn voor Reclassering Nederland. Door deze werkwijze komen volgens een manager relatief vaak *first offenders* bij Reclassering Nederland terecht. Er wordt bij hen te weinig door gevraagd op middelengebruik waardoor zij niet voor de Leefstijltraining worden geïndiceerd. Dit lijkt samen te hangen met een relatieve onbekendheid onder reclasseringsadviseurs met de Leefstijltraining. Vooral onder reclasseringsmedewerkers van Reclassering Nederland en Leger des Heils zou de bekendheid en affiniteit met de Leefstijltraining kunnen verbeteren. Deze analyse wordt door verschillende managers en regiocoördinatoren gedeeld.

Adviseurs van de reclassering adviseren, afhankelijk van de uitkomst van het onderzoek naar de achtergrond van de cliënten, naast de Leefstijltraining vaak ook andere bijzondere voorwaarden. Voorbeelden hiervan zijn: behandelverplichting in de forensische verslavingszorg of GGZ, contactverbod, verbod om alcohol en/of drugs te gebruiken.

De manier waarop de indicatiestelling is georganiseerd verschilt per setting. In de intramurale setting stellen trajectbegeleiders van de PI een Detentie en Re-integratieplan (D&R plan) op voor de gedetineerde. Dit plan is gebaseerd op de adviesrapportage van de reclassering. Indien niet verouderd, waarbij een geïnterviewde trajectbegeleider een grens van zes maanden hanteert, wordt de rapportage gebruikt die is geschreven ten behoeve van de rechtbank. Indien de rapportage verouderd of onvolledig is wordt een nieuwe rapportage aangevraagd. Verder wordt bij het maken van het D&R plan gekeken naar de restant strafduur in verband met de timing van de interventies. Trajectbegeleiders proberen trainingen zo te plannen dat ze in het laatste jaar van de detentie vallen voor eventuele detentiefasering. Als het D&R plan is vastgesteld wordt de kandidaat voor een training aangemeld bij de regiocoördinator van de verslavingsreclassering die de trainingen uitvoert. Het komt ook voor dat de regiocoördinator contact opneemt met de trajectbegeleider om na te gaan of er al voldoende kandidaten zijn om een training te organiseren. Het komt vaak voor (onbekend hoe vaak) dat gedetineerden voor wie een Leefstijltraining is geïndiceerd niet worden aangemeld, omdat de

uitvoering van de training buiten de detentieperiode valt. Dit komt vaker voor bij personen die relatief kort zijn gestraft. Een door de trajectbegeleiders ervaren knelpunt is dat het zogenaamde duaal moment is afgeschaft. In een duaal moment komen de reclasseringswerker en de trajectbegeleider samen om tot overeenstemming over de inhoud van het Detentie- en Re-integratieplan (D&R plan) te komen. Trajectbegeleiders zeggen dat zij dit betreuren omdat zij nu, minder dan voorheen, informatie over het functioneren van de gedetineerde kunnen inbrengen. Het adviesrapport van de reclassering wordt nu zonder inbreng van de trajectbegeleiders uitgevoerd en daarmee neemt de kans toe dat ongeschikte kandidaten worden toegelaten tot de training. Bij twijfel brengt de trajectbegeleider de casus in bij het psycho-medisch overleg van de PI. Ook kan hij met de reclasseringsadviseur overleggen. Dit laatste lijkt weinig te gebeuren. Wanneer er overeenstemming is over het re-integratieplan wordt dit besproken met de gedetineerde.

4.2 Inbedding van de Leefstijltraining in het trajectplan

Deelnemers die de extramurale training volgen, krijgen de training als bijzondere voorwaarde opgelegd door de rechter. Bijzondere voorwaarden vormen de basis voor de uitvoering van het reclasseringstoezicht. Bijzondere voorwaarden zijn altijd gekoppeld aan een (deels) voorwaardelijke straf. Naast deelname aan de Leefstijltraining zijn er vaak andere voorwaarden waar deelnemers aan moeten voldoen, zoals het volgen van andere trainingen (zie § 3.1) of een drugs- en/of alcoholverbod (gecontroleerd d.m.v. urinecontroles). Standaard voor alle deelnemers aan extramurale trainingen zijn de toezichtgesprekken met de reclasseringswerker. Een enkele deelnemer stond tijdens het volgen van de Leefstijltraining niet onder reclasseringstoezicht, maar in het verleden wel.

Voor deelnemers die de training intramuraal volgen is de Leefstijltraining een onderdeel van het D&R plan. Het D&R plan wordt gemaakt op basis van adviesrapportages van de reclassering. De trajectbegeleider neemt het reclasseringsadvies vrijwel altijd over. Door het volgen van de Leefstijltraining komen deze gedetineerden veelal in aanmerking voor detentiefasering², waarin een deel van de straf uitgezet kan worden in een BBI, ZBBI of kliniek. Per 1 maart 2014 is het promoveren/degraderen systeem binnen de gevangenis in werking. Bij goed gedrag kan een gedetineerde naar een "plusprogramma" en komt daarmee in aanmerking voor gedragsinterventies. Als een gedetineerde weigert de Leefstijltraining te volgen of "verwijtbaar" met de training stopt, komt de mogelijkheid tot detentiefasering in het gedrang en kan hij worden gedegradeerd. De mogelijkheid om door middel van het volgen van de Leefstijltraining voor een milder detentieregime in aanmerking te komen is een belangrijke motivatie om in te stemmen met deelname aan de training.

Er zitten voor gedetineerden, en voor degenen die de Leefstijltraining als bijzondere voorwaarde opgelegd hebben gekregen, dus voordelen aan het volgen van de training (of nadelen bij het niet volgen van de training). Enkele van de geïnterviewde professionals (manager, trainer) merken hierover op dat, wanneer een deelnemer stopt of moet stoppen met de training, "verwijtbaarheid" een lastig toepasbaar begrip is. Is er werkelijk sprake van verwijtbaar gedrag of sluit de training niet goed aan op iemands capaciteiten? Vanuit het perspectief van het willen terugdringen van recidive, zo zeggen deze

² Het kabinet heeft besloten om detentiefasering af te schaffen; schriftelijke behandeling van het voorstel in Tweede Kamer (januari 2014) <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2013/07/05/kabinet-schrapt-detentiefasering.html>).

professionals, zou een andere, beter passende, interventie kunnen worden aangeboden (bijvoorbeeld behandeling of individuele training) in plaats van het simpelweg ten uitvoer leggen van een voorwaardelijke straf of het onthouden van detentiefasering.

Binnen de ISD wordt de Leefstijltraining ingezet voor de beeldbepaling van de gedetineerde. Het helpt hier om meer zicht te krijgen op het gedrag van de gedetineerden en om te bepalen wat een goed vervolgtraject kan zijn na de ISD.

Deelnemersperspectief

Veel deelnemers doen aan de training mee omdat hiermee winst voor ze is te behalen: voorkomen dat de voorwaardelijke straf ten uitvoer wordt gelegd (extramuraal) of om in aanmerking te komen voor detentiefasering. Anders dan degene die het traject uitstippelt of de voorwaarden adviseert en oplegt, blijkt uit de interviews dat de deelnemers niet naar de training kijken als een stap in een proces dat leidt of moet leiden naar voorkomen van recidive. Deelnemers horen vaak pas op de rechtszitting dat de Leefstijltraining deel uitmaakt van de bijzondere voorwaarden. De intramurale deelnemers horen pas in een laat stadium dat de Leefstijltraining deel uitmaakt van een D&R plan. Pas wanneer ze de trainers spreken bij het individuele kennismakingsgesprek wordt ze iets meer duidelijk van de inhoud en de verwachte inzet. De Leefstijltraining wordt, vooral bij aanvang maar vaak ook tijdens de training, ervaren als een verplicht onderdeel, om straf te voorkomen of beloning te bereiken. Er zijn drie deelnemers geïnterviewd die zich bewust betrokken tonen en de training als kans zien om hun middelengebruik onder controle te houden en niet opnieuw in aanraking met justitie te komen door hun gedrag.

Andere gedragsinterventies

Extramuraal en intramuraal komt de combinatie van de Leefstijltraining met andere trainingen regelmatig voor. Mogelijke interventies zijn: CoVa (Cognitieve Vaardigheidstraining), Arva (arbeidsvaardigheden), KvV (Kies voor Verandering, Art Wiltshire (Agressieregulatietraining). De meest voorkomende combinatie van de Leefstijltraining met een andere training of interventie is die met de CoVa training (Cognitieve Vaardigheden); deze combinatie komt bij 19 van de aangemelde deelnemers voor (van de 102 personen over wie we gegevens hebben). In één geval ging het om de CoVa+, hoewel in de RISc vermeld stond dat er “geen vermoeden” is dat er bij deze deelnemer een verstandelijke beperking bestaat.

De CoVa training gaat in het ideale geval *vooraf* aan de Leefstijltraining (zie § 3.1). Voor twee deelnemers stond de CoVa training na de Leefstijltraining gepland. Een onbekend aantal deelnemers uit dit onderzoek heeft het motivatieprogramma Kies voor Verandering gevolgd. Deze interventie is niet van de reclassering maar van het Gevangeniswezen en staat om die reden niet in IRIS vermeld.

Uit IRIS blijkt dat 33 van de aangemelde deelnemers als bijzondere voorwaarden een behandelverplichting opgelegd hebben gekregen. Deze behandelverplichting bestaat meestal uit een ambulante behandeling gericht op middelengebruik en/of agressie regulatie. In negen gevallen wordt er naast de behandelverplichting ook een alcohol en/of drugsverbod opgelegd.

4.3 Demografische kenmerken deelnemers (IRIS)

De nadruk van deze procesevaluatie ligt op de vraag of de Leefstijltraining programma-integer wordt uitgevoerd. Om de resultaten van de procesevaluatie te kunnen duiden is het belangrijk om een beeld te hebben van de populatie waarmee de trainers de maken hebben. Hieronder presenteren we beknopt enkele demografische kenmerken van de deelnemers. De vraag of de deelnemers conform de in- en exclusiecriteria zijn toegelaten tot de training wordt in de volgende paragraaf beantwoord.

Alle (aangemelde) deelnemers aan de trainingen waren man. De handleiding adviseert dat er tenminste twee deelnemers van hetzelfde geslacht moeten meedoen aan de training. Naast de in totaal 107 aangemelde deelnemers was er één vrouw aangemeld voor een extramurale training (niet in trainingsdossier teruggevonden). Deze vrouw is op kennismakingsgesprek geweest bij de trainers. Zij werd uitgenodigd omdat er weinig aanmeldingen waren en omdat er in de regio nauwelijks extramurale trainingen worden gegeven. Tijdens het kennismakingsgesprek kwamen trainers en de vrouw overeen dat zij, mede omdat zij de enige vrouw zou zijn, niet aan de training zou deelnemen.

De gemiddelde leeftijd van de totale groep aangemelde deelnemers (N=107) is 33 jaar, met een modus (meest voorkomende leeftijd) van 29. De meeste deelnemers vallen binnen de categorie van 26 tot 35 jaar oud.

De leeftijd van de aangemelde deelnemers aan de intramurale trainingen varieert van 19 tot 64 jaar. De gemiddelde leeftijd van deze deelnemers is 34 jaar (modus 27³). In de extramurale trainingen (N = 39) varieert de leeftijd van de aangemelde deelnemers 19 tot 48 jaar en ligt de gemiddelde leeftijd met 31 jaar (modus 19) iets lager.

Tabel 4.1 Leeftijd aangemelde deelnemers (N=107)

Leeftijd	Intramuraal Aantal	Extramuraal Aantal	Totaal Aantal
19-25	16	13	27
26-35	26	12	37
36-45	17	8	21
46 en ouder	10	2	11
Onbekend	0	3	3
Totaal	69	38	107

Van alle aangemelde deelnemers is nagegaan in welk land zowel zij als beide ouders geboren zijn. Vervolgens is hierin onderscheid gemaakt in autochtoon, westers allochtoon en niet-westers allochtoon. Hierbij is de CBS-definitie van etniciteit aangehouden:

- Autochtoon (beide ouders zijn in Nederland geboren)
- Allochtoon (tenminste één ouder is in het buitenland geboren):
 - Westers (afkomstig uit Europa -exclusief Turkije-, Noord-Amerika, Oceanië, Japan en Indonesië)

³ Er zijn meerdere modi, 27 is de laagste.

- Niet westers (afkomstig uit Afrika, Latijns-Amerika en Azië - exclusief Indonesië en Japan- of Turkije)

Van de totale aangemelde deelnemersgroep is 56% van autochtone herkomst. Onder de aangemelde deelnemers van niet Nederlandse herkomst (40%) vormen de allochtonen van niet-westerse herkomst de meerderheid (72%). Er komen geen grote verschillen in culturele herkomst naar voren tussen de intramurale en extramurale deelnemers. De verdeling naar herkomst in deze groepen is ongeveer gelijk.

Tabel 4.2 Etniciteit aangemelde deelnemers (N=107)

Etniciteit	Intramuraal Aantal (%)	Extramuraal Aantal (%)	Totaal Aantal (%)
Autochtoon	40 (58%)	20 (51%)	60 (56%)
Allochtoon westers	6 (9%)	3 (8%)	9 (8%)
Allochtoon niet-westers	22 (32%)	11 (31%)	33 (32%)
Onbekend	1 (2%)	4 (10%)	5 (5%)
Totaal	69 (101%)*	38 (100%)	107 (101%)*

* Telt door afrondingsverschillen niet op tot 100%.

Het opleidingsniveau van de aangemelde deelnemers is over het algemeen laag te noemen. We zijn uitgegaan van opleidingen die zijn afgerond met een diploma. Van de totale aangemelde deelnemersgroep heeft 44% alleen het basisonderwijs afgerond, gevolgd door ruim een derde (35%) van de deelnemers die een opleiding op laag niveau heeft voltooid. Een minderheid van aangemelde deelnemers heeft een opleiding op middelbaar niveau (9%) of hoog niveau (4%) afgerond.

Tabel 4.3 Opleidingsniveau van de deelnemers (N=107)

Opleidingsniveau	Aantal (%)	Landelijk*
Basisonderwijs	48 (44%)	7%
Laag (lbo, mavo, vmbo)	37 (35%)	19%
Middelbaar (havo, vwo, mbo)	10 (9%)	40%
Hoog (hbo, wo)	4 (4%)	33%
Onbekend/geen opleiding	8 (8%)	1%
Totaal	107 (100%)	100%

* 2012, 25-65 jaar, bron: CBS Statline.

4.4 Toepassing van in- en exclusiecriteria

De eerste en voornaamste screening voor potentiële deelnemers van de Leefstijltraining vindt plaats met behulp van de RISC, het diagnose-instrument van de reclassering. Aanvullend hierop geldt het professionele oordeel van de reclasseringsmedewerker, de trainer en eventueel de interventiecoach. In de Theoretische en Management handleiding (p. 28) wordt niet volledig duidelijk of naast de RISC ook de MATE (CRIMI) en/of de EuropASI moet worden afgenomen, of dat afname optioneel is. Volgens het interventieteam van 3RO is deze altijd optioneel: in de RISC handleiding staat dat de werker verdiegingsdiagnostiek inzet als de basisdiagnostiek onvoldoende informatie oplevert om een

betrouwbare risico-inschatting te kunnen maken, of als er aanwijzingen zijn die duiden op een verslavingsstoornis, psychische stoornis of verstandelijke beperking. Hoewel onder de doelgroep van de Leefstijltraining een aanzienlijke vertegenwoordiging hiervan kan worden vermoed, worden deze verdiepingsinstrumenten, net als alle verdiepingsinstrumenten, volgens interventieteam van 3RO weinig gebruikt. Deze instrumenten inventariseren de ernst van het middelengebruik, de invloed op verschillende leefgebieden (EuropASI) en het functioneren en zorgbehoefte (MATE). De MATE (CRIMI) stelt de relatie tussen middelengebruik en delictgedrag vast. In IRIS zijn deze instrumenten voor verdiepingsdiagnostiek niet aangetroffen in de gegevens van de deelnemers.

In deze paragraaf kijken we verder naar de toepassing van de in- en exclusiecriteria en gaan na of de deelnemers die zijn ingestroomd hieraan voldeden.

4.4.1 Toepassing van inclusiecriteria

Algemeen geldt dat de Leefstijltraining is geïndiceerd voor de doelgroepen:

- riskante gebruikers met klachten – verslaafd én een midden met een hoog recidive risico; en,
- (mits ingebed in een breder aanbod) de (ernstig) chronisch verslaafden met een recidive risico.

Criminaliteitsprofiel en recidiverisico (RISc)

Wat betreft de inschatting van het risico op recidive komen het oordeel vanuit de RISc en het professioneel oordeel in de meeste gevallen overeen. Indien dit niet het geval is gaat het slechts om één ‘punt’ verschil op de schaal (bijvoorbeeld ‘laag’ versus ‘laag-gemiddeld’). Bij slechts één deelnemer werd de kans op recidive naar aanleiding van de RISc op laag-gemiddeld geschat, terwijl dit door professionals als hoog werd ingeschat (deze deelnemer heeft de training afgerond).

Niet altijd is de RISc teruggevonden in IRIS, het web based cliëntvolgsysteem. In sommige gevallen produceert de RISc door het ontbreken van gegevens geen recidiverisico (9x melding: “niet van toepassing”) en in een enkel geval kan de rapporteur ook geen recidiverisico rapporteren omdat de verdachte ontkennend is en noodzakelijke informatie ontbreekt (2x melding: “niet van toepassing”).

Drie deelnemers hebben een “laag” recidive risico volgens zowel de RISc als de rapporteur. Alle drie voldoen aan de inclusiecriteria voor middelengebruik. Deze drie deelnemers zijn een voorbeeld van de situatie waarbij het recidiverisico geen aanleiding geeft een Leefstijltraining te adviseren maar waarbij de adviseur deze gezien de situatie van de betrokkene deze toch adviseert.

Zoals gezegd kent de RISc vier categorieën recidiverisico: laag, laag-gemiddeld, hoog-gemiddeld en hoog. Wanneer we deze categorieën samenvoegen tot twee groepen (laag/hoog) en deze afzetten tegen intramurale en extramurale deelnemers blijkt dat de intramurale deelnemers een significant hoger recidiverisico hebben dan de extramurale deelnemers⁴.

Middelenproblematiek (RISc)

Er zijn drie personen die in de RISc op **zowel** alcohol- als drugsproblematiek lager dan een 2 respectievelijk een 3 scoorden (een exclusie criterium, zie Theoretische en Managementhandleiding p. 31). Bij twee deelnemers bij wie dit het geval was, is er sprake van problematisch gokgedrag. De derde

⁴ Chi²: 6,576, df 1, p = 0,01 (n=101, bij ontbreken gewogen RISc score is score van de adviseur gebruikt)

persoon bij wie dit het geval was, is wel aangemeld voor de training maar niet gestart vanwege deze te lage RISC score. Deze persoon is er bij de controle van de aanmeldingen door de regiocoördinator uitgefilterd. Uit de RISC / IRIS data is niet naar voren gekomen dat er deelnemers aangemeld zijn die acute ontwenningsverschijnselen hadden, maar daarbij moet worden vermeld dat deze informatie in IRIS moeilijk te vinden is.

Door een regiocoördinator wordt gerapporteerd dat adviseurs de neiging hebben om, los van bovengenoemde criteria, bij kort- en voorwaardelijk gestraften de Korte Leefstijltraining voor te schrijven en de reguliere Leefstijltraining aan langgestraften. Intramuraal een reguliere Leefstijltraining aanbieden aan kort gestraften kan problemen opleveren met de planning, wanneer bij het einde van de detentie de training nog niet is afgelopen. Het komt ook voor dat RISC wel een Leefstijltraining indiceert, maar dat de toezichthouder de persoon niet aanmeldt bij de uitvoerders van de Leefstijltraining. Wanneer dit voorkomt benadert de genoemde regiocoördinator de betreffende toezichthouders om ze hierop te wijzen.

4.4.2 Toepassing van exclusiecriteria

In de RISC zijn alleen de exclusiecriteria “psychische problemen”, “dominant gedrag” en “houding tegenover de sanctie” rechtstreeks na te gaan. De RISC vermeldt ook of er een vermoeden is van een Licht Verstandelijke Beperking (LVB). Andere exclusiecriteria worden door de reclasseringsadviseurs zelf vastgesteld.

De exclusiecriteria zijn niet bij alle deelnemers toegepast: 37 deelnemers (40%) voldoen aan een of meerdere exclusiecriteria. Van hen hebben 24 (65%) de training afgemaakt. Van de 54 deelnemers die niet aan de exclusiecriteria voldeden, maakte een hoger percentage (76%) de training af.

Psychische factoren, probleemgedrag en begripsniveau (RISC)

Hoewel “psychische problemen” een exclusie criterium is, scoorde een vijfde van de deelnemers (19 van de 91 ingestroomde deelnemers) een 2 op een schaal van 0 tot 2 op de subschaal “psychische problemen” van de RISC. Een derde van deze 19 deelnemers rondde de Leefstijltraining niet af. Bij twee van hen speelde volgens de trainers “groepsongeschiktheid” (trainingsdossier) een rol; één deelnemer werd overgeplaatst voordat de training was afgerond. Tot slot is er een deelnemer die geen 2 scoort op deze schaal punt, maar waarover elders wel vermeld wordt dat deze “onder psychiatrische behandeling is of binnenkort met psychiatrische behandeling zal starten”.

Dertien deelnemers scoren een 2 op een schaal van 0 tot 2 op het exclusie criterium “dominant gedrag”; zeven van hen vielen uit tijdens de Leefstijltraining. Twaalf deelnemers vielen onder het exclusie criterium (negatieve) “houding tegenover sanctie”; vier van hen vielen uit en twee aangemelde deelnemers op wie dit exclusie criterium van toepassing was zijn niet gestart. Wat betreft het exclusie criterium “zedendelicten” wordt één deelnemer verdacht van verkrachting, maar deze is ontkennend. Van een andere deelnemer was een veroordeling voor een zedendelict terug te vinden, maar dit was niet het delict waarvoor de deelnemer ten tijde van de Leefstijltraining vastzat (context, details of geschiedenis met betrekking tot dit zedendelict konden niet in IRIS worden gevonden). Een derde persoon met een zedendelict was wel aangemeld maar niet tot de training toegelaten na controle van de aanmelding door de regiocoördinator.

Van negen deelnemers kan uit de IRIS-data opgemaakt worden dat zij een gebrekkige taalvaardigheid hebben (omdat zij dit zelf aangeven en/of de zelfrapportage niet hebben ingevuld omdat dit te moeilijk was en/of omdat ze geen enkel diploma hebben behaald). Van deze negen zijn er twee niet met de Leefstijltraining gestart. Voor één van hen hield het toezicht op, voor de ander bleek deze beperking een contra-indicatie te zijn (taalbarrière en laag IQ, hoewel er vanuit de RISc geen vermoeden kwam dat er een verstandelijke beperking aanwezig kan zijn). Zes deelnemers met een gebrekkige taalvaardigheid hebben de Leefstijltraining wel afgerond, een persoon is gestopt.

Tabel 4.4 Toepassing van in- en exclusiecriteria bij aangemelde deelnemers (n=101) volgens interviews en registratiegegevens IRIS

	Interviews	IRIS/ RISc (N=101)
Experimentele gebruikers, riskante gebruikers (zonder klachten).	Enkele deelnemers ontkennen problematisch of riskant gebruik. Bij sommigen daarvan lijkt dit aannemelijk.	Geen (niet als score op een subschaal in RISc)
Acute ontwenningssverschijnselen	Twee deelnemers volgden eerder Leefstijltraining (extramuraal) maar waren ook drugs aan het gebruiken (heroïne, cocaïne). Zij stopten zelf met de training.	Geen informatie in RISc
Psychische problemen	In een training wordt gesproken van een deelnemers die 'fantast' is. Verder geen psychotische symptomen gemeld.	13 voltooid 6 gestopt 3 niet begonnen Totaal 22
Zedendelicten	Zedendelinquenten worden soms geïndiceerd maar in de voorgesprekken of bij controle door regiocoördinator eruit gefilterd.	1x twijfel (voltooid) 1x niet ingestroomd
Dominant gedrag	In een aantal trainingen zijn zeer ongemotiveerde deelnemers met actief verzet tegen de training eruit gezet. Trainingen G en K intra vallen daarin op.	6 voltooid 7 gestopt totaal 13
Negatieve houding tegen over de sanctie	In een training deelnemer die in hoger beroep was tegen uitspraak en zich ook in training daarop beriep. Extra gesprekken gevoerd m.b.v. van trajectbegeleider. Bagatellisering van delict komt veel voor.	8 voltooid 4 gestopt 2 niet begonnen Totaal 14
Gebrekkige beheersing Nederlandse taal	Geen informatie. Uit trainingsdossiers blijkt dat 3 personen niet instroomden na aanmelding vanwege laag IQ en/of taalproblemen.	6 voltooid 1 gestopt 2 niet begonnen Totaal 9
IQ lager dan 80	Exacte IQ meestal onduidelijk of onbetrouwbaar. In diverse trainingen mensen uit training gezet wegens beperkt begripsvermogen.	3 voltooid 1 gestopt Totaal 4 + 11 "vermoeden van LVB" zonder diagnose, waarvan 4 voltooid 7 gestopt

Van zeven deelnemers is het IQ bekend vanuit onderzoek; vier van hen hadden een IQ lager dan 80 (een exclusie criterium). Eén van deze vier heeft de Leefstijltraining niet afgerond. Bij elf andere deelnemers bestaat het vermoeden dat er een verstandelijke beperking aanwezig is; vier van hen hebben de Leefstijltraining afgerond, twee zijn niet gestart en vijf mensen zijn gestopt. Moeilijk is dat het IQ niet standaard wordt gemeten / onderzocht als onderdeel van de RISc, maar dat reclasseringsmedewerkers dit moeten inschatten. Een tweede moment waarop een IQ test zou kunnen worden aangevraagd is bij de screening van de aanmeldingen voor een training door een regiocoördinator. Bij een vermoeden van LVB zou volgens de handleiding (Buntjer et al., 2009a, p. 34) een interventiecoach kunnen besluiten een intelligentieonderzoek aan te vragen. Dit kost echter tijd, waardoor instroom in de geplande training wellicht in gevaar komt. De pragmatische keuze die wordt gemaakt is de aangemelde deelnemer te laten starten en tijdens de training te kijken hoe het gaat.

4.5 Verhouding van het aantal kortverblijvers, langverblijvers

De verhouding kortverblijvers en langverblijvers heeft alleen betrekking op deelnemers aan intramurale trainingen. De gegevens komen uit IRIS en zijn berekend op basis van het tabblad “detentiegegevens”. Het verschil tussen “begindatum detentie” en de aanvangsdatum van de training is berekend. De detentieduur hebben we niet kunnen vaststellen omdat deze, voor zover ons bekend, niet in IRIS is vastgelegd. Het is alleen zinvol een gedragsinterventie aan te bieden als de betrokkene minimaal vier maanden na het vonnis in detentie verblijft (Kuppens & Ferwerda, 2008). Het bepalen van deze termijn is lastig, omdat ook de periode van voorarrest in het vonnis wordt verdisconteerd. Kuppens en Ferwerda (ibid.) hanteren in hun studie een grens van 180 dagen detentieduur voor het onderscheid tussen kort- en langverblijvenden. De reguliere Leefstijltraining zoals die nu wordt gegeven heeft een doorlooptijd van minimaal 10 weken. Het opstellen van een D&R plan en de start van een training moeten strak op elkaar volgen wil uitvoering van de Leefstijltraining haalbaar zijn. In de praktijk is hier meer tijd mee gemoeid dan vier maanden.

Bij aanvang van de training verbleef bijna de helft van de intramurale deelnemers (46%) al langer dan een jaar in de penitentiaire inrichting. Voor bijna een derde ligt dit verblijf tussen de zeven en twaalf maanden. Gemiddeld is de verblijfsduur die vooraf is gegaan aan de training 15 maanden.

Tabel 4.5 Duur van verblijf voorafgaand aan de Leefstijltraining (n=69)

Duur van verblijf	Aantal (%)*
≤ 6 maanden	8 (12%)
7 - 12 maanden	21 (31%)
> 12 maanden	32 (46%)
Onbekend	8 (12%)

* telt door afrondingsverschillen niet op tot 100%.

Een minderheid van de intramurale deelnemers is bij aanvang van de training relatief kort (minder dan zes maanden) gedetineerd. Dit komt volgens een regiocoördinator deels doordat voor kort gestraften vaak geen D&R plan wordt gemaakt, en, zoals hierboven genoemd, dat het hele proces van D&R plan maken, aanmelden en uitvoering van de Leefstijltraining als snel vier maanden nodig is.

4.6 Verloop van de aanmelding, instroom en afronding

In deze paragraaf beschrijven we de instroom en het aantal deelnemers dat uitvalt voor, en gedurende de training (4.6.1). Daarna beschrijven we het proces van aanmelding en instroom, waaruit verklaringen voor de waargenomen uitval zijn af te leiden (4.6.2). Ook gaan we in op verklaringen voor uitval na de start van de trainingen (4.6.3). Tot slot komen in 4.6.4 de indicatiecriteria aan de orde: zijn deze duidelijk en goed toepasbaar?

4.6.1 Aantallen aangemelde, ingestroomde en uitgevallen deelnemers

In totaal zijn 107 deelnemers aangemeld voor de twaalf trainingen. Daarvan zijn er 91 (85%) daadwerkelijk ingestroomd en 64 deelnemers (70% van de instromers) hebben de training afgerond met een slotcertificaat. Het aantal deelnemers per training varieert van 4 tot 10 bij aanvang van de training, en van 3 tot 8 bij afronding van de training. De handleiding adviseert dat een groep uit tenminste vier deelnemers bestaat. In twee gevallen wordt niet aan deze eis voldaan, althans aan het eind van de training.

Van de extramuraal gegeven trainingen maakt ruim twee derde (70%) van de ingestroomde deelnemers de training af. Intramuraal is dat een vergelijkbaar percentage (71%).

Tabel 4.6 Aantal deelnemers dat is aangemeld, ingestroomd en dat de training heeft afgerond

	Aangemeld	Ingestroomd	Afgerond
Training A extra	8	8	5
Training B extra	10	7	5
Training C extra	6	6	5
Training D extra	6	4	3
Training E extra	8	5	3
Totaal extramuraal	38	30	21
Training F intra	11	9	7
Training G intra	9	9	5
Training H intra	9	9	9
Training I intra (ISD)	11	10	6
Training J intra	5	5	5
Training K intra	14	10	5
Training L intra	10	9	6
Totaal intramuraal	69	61	43
Totaal	107	91	64

Van de mensen die wel zijn ingestroomd maar de training niet hebben afgemaakt (27), voldeden er 11 aan een of meer van de volgende exclusiecriteria: “psychische problemen”, “dominant gedrag”, “houding tegenover sanctie”. De overige ‘stoppers’ scoorden volgens de RISc niet op een van deze exclusiecriteria.

4.6.2 Wel aangemeld, niet ingestroomd

Het verschil in het aantal aangemelde en ingestroomde deelnemers kan worden verklaard door 1) toepassing van exclusiecriteria of andere selectiecriteria en 2) door andere factoren. Van de gevallen waarover we uit de trainingsdossiers informatie hebben weten we het volgende:

Ad 1. In drie gevallen was een laag IQ en/of taalbarrière de reden. Een persoon had een te lage RISc score, een persoon bleek een zedendelict te hebben gepleegd, een persoon was eigenlijk geïndiceerd voor de training Alcohol en Geweld en een persoon was door de toezichthouder teruggetrokken wegens onoverkomelijke reisafstand.

Ad 2. Twee mensen weigerden mee te doen, bij twee anderen eindigde de detentie, bij een ander het toezicht, en een persoon werd overgeplaatst naar een kliniek.

De reclasseringsmedewerkers die de adviesrapportages schrijven, selecteren kandidaten op basis van de RISc. Op basis van de ingevulde scores in RISc produceert de RISc een voorstel tot gedragsinterventie. Wanneer de adviseur het niet eens is met de suggestie van de RISc moet dit worden beargumenteerd. Naast de RISc weegt dus ook het oordeel van de reclasseringsmedewerker die het adviesrapport opstelt mee. Het komt af en toe voor dat een rapporteur vergeet te controleren of het een zedendelict betreft (uitsluitingscriterium). Trainers hebben gemeld dat zij deze personen eruit filteren bij de voorbereiding van het intakegesprek.

Op deze procedure, waarbij via een strak format (de RISc) automatisch een suggestie voor een interventie wordt gegeven, bestaat kritiek. Niet alle adviseurs zouden voldoende affiniteit hebben met middelengebruik om een afwijking van de RISc te beredeneren.

De gegevens die worden gebruikt voor een adviesrapportage ten behoeve van een Detentie en Re-integratie plannen (D&R plan) blijken niet altijd up-to-date te zijn. Het kan bijvoorbeeld voorkomen dat de gegevens in de RISc verouderd zijn. In IRIS worden bij mensen met een langere criminele historie vaak meerdere RISc-en gevonden. Sommige trainers zeggen dat het advies voor Leefstijltraining niet altijd sterk is onderbouwd in adviesrapportages die niet door de verslavingsreclassering zijn opgesteld. Ook vinden sommige trainers dat de kwaliteit van de adviesrapportages ten behoeve van D&R plannen minder sterk is dan van de adviesrapportages voor de rechter. Overigens gebruiken trajectbegeleiders zoveel als mogelijk de adviesrapporten die ten behoeve van de rechtbank zijn geschreven.

De trainers bereiden de individuele kennismakingsgesprekken voor door de RISc na te kijken en soms ook het adviesrapport. In de kennismakingsgesprekken kan blijken dat iemand toch niet voldoet aan de in- en exclusiecriteria. Deze persoon stroomt dan niet in.

Zowel in intra- als extramurale settingen komt het voor dat aangemelde deelnemers weigeren aan de training deel te nemen. Redenen die door gedetineerden worden genoemd zijn trainers en trajectbegeleiders niet altijd helder, anders dan “geen zin” omdat zij binnenkort toch vrij komen, of omdat zij niet met medegedetineerden willen worden geconfronteerd. In de trainingsdossiers van de extramurale trainingen worden taalbarrière, aflopen van toezicht en overplaatsing en “onbekend” genoemd als redenen om niet in te stromen.

4.6.3 Wel ingestroomd, maar training niet afgemaakt

Een deel van de uitval tijdens de training ontstaat doordat deelnemers toch aan bepaalde exclusiecriteria blijken te voldoen (zie § 4.4). Met betrekking tot groepsgegeschiktheid en verstandelijke vaardigheid blijkt vaak pas tijdens de training of de geselecteerde deelnemer geschikt is om de training te volgen. Al moet worden gezegd dat sommige deelnemers met een laag IQ of “vermoeden van” verstandelijke beperking toch instromen en de training succesvol afmaken. Andere redenen van stopzetten van deelname is wanneer deelnemers teveel bijeenkomsten hebben gemist, waardoor het inhalen van de stof problematisch wordt en de deelnemer te veel interactie in de groep heeft gemist.

In 10 van de 12 bestudeerde trainingen beëindigen een of meer deelnemers na een aantal sessies zelf de training. De redenen hiervoor zijn verschillend, en hangen soms samen met de aanwezigheid van een of meer exclusiecriteria. Van de 35 mensen die aan een van de exclusiecriteria “psychische problemen”, “dominant gedrag” of “houding tegenover sanctie” voldeden, stroomden 32 mensen in en van hen voltooiden 20 mensen de training. Instromen in de training terwijl de deelnemer positief scoort op een van de exclusiecriteria hoeft op zich geen probleem te zijn. De formulering van de exclusiecriteria in de Theoretische en Management handleiding laat ruimte om mensen die op de RISC aan exclusiecriteria voldoen, toch tot de training toe te laten. Daarbij komt dat de RISC-score een indicatie geeft, maar de reclasseringsadviseur beslist uiteindelijk of de Leefstijltraining is geïndiceerd.

Tabel 4.7 is gemaakt op basis van informatie uit de trainingsdossiers. Hieruit is af te leiden dat 13 van de 27 mensen de training voor de zevende bijeenkomst heeft beëindigd. De telling ondersteunt ten dele de observatie van trainers dat de meeste mensen in het begin van de training uitvallen. In de trainingsdossiers is niet consequent aangegeven wat de reden van de uitval is. Een aantal keer is “verzuim” als reden opgegeven, maar daarachter kunnen redenen schuil gaan die niet consequent in de trainingsdossiers worden vastgelegd. Via de interviews met de trainers weten we dat het kan gaan om een gebrek aan motivatie. Trainers suggereren dat de aanwezigheid van gebrekkige cognitieve vaardigheden zich ook kan uiten in groepsongeschikt- en/of pro-crimineel gedrag. Een enkele keer blijkt dat beperkte verstandelijke vermogens geen probleem zijn wanneer de deelnemer sociaal voldoende vaardig is. Soms stelt een ‘domme’ deelnemer juist de vragen die de ‘slimme’ deelnemers niet durven stellen. Bij intramurale trainingen komt het voor dat iemand gedurende de training wordt overgeplaatst. Overigens worden in IRIS zogenaamde afloopberichten opgeslagen, waarin de reden van niet-voltooiën van de training worden gerapporteerd. De onderzoekers hebben de afloopberichten van uitvallers niet systematisch geïnventariseerd.

In een van de bestudeerde trainingen hadden de trainers de RISC en het D&R plan van de deelnemers niet vooraf doorgenomen omdat ze, zoals altijd, “open en onbevangen” met de deelnemers aan de slag wilden. Achteraf betreuren zij dit, omdat er in dit geval deelnemers instroomden die ongeschikt waren voor de training (veel weerstand, cognitief beperkt). Het leidde tot frustratie bij de trainers en deelnemers.

Tabel 4.7 Uitval deelnemers naar sessie op basis van trainingsdossiers

	Aantal gestopt	Welke sessie gestopt	Reden uitval volgens trainingsdossier
Training A extra	2	t/m Kennismaking t/m Sessie 12	1x Alleen bij kennismaking komen opdagen 1x te veel verzuim, achtergrond onbekend
Training B extra	2	t/m Sessie 1 t/m Sessie 2	1x taalproblemen en reisafstand 1x onbekend
Training C extra	1	t/m Sessie 10	Door justitie in gijzeling genomen i.v.m. boetes
Training D extra	1	t/m Sessie 7	Teveel verzuim (ongemotiveerd, chronisch verslaafde harddrug gebruiker)
Training E extra	2	t/m Sessie 5 t/m Sessie 8	1x te veel verzuim, achtergrond onbekend 1x te veel verzuim, achtergrond onbekend
Training F intra	2	t/m Sessie 1 t/m Sessie 10	1x wilde zelf niet meer deelnemen 1x overplaatsing
Training G intra	4	t/m Sessie 2 t/m Sessie 7	1x wilde zelf niet meer deelnemen 3x "groepsongeschikt"
Training H intra	-		-
Training I intra (ISD)	5	t/m Sessie 8 t/m Sessie 4, 2x t/m Sessie 5, 2x	1x onbekend 2x wilde zelf niet meer deelnemen 1x onvoldoende inzet 1x te veel verzuim, achtergrond onbekend
Training J intra	-		-
Training K intra	5	t/m Sessie 4 t/m Sessie 5 t/m Sessie 6 t/m Sessie 8 t/m Sessie 15	1x einde detentie 1x niet terug van verlof 1x storend gedrag 1x wilde niet meer deelnemen 1x onvoldoende inzet 1x wilde zelf niet meer deelnemen
Training L intra	3	t/m Sessie 7	1x te veel verzuim, o.a. door ziekenhuisbezoek 1x onbekend
Totaal	27		

4.6.4 Duidelijkheid instroomcriteria en -procedures

Trainers en regiocoördinatoren reppen niet over de noodzaak van structurele wijzigingen in de selectiecriteria. De kritiek op de huidige procedure komt van het interventieteam 3RO, die aangegeven dat het voor de adviseurs van reclassering moeilijk is vast te stellen of iemand in aanmerking komt voor de Korte Leefstijltraining of toch de reguliere Leefstijltraining. De huidige instrumenten bieden onvoldoende houvast om een beslissing goed te kunnen onderbouwen, of worden onvoldoende gebruikt (Fischer, Captein, & Zwirs, 2012). Een verbetering lijkt wenselijk van de manier om vast te stellen of een Korte Leefstijltraining of reguliere Leefstijltraining geëigend is. Wat betreft de selectie van deelnemers zijn er - zo blijkt uit de interviews - verbeteringen mogelijk, met name in de PI's. Het lijkt er op dat vooraf soms onvoldoende naar de motivatie en het functioneren van de kandidaat in een groep - in de context van de PI - wordt gekeken. Hiertoe zou er tussen PIW-ers op de afdeling en trajectbegeleiders meer contact vooraf kunnen plaatsvinden om die inschatting (het intersubjectieve oordeel) te kunnen maken voordat het D&R plan wordt vastgesteld. Naast het overnemen van het adviesrapport van de reclassering zou het intersubjectieve oordeel van PI -medewerkers een rol mogen spelen in de beoordeling van de geschiktheid van de kandidaat. Een voorwaarde is dat trajectbegeleiders en PIW-ers goed op de hoogte zijn van de inhoud van de Leefstijltraining en wat er gedurende de training van de deelnemers wordt verlangd. In de meeste gevallen hebben zij volgens trainers en regiocoördinatoren weinig inhoudelijke kennis van de training.

4.7 Samenvatting

Er zijn 12 trainingen bestudeerd, waarvan zeven intramuraal en vijf extramuraal. In totaal waren voor deze trainingen 107 deelnemers aangemeld, waarvan er 91 zijn ingestroomd en 64 deelnemers (70%) de training succesvol hebben afgerond. De aanmelding van intramurale deelnemers verloopt via de trajectbegeleiders. Regio-coördinatoren van SVG onderhouden contact met de PI's om de stroom aanmeldingen op gang te houden. Extramuraal vindt de instroom plaats via de regiocoördinatoren die opdrachten tot uitvoering van de Leefstijltraining verzamelt.

Een kritiek die door meerdere trainers en regiocoördinatoren wordt geuit is dat zij de kwaliteit van de reclasseringsadviezen niet altijd goed vinden. Er wordt soms onvoldoende op middelengebruik doorgevraagd waardoor dit aspect onderbelicht is en de Leefstijltraining minder vaak wordt geadviseerd dan nodig. Een van de opgemerkte problemen speelt rondom het gebruik van de MATE-CRIMI: dit instrument zou onvoldoende worden ingezet omdat het veel tijd kost.

De Leefstijltraining kan naast andere interventies worden ingezet. In de handleiding wordt specifiek de CoVa genoemd die idealiter aan de Leefstijltraining voorafgaat. De CoVa is in bijna 20% van de geraadpleegde dossiers geadviseerd, en is meestal voorafgaand aan de Leefstijltraining uitgevoerd. Naast de Leefstijltraining worden vaak (andere) bijzondere voorwaarden opgelegd of in het D&R-plan opgenomen. Dat kan naast de meldplicht (extramuraal) gaan om andere gedragsinterventies maar bijvoorbeeld ook om een behandelverplichting, of drank- of drugsverbod.

Alle deelnemers aan de Leefstijltraining zijn man en de meeste rond de 30 jaar oud. Het grootste deel is laag of heel laag opgeleid. Volgens de RISc is het recidiverisico onder de intramurale deelnemers hoger dan onder extramurale deelnemers. De deelnemers voldoen volgens de RISc aan de inclusiecriteria met betrekking tot middelengebruik of gokken. Van de meeste deelnemers is geen IQ

test bekend. Enkelen bij wie het IQ wel bekend is en lager dan 80, stromen desondanks in en maken de training ook af. Een vijfde van de aangemelde deelnemers scoort op het exclusie criterium “psychische problemen” waarvan de meeste ook instromen én de training afmaken.

Er stromen er mensen in die scoren op de exclusiecriteria “dominant gedrag” en/of “houding tegenover sanctie”. Ruim de helft van hen doorloopt de trainingen desondanks succesvol.

Van de mensen die in aanmerking komen maar weigeren de training te volgen hebben we alleen gegevens van trajectbegeleiders in de PI's. Zij geven aan dat weigeraars vaak geen zin hebben om mee te doen omdat ze het nut van de training niet inzien en zij toch al aan het eind van de detentieperiode zijn en er voor hen geen voordelen te behalen zijn. Minder vaak komt het voor dat weigeraars het mislopen van voordelen (zoals detentiefasering) voor lief nemen door de training te weigeren.

Van de mensen die wel in aanmerking komen, maar toch niet worden ingedeeld, weten we alleen dat in intramurale settings de trainingskalender niet synchroon loopt met de detentieperiode van gedetineerden. Trajectbegeleiders melden alleen kandidaten aan wanneer zij denken dat het volgen van de training binnen de detentieperiode mogelijk is. Voor zover onze informatie reikt worden van de gevallen die om die reden niet worden ingedeeld geen registraties bijgehouden. Het is plausibel om aan te nemen dat deze situatie vaker voorkomt bij relatief kort gestraften. Dit wordt bevestigd door regiocoördinatoren. We kunnen dit echter niet met cijfers onderbouwen.

Er ligt hier echter een inhoudelijk probleem. De Leefstijltraining lijkt voor langer gestraften minder goed toepasbaar omdat het middelengebruik vaak achter in de herinnering ligt en zij zich moeilijker een voorstelling kunnen maken van toekomstige risicosituaties ‘buiten’. Zij zijn gewend aan het gestructureerde leven in de gevangenis en hebben volgens trainers lang niet altijd een realistisch beeld van de buitenwereld. Aan de andere kant krijgen kort gestraften, die wel een levendige herinnering aan hun middelengebruik hebben en zich, mede daarom, een toekomst ‘buiten’ goed kunnen voorstellen, de Leefstijltraining minder vaak aangeboden vanwege planningsproblemen.

5 Resultaten: programma-integriteit van de trainingen

Nu we hebben gezien hoe de instroom van de Leefstijltraining verloopt en hoe de training is ingebed in individuele trajecten gericht op het voorkomen van recidive, gaan we in op de uitvoering van de trainingen: verlopen deze zoals beschreven in de handleidingen? Worden de trainers goed opgeleid en begeleid, zodanig dat zij hun werk inhoudelijk goed kunnen uitvoeren?

Een toetsingskader om de programma-integriteit van de uitvoering van de Leefstijltraining te meten (kwantificeren) is er niet. De programma-integriteit wordt in dit onderzoek in kwalitatieve zin beoordeeld door te kijken naar drie aspecten:

1. De programmahandleiding. Deze vormt het normatieve kader waar de huidige uitvoeringspraktijk aan zal worden gespiegeld.
2. Het Advies Programma-integriteit gedragsinterventies (Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie, 2013) meet de programma-integriteit vooral af aan het (kwalitatief goed) uitvoeren van de essentiële programmaonderdelen. Daarom is bij betrokkenen (trainers en deelnemers) ook nagegaan wat essentiële onderdelen van de training zijn.
3. Monitoregegevens over de uitvoering van de training (vaardigheidsniveau van de trainers); deze wordt continu gemonitord en geëvalueerd door de interventiecoaches van SVG. Deze monitoregegevens vormen een belangrijke bron van informatie over de kwaliteit van de uitvoering. In deze procesevaluatie is met name het onderdeel “responsiviteit met behoud van programma-integriteit” betrokken.

De termen *competence* en *adherence* zijn in het domein van de cognitieve gedragstherapie veel gebezigde begrippen. Het idee is dat de effectiviteit van cognitieve gedragstherapie niet alleen afhankelijk is van de mate waarin de therapeut zich aan de handleiding houdt, maar ook van de vaardigheden van de therapeut (Barber, Liese, & Abrams, 2003). De Leefstijltraining is geen therapie of behandeling; desondanks is het belangrijk dat trainers zich zowel aan de handleiding houden als vaardig zijn in het zich aanpassen aan de bijzonderheden van de deelnemers. Voor deze studie gebruiken we niet de termen uit het domein van de cognitieve gedragstherapie, maar noemen we de mate waarin de trainers zich aan de programmahandleiding houden ‘conformiteit’ en de mate waarin zij inspelen op de eigenaardigheden en behoeften van de deelnemers ‘responsiviteit’. De term responsiviteit wordt door interventiecoaches gebruikt bij monitoring van video-opnamen van de training. De term conformiteit betekent in deze context ‘letterlijk volgens de handleidingen’.

In dit hoofdstuk bespreken we de conformiteit van de uitvoering per programmaonderdeel en werkvorm (§ 5.1) en naar de opleiding en begeleiding van trainers (§ 5.2) en of zij responsief ten aanzien van de behoefte van de groep (§ 5.3). Vervolgens komen procedurele zaken aan de orde zoals de uitvoer in vaste koppels (§ 5.4), de afname van vragenlijsten en evaluaties tijdens de training (§ 5.5) en het inhalen van bijeenkomsten bij verzuim (§ 5.6). In de daarop volgende paragrafen wordt nagegaan wat essentiële onderdelen van de training zijn (§ 5.7) hoe met verschillen tussen groepen en deelnemers wordt omgegaan (§ 5.8) en of er verschillen zijn tussen instellingen in de uitvoering (§ 5.9). We sluiten af met suggesties die uit de verzamelde gegevens voortkomen om uitval te verminderen (§ 5.9), en een samenvatting (§ 5.10).

5.1 Hebben de trainers gewerkt volgens protocol? (conformiteit)

De resultaten die in deze paragraaf worden gepresenteerd zijn gebaseerd op analyse van gegevens uit interviews (trainers, regiocoördinatoren en een interventiecoach), de online enquête waarin de trainers vragen beantwoordden over de bijeenkomsten, en video-opnames.

5.1.1 Balanceren tussen programmaconform werken en inspelen op groepskenmerken

In tegenstelling tot wat de Theoretische en Management handleiding voorschrijft, worden in alle bestudeerde trainingen de bijeenkomsten twee keer per week gegeven. De handleiding onderbouwt de frequentie van een keer per week door te stellen dat deelnemers gelegenheid moeten krijgen het geleerde in de praktijk te oefenen. De trainers onderbouwen de hogere frequentie door aan te geven dat training zo de juiste intensiteit heeft die deelnemers helpt gemotiveerd te blijven. Daarbij komt dat bij een lagere frequentie de training acht weken langer zou duren en dit problemen geeft met de planning in PI's.

Interviews

Uit de interviews met de trainers blijkt dat in alle trainingen alle thematische onderdelen worden behandeld en dat de opbouw wordt gevolgd zoals deze staat voorgeschreven in de handleiding. Afwijkingen van de trainingshandleiding hangen samen met de capaciteit en de dynamiek van de groep. De trainingshandleiding laat volgens veel trainers te weinig ruimte om aan te sluiten op behoefte en dynamiek in de groep. Trainers geven aan dat het prettig zou zijn als in de handleiding meer alternatieve oefeningen werden beschreven, waarop teruggevallen kan worden. Trainers beschouwen het als een deel van hun vakmanschap dat zij hun trainingsstijl kunnen aanpassen aan de behoefte en eigenaardigheden van de groep. Er wordt rekening gehouden met hoe deelnemers op de training reageren en er wordt ingesprongen op hun behoeften of op bijzondere gebeurtenissen. Als de handleiding niet gevolgd kan worden en oefeningen niet uitgevoerd kunnen worden zoals voorschreven (bijvoorbeeld door weerstand bij deelnemers of conflicten binnen de groep), passen de trainers het programma aan door een programmaonderdeel door te schuiven naar de volgende bijeenkomst of er wordt een alternatieve werkvorm aangeboden. Trainers gaan dan niet voorbij aan de inhoud, maar behandelen de stof op een andere manier die beter aansluit bij de deelnemers (zie ook § 5.7). De trainers geven aan dat ze de relatie met de deelnemers en de sfeer in de groep belangrijker vinden dan het strikt volgen van de handleiding. Om dit op een adequate manier te kunnen doen is wel enige ervaring nodig. Onervaren trainers hebben meer houvast aan de handleiding dan trainers die meer ervaren zijn. Voor verdere ondersteuning kunnen trainers terecht bij de interventiecoach.

Bij de training in Training H intra viel het de trainers op dat er veel pro-criminele uitspraken werden gedaan. De groep bestond voornamelijk uit gedetineerden die waren veroordeeld voor agressiedelicten. In overleg met de interventiecoach is besloten bij een volgend incident dit aan de orde te stellen en er ruimte voor te maken in het programma. Dat gebeurde direct de volgende bijeenkomst (nr. 11). De tijd en aandacht om de stof uit de handleiding te behandelen werd weliswaar verminderd, maar de trainers vonden het te belangrijk om dit groepsaspect te negeren.

Enquête

Met behulp van twee vragen in de online enquête is nagegaan of de trainers conform de programmahandleiding voor de trainer hebben gewerkt. Per onderdeel is gevraagd of de trainers conform de inhoud van de programmahandleiding en conform de tijd zoals genoemd in de handleiding hebben gewerkt (vijfpuntsschaal).

De gemiddelde scores voor conformiteit (inhoud en tijd) van alle trainers over alle inhoudelijke onderdelen is gebruikt om te toetsen welke van de afzonderlijke onderdelen daarvan in positieve of negatieve zin afwijken (een overzicht van de resultaten per onderdeel staat in bijlage 4). De gemiddelde *overall* score voor conformiteit aan de programmahandleiding qua inhoud is 4,22 (St.dev 0,620) en qua tijd 4,15 (St.dev. 0,653) op een schaal van 1-5. Een score vier impliceert dat de trainers vinden dat zij zich “grotendeels” aan de beschrijving in de handleiding hebben gehouden. Wat betreft de inhoud komt de score van de trainers goed overeen met datgene wat zij er in de interviews over vertelden en wat is geobserveerd in het videomateriaal. Wat betreft de conformiteit qua tijd is er wel een discrepantie tussen deze score en wat veel trainers vertelden over de trainingspraktijk: volgens de interviews hebben de trainers vaak minder tijd nodig om een onderdeel te behandelen. Ook in het videomateriaal is geobserveerd dat trainers vaak (fors) minder tijd nodig hebben om de onderwerpen te behandelen dan in de handleiding staat voorgeschreven. Belangrijkste verklaring die uit interviews valt op te maken is dat de tijden in de trainingshandleiding wordt gehanteerd naar rato van het aantal deelnemers. Bij minder deelnemers gaan de trainers sneller door de stof⁵.

5.1.2 Conformiteit van de uitvoering per programmaonderdeel en werkvorm

Vaste, terugkerende onderdelen

Rondje Ruis, Kijk op de Week, opgave van het huiswerk en de afsluiting zijn vaste onderdelen van de training die in elke bijeenkomst aan bod komen. Uit de analyse van de video-observaties blijkt dat, wanneer deelnemers zeggen niets te melden te hebben, het Rondje Ruis snel klaar is. Trainers vragen over het algemeen niet per persoon naar ‘ruis’ en dringen niet aan wanneer er geen respons komt. Het onderdeel Kijk op de Week wordt vaak wel door een of enkele deelnemers ingevuld. Trainers grijpen ingevulde formulieren aan om die te bespreken. Het is niet nodig om het aantal vrijwilligers dat de kijk op de week wil bespreken te maximeren tot drie (conform handleiding) omdat er meestal geen drie deelnemers zijn die dat willen of hebben ingevuld. Het lukt (sommige) trainers niet om deelnemers zover te krijgen.

Uit de analyse van de video-observaties blijkt ook dat bij de aankondiging van het huiswerk de Kijk op de Week formulieren vaak niet als huiswerk worden benoemd. Ook komt het maar weinig voor dat trainers het belang van het huiswerk benadrukken. De afsluiting van de bijeenkomst is meestal nogal gehaast. Er wordt hier vaak vergeten aan te geven wat er in de volgende sessie besproken gaat worden. Deelnemers popelen om de ruimte te verlaten. Trainers vragen wel in het algemeen wat deelnemers van de training vonden en nemen meestal genoegen met wat instemmend gebrom of kreten als “goed” of “gezellig”. Het komt vaak voor dat de pauze op een ander moment wordt ingelast dan in de handleiding staat.

⁵ Methodologisch is het probleem met deze vraag dat veel trainers deze niet direct na de bijeenkomst hebben beantwoord, maar vaak een aantal bijeenkomsten later, of soms zelfs na afloop van de boosterssessies.

Sessie 10 is een inhoudelijk zeer volle bijeenkomst. De tussenevaluatie (het huiswerk van de vorige bijeenkomst) is in geen van de drie geobserveerde bijeenkomsten besproken. Uit interviews weten we dat sommige trainers de tussenevaluatie al in sessie 9 bespreken.

Boostersessies worden vrijwel altijd gegeven in combinatie met een andere boostersessie. De vorm die de trainingshandleiding voor dit type bijeenkomsten voorschrijft is wat vrijer dan die van de gewone bijeenkomsten. In de observaties wordt duidelijk dat de bijeenkomsten in veel gevallen weinig gestructureerd verlopen. Niet altijd wordt duidelijk wat het doel is van deze bijeenkomsten. Mogelijk is dit een verklaring waarom deelnemers nogal passief lijken. Om deelnemers een actievere rol te geven werden in een training de boosteronderwerpen verdeeld over de deelnemers. Elke deelnemer wordt gevraagd iets over dit onderwerp te vertellen. De betreffende trainers hebben de boosteronderwerpen ook anders gegroepeerd dan in de handleiding staat.

Rollenspellen

Uit de interviews en observaties van de videobeelden blijkt dat rollenspellen relatief vaak worden overgeslagen. In de online enquête scoort het rollenspel in sessie 7 het laagst als het gaat om inhoudelijk conforme uitvoering (zie bijlage 4).

Rollenspellen zijn de oefeningen die het meest op weerstand uit de groep stuiten. Het rollenspel wordt vooral ingezet bij het onderwerp 'sociale druk' en dat onderwerp wordt in meerdere sessies besproken en geoefend. Die herhaling (zowel de inhoud als de werkvorm) staat veel deelnemers tegen; na drie bijeenkomsten sociale druk zijn ze het "zat". Enkele trainers die de rollenspellen wel altijd doen, merken op dat je als trainer wel moet uitdragen dat een rollenspel belangrijk is en niet je eigen weerstand of onzekerheid op de groep moet overdragen. Het is een werkvorm waar iemand zich minder in kan thuis voelen. Uit de videobeelden blijkt dat sommige trainers het al bij voorbaat hebben opgegeven. Het introduceren van een rollenspel is vakwerk dat kan worden aangeleerd. De programmahandleiding biedt hiervoor weinig handvatten. Uit de interviews met trainers en video-observaties is af te leiden dat sommige trainers meer en andere minder affiniteit hebben met deze werkvorm. Soms wordt een variant op een rollenspel gedaan die volgens inschatting van de trainer beter aansluit bij het niveau van de groep. Als het rollenspel helemaal wordt losgelaten dan wordt het vervangen door bijvoorbeeld oefeningen met stellingen. Uit de video-observatie van enkele rollenspellen bleek dat de uitvoering niet van hoge kwaliteit was.

Het maatjessysteem

Het maatjessysteem wordt in geen van de trainingen doorgevoerd zoals deze in de handleidingen staat beschreven. Uit de online enquête blijkt dat een meerderheid (65%) van de trainers het maatjessysteem "helemaal niet nuttig" of hooguit "enigszins nuttig" vindt⁶. Het reflecteert de bezwaren die trainers tegen het maatjessysteem noemen. Hoewel sommige trainers in de interviews aangeven dat het in principe een goed idee is en zou kunnen werken, geven zij ook aan dat er praktische belemmeringen zijn en dat deelnemers er niet voor open staan. Praktische belemmeringen zijn dat bij intramurale trainingen deelnemers van verschillende vleugels in de training bij elkaar komen. Het is praktisch niet of moeilijk uitvoerbaar om buiten de training onderlinge contactmomenten te organiseren. Bij extramurale trainingen is een praktisch punt dat deelnemers

⁶ Op een schaal van 1 t/m 5: 2,41 (st.dev. 1,228).

vaak niet uit dezelfde buurt of stad komen. Deelnemers zien elkaar enkel tijdens de bijeenkomsten en het organiseren van ontmoetingen buiten de training om is hierdoor lastig.

In de interviews met de deelnemers is naar hun mening over het maatjessysteem gevraagd. Deelnemers van de intramurale trainingen geven aan dat zij liever niet met medegeëetineerden over onderwerpen uit de training praten. Er heerst in de PI een cultuur waarin gedetineerden niet graag hun kwetsbare kant laten zien, in tegendeel, het is belangrijk te laten merken dat je je mannetje kunt staan. Er wordt (buiten de training om) onderling niet veel gepraat over gevoelens, zwaktes en valkuilen. Bij extramurale trainingen kunnen deelnemers tijdens de bijeenkomsten wel meer open zijn dan in een intramurale setting maar daarbuiten willen ze toch weinig met elkaar te maken hebben. De relatieve openheid bestaat ook bij de gratie van relatieve onbekendheid met elkaar.

Als alternatief voor het onderlinge maatjessysteem, stimuleren de trainers dat de deelnemers hun ervaringen en gedachten over de training bespreken met mensen die ze vertrouwen. In de PI kan dat een penitentiair medewerker zijn, extramuraal een hulpverlener, vriend of kennis. De indruk die uit de interviews oprijst is dat deelnemers dit slechts bij uitzondering doen. Bijvoorbeeld een deelnemer die in IMC kliniek verblijft en met zijn mentor aspecten van de Leefstijltraining bespreekt. Bij één intramurale training hebben we gezien dat de trainers stimuleren om het werkboek en huiswerk mee te nemen naar 'het onderwijs' (inrichting voor stelselmatige daders, ISD). De daar aanwezige medewerker is bereid te helpen vragen te beantwoorden en stimuleert ook dat deelnemers elkaar onderling helpen.

Huiswerk

Het huiswerk bestaat telkens uit twee delen: 1. Kijk op de week formulier, en 2. Huiswerkopdracht met betrekking tot de stof van de vorige sessie. Uit de interviews blijkt dat het sterk per training en deelnemer verschilt of het huiswerk goed gemaakt wordt. Tijdens de trainingen wordt het huiswerk behandeld. Als blijkt dat een deelnemer het niet gemaakt heeft, is het de bedoeling dat wordt nagegaan hoe dit komt en of de deelnemer hiermee geholpen kan worden. De meeste trainers leggen hier weinig nadruk op. Zij vinden het belangrijk dat er opnieuw over de stof van de vorige keer wordt gesproken en lijken het minder belangrijk te vinden of de deelnemers dat ook hebben voorbereid. Een trainer merkt op dat het huiswerk van Kijk op de Week pas na drie of vier bijeenkomsten schoorvoetend wordt gemaakt. Dat komt volgens hem omdat deelnemers niet gewend zijn om gedachten en gevoelens aan gebeurtenissen te koppelen. Het is iets dat ze in de loop van de training leren. Enkele trainers leggen wel veel nadruk op het huiswerk en organiseren vanaf het begin 'huiswerkdiscipline' door telkens het huiswerk in te nemen en met commentaar terug te geven. Dat werkt goed. Uit de observatie van videobeelden valt op dat trainers weinig verifiëren of deelnemers de stof hebben begrepen.

Bij intramurale trainingen kunnen ontboezemingen die in het werkboek worden opschreven voor problemen zorgen indien het werkboek wordt gelezen bij een celzoeking (zie ook § 7.2, penitentiaire omgeving). Een aantal trainers benadrukt daarom dat zij vooral nagaan of de deelnemer met het huiswerk is " bezig geweest". Trainers vinden het belangrijk dat deelnemers de stof begrijpen en hier tijdens de training opnieuw mee bezig zijn. Andere trainers verlangen ook bij intramurale trainingen dat het huiswerk wordt gemaakt. Overigens maken de trainers de deelnemers er wel op attent dat het huiswerk uit de beginsessies nodig is om opdrachten later in de training goed te kunnen uitvoeren.

Overige onderdelen

In de online enquête scoren de onderdelen “Peilen motivatie middelengebruik”, “Bespreken strategieën omgaan met trek”, “Bespreken strategieën omgaan met een uitglijder”, “Introductie tussenevaluatie” en “Bespreken Waarschuwingssignalen” bovengemiddeld wat betreft uitvoering conform de programma-inhoud (bijlage 4). Hierin herkennen we onderwerpen die sterk gerelateerd zijn aan het middelengebruik. Het zijn onderwerpen waar veel deelnemers en ook de trainers affiniteit mee hebben.

5.2 Opleiding en begeleiding van trainers

Opleiding

Alle trainers die worden ingezet om de Leefstijltraining te geven voldoen aan de opleidingseisen zoals gesteld door SVG. In uitzonderlijke gevallen wordt bij afwezigheid van een trainer, en indien geen gecertificeerde trainer kan invallen een persoon ingezet die niet is gecertificeerd. Deze persoon traint echter niet, maar zit er bij om de trainer eventueel te ondersteunen en als achterwacht om de veiligheid in de training te waarborgen. Bij een van de op video geobserveerde trainingen hebben we gezien dat deze persoon aanwezig is, maar niet inhoudelijk deelneemt aan de training.

Intervisie/ supervisie

De trainers worden inhoudelijk gecoacht door interventiecoaches van SVG. Tot nu toe stonden er drie coaching sessies per training op het programma (het aantal coaching sessies per training zal in 2014 verminderen). De coaching sessies vinden plaats op basis van videobeelden van de training en/ of op verzoek van de trainers.

Alle trainers van de 12 bestudeerde trainingen hebben coaching sessies gekregen van een interventiecoach. In negen van de 12 gevallen zijn er drie coaching sessies per trainer geweest (zie ook tabel 2.3). Over het algemeen is er bij de trainers waardering voor de interventiecoaches. Twee andere trainers geven aan dat zij vinden dat hun coach te veel een administratieve en te weinig een inhoudelijke rol vervult.

Alle trainers geven aan de coaching op prijs te stellen, waarbij de minder ervaren trainers zeggen de coaching “nodig” te hebben. De meer ervaren trainers zeggen het niet nodig te hebben maar “prettig” te vinden. In een training hebben we gezien dat ook bij ervaren trainers de coaching dringend gewenst kan zijn, wanneer de groepsdynamiek daartoe aanleiding geeft. Door ziekte van een van de betreffende interventiecoaches lukte dat niet direct. De coaching werd op een later tijdstip overgenomen door een collega-interventiecoach.

Over het algemeen laten trainers een leergierige houding zien, gedreven vanuit de wens kwalitatief goede (betere) trainers te worden. De trainers vinden de coaching sessies vooral voor beginnende trainers belangrijk. Meer ervaren trainers zeggen bij normaal verlopende trainingen geen of minder coaching nodig te hebben maar vallen graag terug op de interventiecoaches wanneer zich in een training problemen voordoen. Zij willen enerzijds adequaat met deze problemen omgaan, anderzijds is coaching een kans om de vakbekwaamheid te vergroten.

Twee keer per jaar organiseerde SVG landelijke bijeenkomsten voor de trainers. Door intensivering van de samenwerking tussen de 3RO partners (Reclassering Nederland, Leger des Heils en SVG) zal de invulling daarvan veranderen. De SVG bijeenkomsten werden thematisch ingevuld door interventiecoaches op basis van wat zij observeerden bij analyse van de video-opnamen. Ook was het mogelijk dat trainers thema's aandroegen. In de opzet van de terugkomdagen was het soms mogelijk dat trainers zich inschreven voor een thema van hun voorkeur, waardoor de trainers niet allen hetzelfde programma volgden. De meeste trainers ervaren dit als voldoende. Uit de online enquête geven de trainers gemiddeld een 4,18 ("tevreden") op een schaal van vijf. Drie van de 17 trainers geven een lage waardering voor de scholing (niet tevreden/niet ontevreden en zeer ontevreden).

5.3 Vaardigheidsniveau van de trainers (responsiviteit)

De coaches scoren de vaardigheden van de trainers aan de hand van een 3RO scoringsformulier op drie onderwerpen: 1. responsiviteit met behoud van programma-integriteit, 2. trainingsstijl, en 3. trainingsvaardigheid. Voor dit onderzoek gebruiken we alleen de scores voor responsiviteit met behoud van programma-integriteit. Het toelichtingsformulier bij dit formulier bevat een inhoudelijke uitgebreidere omschrijving van de scoringsniveaus dan in figuur 5.1. We geven hier de samenvatting van de vier scoringsniveaus. De volledige omschrijving van de scoringsniveaus staat in bijlage 3.

Figuur 5.1 Inhoudelijke samenvatting scoringsniveaus

Score 1. Vaardigheidsniveau in niet acceptabel

Het vaardigheidsniveau is onvoldoende en levert risico op voor de programma-integriteit of de effectiviteit

Score 2. Vaardigheidsniveau wordt bijna bereikt

De vaardigheid is aanwezig (positieve indicaties), maar niet consequent van voldoende niveau.

Score 3. Vaardigheden op competent niveau

De vaardigheid wordt uitgevoerd op een goed niveau.

Score 4. Vaardigheid op uitstekend niveau

De vaardigheid is een "kracht" van de trainer en wordt voortdurend op hoog niveau uitgevoerd

De onderzoekers hebben eveneens in de observaties de vaardigheden van de trainers gescoord aan de hand van dit formulier. Uit tabel 5.1 blijkt dat de scores toegekend door de coaches en door de onderzoekers elkaar maximaal 0,5 punten ontlopen.

De scores die door de interventiecoaches zijn toegekend variëren van 2,4 tot 3,1. De scores van de onderzoekers variëren iets minder sterk: van 2,6 tot 2,9. Kijkend naar de scoringsniveaus uit tabel 5.1 wordt duidelijk dat de trainers een behoorlijk niveau hebben en dat er ruimte is voor verbetering.

Tabel 5.1 Scores video-analyse van coaches en onderzoekers

		Responsiviteit met behoud van programma-integriteit	
		coach oordeel*	Onderzoekers oordeel**
1	Training A extra	3,1	-^
2	Training B extra	3,0	2,9
3	Training C extra	3,0	2,8
4	Training D extra	2,5	2,9
5	Training E extra	3,1	2,8
6	Training F intra	2,8	2,8
7	Training G intra	2,4	2,9
8	Training H intra	3,1	2,9
9	Training I intra	2,6	2,6
10	Training J intra	2,4	2,7
11	Training K intra	2,6	2,8
12	Training L intra	2,8	2,8

* op basis van 3 sessies, scores voor beide trainers zijn gemiddeld.

** op basis van 4 halve trainingssessies.

^ geen video-opnamen beschikbaar.

5.4 Vaste trainerskoppels

De trainers slagen er in de meeste gevallen in de training volledig als vast koppel uit te voeren. Het kan echter voorkomen dat een trainer niet bij een sessie aanwezig kan zijn. In dit geval wordt er voor een vervangende trainer uit dezelfde regio gezorgd, die voldoende ervaring als trainer van de Leefstijltraining heeft. Lukt ook dat niet wordt een niet gecertificeerde persoon bij de training gevraagd. Deze persoon neemt niet actief deel aan de training.

In deze evaluatie is één training naar voren gekomen waarin de training door drie trainers verzorgd is (PI Geerhorst). De trainers gaven hier aan dat zij, door verhoogde werkdruk, ervoor hebben gekozen om met drie vaste trainers (in wisselende samenstelling van twee) de sessies te leiden. De deelnemers in deze training lijken dit niet als vervelend te hebben ervaren. De trainers gaven zelf echter wel aan dat dit geen ideale situatie was en dat het prettiger werkt in een vast trainingskoppel.

Daar waar trainers door ziekte of verplichtingen elders zich moeten laten vervangen, zeggen de deelnemers dat ze daarvan geen hinder hebben ondervonden. Wel geven ze aan het onprettig te vinden als trainers meerdere malen afwezig zijn. De Leefstijltraining vereist een open sfeer waarin het onderling vertrouwen een belangrijke rol speelt. Er wordt van deelnemers verlangd dat zij op een open en eerlijke wijze over hun gevoelens en ervaringen praten. Ze ervaren het dan ook als onprettig om daar meerdere malen een nieuw gezicht bij te moeten betrekken. Daarnaast merken deelnemers op dat het een verkeerd signaal afgeeft als trainers te vaak afwezig zijn. Zelf mogen deelnemers immers ook maar twee maal afwezig zijn.

5.5 Afname van vragenlijsten en evaluaties tijdens de training

Trainers en deelnemers vullen gedurende de training diverse vragenlijsten in:

- a. Tussenevaluatieverslag (omstreeks sessie 6) – ingevuld door trainers
- b. Eindevaluatieverslag (na de boostersessies) – ingevuld door trainers
- c. Eindevaluatie – ingevuld door deelnemers (anoniem)
- d. Voormeting – ingevuld door deelnemers
- e. Nameting – ingevuld door deelnemers
- f. Deelnemerslijsten – ingevuld door trainers na afloop van elke bijeenkomst

Ad a, b.

In de 6e sessie van de training vindt er een tussenevaluatie plaats. In deze evaluatie geven de trainers de mate van begrip, betrokkenheid en inzet van de deelnemer weer. De trainers geven ook aan in welke fase van gedragsverandering zij de deelnemer inschatten (Stages of Change, of “de cirkel” zoals deelnemers en trainers het vaak noemen). Tevens kunnen ze op dit moment verbeterpunten aankaarten. De deelnemers krijgen de gelegenheid om de door de trainers opgestelde oordelen in te zien erop te reageren. Aan het eind van de training vullen de trainers een soortgelijke evaluatie in (eindevaluatieverslag). De tussen- en eindevaluatie worden aan de deelnemer voorgelegd en besproken en ze worden gedeeld met de toezichthouder (extramuraal) of trajectbegeleider (intramuraal) om ze te informeren en te betrekken bij de voortgang van de deelnemer. Deze twee evaluaties worden niet opgeslagen in het trainingsdossier dat wordt bewaard bij Reclassering Nederland. In een aantal gevallen bespreken trainers de tussenevaluaties met hun coach (geen verplichting vanuit programmahandleiding)

Ad c, d, e.

De deelnemers vullen een drietal vragenlijsten in: voorafgaand aan de training de voormeting en na afloop van de training de nameting en eindevaluatie. Deze worden alle ingevuld en bewaard in het trainingsdossier. De voor- en nameting kunnen een indicatie geven van kennis die deelnemers hebben (opgedaan) omtrent de relatie middelengebruik en delictgedrag, en de verwachtingen die zij hebben van de training.

De wijze waarop de voor- en nameting worden afgenomen verschilt per trainingslocatie. Op enkele locaties zorgen de trainers er zelf voor dat de deelnemers de voor- en nameting invullen. Op andere locaties neemt de interventiecoach deze taak op zich en brengt hiervoor een bezoek aan de training. Onbekend is bij welke training wel en bij welke de coach niet aanwezig is. Soms stelt de trainer aanwezigheid van de coach op prijs, in andere gevallen vindt de trainer het overbodig.

Aan het einde van de training vullen deelnemers een eindevaluatie in, waarin zij hun mening geven over de inhoud van de training en de werkwijze van de trainers. De eindevaluatie is anoniem. De eindevaluaties worden bewaard in het trainingsdossier.

Ad f.

Na afloop van elke bijeenkomst worden deelnemerslijsten ingevuld. De trainers geven hierop aan de mate van betrokkenheid bij en begrip van de stof de deelnemers hebben laten zien. In acht van de 12 bestudeerde trainingen zijn de deelnemerslijsten volledig ingevuld teruggevonden in de trainingsdossiers. Van een training ontbraken de lijsten in zijn geheel en van drie andere training werden de scores op de vijfpuntschaal niet of onregelmatig ingevuld. Wel werden in deze drie

trainingen inhoudelijke beschrijvingen van het functioneren van de deelnemers tijdens de betreffende bijeenkomst gegeven.

In de procesevaluatie van de Korte Leefstijltraining (Schoenmakers et al., 2012) werd opgemerkt dat een centrale en gestructureerde registratie van trainingsinformatie ontbreekt, wat het verkrijgen van een beeld van kengetallen en details over de trainingen en deelnemers bemoeilijkt. Deze centrale, gestructureerde registratie is voor de Leefstijltraining aanwezig, toegankelijk en met uitzondering van in deze paragraaf genoemde constatering goed op orde.

5.6 Inhaalsessies na verzuim

Als een deelnemer een sessie mist wordt ervoor gezorgd dat hij deze kan inhalen. Alle trainers doen dit. Dit gebeurt door de deelnemer bij de volgende bijeenkomst iets eerder te laten komen, of de gemiste stof in de pauze door te spreken. De ene trainer bespreekt met de deelnemer welke nieuwe stof behandeld is in de gemiste bijeenkomst, de andere trainer gaat verder met de voorbereiding van de bijeenkomst. Als er meerdere bijeenkomsten achter elkaar worden gemist is het inhalen lastiger. De trainers geven aan dat bij het missen van meerdere sessies achter elkaar ook belangrijke groepsinteractie wordt gemist. Hierdoor missen deelnemers een stuk inhoudelijke stof maar ook profiteren zij niet van de groepsdynamiek die onderdeel is van de trainingsopzet.

Volgens de handleiding mogen deelnemers in totaal twee bijeenkomsten missen. In de meeste trainingen wordt dit aantal dan ook gehanteerd. Een uitzondering werd gevormd door een extramurale training waarin slecht één keer een bijeenkomst gemist mag worden. De tweede keer verzuimen betekent automatisch dat de training niet kan worden voortgezet. De trainers zijn zo streng omdat zij vinden dat voorkomen moet worden dat het verzuim wordt gezien als ‘snipperdagen’ en het verzuim van de ene deelnemer het verzuim van de andere in de hand werkt.

Een trainer van een andere extramurale training geeft aan het lastig te vinden dat het missen van (teveel) bijeenkomsten voor iedere deelnemer andere gevolgen heeft. Afhankelijk van de toezichthouder volgen er sancties op het missen van (teveel) bijeenkomsten. Omdat deze sancties per deelnemer verschillen, verschillen de deelnemers naar het idee van de trainer idee ook sterk in motivatie om aanwezig te zijn.

5.7 Essentiële onderdelen en belang voor terugdringen recidive

In interviews is trainers gevraagd welke onderdelen van de training zij als essentieel beschouwen. De online enquête informeert in hoeverre trainers de verschillende onderdelen “nuttig” vinden en in hoeverre deze onderdelen “belangrijk” voor het terugdringen van recidive. Ook deelnemers is gevraagd welke onderdelen voor hen essentieel zijn geweest.

De trainers geven aan dat met name de samenhang tussen de verschillende trainingsonderdelen belangrijk is. In de bijeenkomsten wordt constant verwezen naar eerder behandelde onderwerpen. Samen zorgen deze onderdelen ervoor dat er bij de deelnemers inzicht in het eigen gedrag ontstaat, motivatie om gewenst gedrag uit te voeren en zij handvatten krijgen aangereikt om daarin succesvol te zijn. In het vaste onderdeel Kijk op de Week kunnen aan de hand van ervaringen van deelnemers alle onderwerpen uit de training worden besproken.

De onderliggende techniek die de inhoudelijke onderdelen van de Leefstijltraining verbindt is motiverende gespreksvoering. Ongevraagd wordt deze methodiek door diverse trainers als een essentieel onderdeel van de training benoemd. De techniek helpt de trainers om deelnemers in hun waarde te laten en stimuleert de deelnemers om verantwoordelijkheid te nemen.

In tabel 5.2 wordt de gemiddelde score van de vaste, terugkerende trainingsonderdelen gepresenteerd zoals gemeten in de online enquête. In de rechter kolom met totaalscores is af te lezen dat trainers de uitvoering van de Leefstijltraining met een cijfer vier (op een schaal van vijf) waarderen. Trainers scoren de uitvoering van de intramurale training lager dan de extramurale training. Het verschil in score tussen intra- en extramuraal gegeven trainingen is over de hele linie te zien.

Van alle onderdelen krijgt “nut van het huiswerk” de hoogste score. Ook van de essentiële onderdelen krijgen twee huiswerkonderdelen een bovengemiddeld hoge score (zie bijlage 4). De waardering die trainers in de enquête rapporteren is consistent met hetgeen zij vertellen in de interviews. Trainers vinden het belangrijk het huiswerk te bespreken, omdat daarin de stof van vorige bijeenkomst wordt herhaald. De hoge waardering lijkt niet consistent met de praktijk van sommige trainers, die weinig waarde lijken te hechten aan het daadwerkelijk maken van het huiswerk zoals dat staat opgegeven in het werkboek voor de deelnemers (zie ook paragraaf 5.1). Dit blijkt zowel uit de video-observaties als de interviews. Zij vinden het in principe voldoende wanneer in de bespreking van het huiswerk blijkt dat deelnemers er “mee bezig zijn geweest”. Zij wijzen daarbij op het gevangenisregime, waardoor deelnemers huiverig zijn open en eerlijk in het werkboek te schrijven.

Er zijn twee intramurale trainingen geweest die volgens de trainers op buitengewoon veel weerstand stuitten. In beide gevallen zijn meerdere deelnemers na een aantal bijeenkomsten uit de training gezet. Hoewel de sfeer en werkbaarheid verbeterde, bleven het twee lastige en weinig gemotiveerde groepen.

Tabel 5.2 Gemiddelde score van de vaste, terugkerende trainingsonderdelen over 16 bijeenkomsten.

	Gemiddelde beoordeling* op schaal 1-5 (st. dev)		
	Intramuraal (n=13)	Extramuraal (n=7)	Totaal (n=20)
Nut van het Rondje Ruis	3,83 (0,705)	4,83 (0,168)	4,18 (0,749)
Nut van de Kijk op de Week	3,59 (0,806)	4,76 (0,265)	3,99 (0,873)
Uitvoerbaarheid van het huiswerk	3,99 (0,439)	4,73 (0,375)	4,25 (0,544)
Begrip van het huiswerk	3,75 (0,481)	4,44 (0,491)	3,99 (0,582)
Nut van het huiswerk	4,11 (0,434)	4,86 (0,286)	4,38 (0,530)
Belang van het huiswerk voor terugdringen recidive	4,05 (0,547)	4,81 (0,371)	4,32 (0,608)

* verschillen tussen intra- en extramuraal statistisch significant ($p < 0,05$).

De Kijk op de Week wordt een aantal keren als essentieel onderdeel van de training genoemd. Trainers geven aan dat dit onderdeel tot veel inzicht in het eigen gedrag leidt. Trainers kunnen in de Kijk op de

Week goed verwijzen naar andere onderdelen van de training; alle behandelde onderwerpen komen samen in Kijk op de Week. Op deze manier kunnen ze laten zien dat de theorie uit de training ook goed toe te passen is in de praktijk.

Ook het opstellen van de voor- en nadelenbalans van middelengebruik en de gebruiks- en delictketen wordt een aantal malen als essentieel genoemd.

De vraag naar essentiële onderdelen is ook voorgelegd aan deelnemers. Als hulpmiddel bij het beantwoorden van deze vraag hebben we de inhoudsopgave van de trainingshandleiding laten zien. Wat essentieel is in de ogen van de deelnemers lijkt af te hangen van hun persoonlijkheid, hun recente ervaringen, het onderwerp dat recent in de training aan bod is geweest en of zij de aangeboden onderwerpen op zichzelf van toepassing vinden. Zelfcontrole maatregelen is het trainingsonderdeel dat het vaakst is genoemd als essentieel. Het onderdeel wordt genoemd naast verschillende andere onderdelen, zoals: waarschuwingssignalen, omgaan met een uitglijder en omgaan met trek. Ook wordt Kijk op de week samen met deze onderdelen genoemd. Een deelnemer, die zegt dat zijn delictgedrag geheel los staat van zijn middelengebruik, kampt met problemen op financieel gebied en op gebied van sociale relaties. De essentiële onderdelen van de training kwamen voor hem pas in de boostersessies aan de orde. Doordat we de meeste deelnemers echter spraken toen zij de training nog niet hadden afgerond, zijn de boostersessies of gebruiks- en delictketen wellicht minder vaak genoemd. In antwoord op de vraag naar essentiële onderdelen antwoordden sommige deelnemers ook dat “je eigen motivatie” belangrijk is en hoe de groep wil samenwerken.

Belang van onderdelen voor terugdringen recidive

In de online enquête is van alle inhoudelijke trainingsonderdelen ook nagevraagd in hoeverre trainers deze onderdelen “nuttig” vinden en in hoeverre deze onderdelen “belangrijk” zijn voor het terugdringen van recidive. Op een schaal van 1 t/m 5 is de gemiddelde waardering van alle 35 inhoudelijke onderdelen 4,30⁷ (zie bijlage 4 voor overzicht van de onderdelen). Wanneer we volgens de gemiddelden van de afzonderlijke onderdelen hiermee vergelijken zien we dat er twee onderdelen positief uitspringen en er een onderdeel onder het gemiddelde scoort (tabel 5.3). Met het onderdeel “Afsluiten omgaan met sociale druk” (zie kader), dat beneden gemiddeld wordt gewaardeerd, komt sociale druk voor de derde keer in de training aan de orde. Een aantal trainers gaf aan de herhaling van onderwerpen in de training wel iets minder zou mogen.

Tabel 5.3 Waardering trainingsonderdelen als “nuttig” en “belangrijk”

Boven gemiddeld	Beneden gemiddeld
“Bespreken strategieën omgaan met trek” (sessie 6, waardering: 4,58)	“Afsluiten omgaan met sociale druk” (sessie 8, waardering 3,46)
“Bespreken gebruiks- en delictketen” (sessie 16, waardering: 4,75)	

⁷ Gemiddeld: 4,30, min.: 3,83, max: 5,00, St.dev.: 0,425

Afsluiten omgaan met sociale druk (10 min)

Sluit het onderdeel af door te vragen of deelnemers met elkaar geoefend hebben met het weigeren van middelen of plegen van een delict. Vraag hoe dit oefenen ging en of er nog zaken onduidelijk zijn. Benadruk dat het aangeboden krijgen van middelen en het verzoek om mee te doen aan het plegen van een delict veel voorkomende risicosituaties zijn die kunnen leiden tot een uitglijder of zelfs een terugval in het oude gebruiks- en delictgedrag. Het is daarom van belang om altijd de punten uit het werkboek door te nemen met betrekking tot het omgaan met sociale druk alvorens men situaties betreedt waarvan men weet dat men daar mogelijk middelen aangeboden krijgt of een verzoek krijgt deel te gaan nemen aan een delict. De oefening omgaan met sociale druk kan binnen detentie altijd geoefend worden met medege-detineerden of een vertrouwenspersoon en buiten detentie met de partner/vrienden/kennissen/familie. (uit: Programmahandleiding voor de trainer. p. 52)

Alle andere inhoudelijke onderdelen worden door trainers niet significant nuttiger of belangrijker dan het gemiddelde gevonden. Het is een bevestiging van de bevinding uit de interviews dat trainers niet zozeer de afzonderlijke onderdelen maar de samenhang ertussen waarderen.

Groepsklimaat

Naast de inhoudelijke aspecten van de training, geven de trainers aan dat het belangrijk is dat er een positief groepsklimaat is. Het tot stand brengen van zo'n klimaat vraagt responsiviteit van de trainers ten aanzien van behoeften en eigenaardigheden van de deelnemers. Sommige deelnemers moeten worden begrensd, andere gestimuleerd. Incidenten die strikt genomen niet bij de stof van de training passen kunnen niet worden genegeerd en eisen ruimte op. In een aantal goed bezette trainingen heeft dit geleid tot het doorschuiven van programmaonderdelen naar een volgende sessie.

5.8 Hoe wordt omgegaan met verschillende doelgroepen?

Met uitzondering van de training in een inrichting voor stelselmatige daders (ISD), hebben alle trainingen de insteek om de deelnemers bewust te maken van de relatie tussen middelengebruik en delictgedrag en ze te equiperen met gedragsalternatieven om terugval in middelengebruik en delictgedrag te voorkomen. De training in de ISD beoogt hetzelfde, maar heeft als toegevoegd doel de trajectbegeleider te informeren over het functioneren van de deelnemer in verband met het vervolg van het ISD traject; "trajectbepaling" noemen trainer en deelnemers dat.

In de training wordt ingespeeld op de individuele behoeften van deelnemers. Trainers geven aan dat zij hierdoor in een aantal gevallen moeten afwijken van het programma. Zo geven zij meer aandacht aan deelnemers bij wie de verstandelijke capaciteiten vermoedelijk wat lager liggen en bij wie het begrip van de stof wat trager verloopt, dan aan deelnemers die de stof sneller oppikken. Deze eerste groep deelnemers heeft een meer uitgebreide of andere uitleg van de theorie nodig, waardoor het soms nodig is om meer tijd aan een onderdeel te besteden dan daarvoor in de handleiding voorgeschreven staat. De verschillende doelgroepen worden echter niet heel anders behandeld. De trainers geven aan dat verschillen in de groep juist positief kunnen werken en dat de diversiteit binnen

een groep veel aanknopingspunten in de training geeft. Deelnemers herkennen dingen bij elkaar, maar spreken elkaar ook aan op gedrag.

Ook de deelnemers zelf merken dat de trainers meer aandacht geven en stof herhalen voor de langzamere deelnemers. Daarnaast geven de geïnterviewde deelnemers voorbeelden van minder gemotiveerde deelnemers, deelnemers die geen boodschap lijken te hebben aan de stof. Andersom hebben we ook voorbeelden gehoord over deelnemers die de aandacht van de trainers teveel opeisen of met 'vreemd' gedrag de training verstoren.

Uit voorbeelden, verteld door de deelnemers, blijkt dat de trainers rekening houden met individuele verschillen en daarbij proberen iedereen maximaal bij het proces te betrekken, zonder dat dit ten koste gaat van de andere deelnemers. Uit de online enquête blijkt dat de trainers de Leefstijltraining niet voor alle deelnemers helemaal geschikt vinden (oordeel 3,53⁸). Dat beeld klopt met het gegeven dat in de meeste trainingen een aantal deelnemers stopt met de training.

5.9 Voeren instellingen de training op dezelfde wijze uit?

Niet alle trainingen worden op precies dezelfde wijze uitgevoerd. Verschillen in uitvoering hangen samen met de min of meer toevallig samenstelling van de groepen en van de trainerskoppels die hun eigen accenten hebben ontwikkeld. De trainers in Limburg, bijvoorbeeld, hechten sterk aan het maken van het huiswerk en organiseren zoals gezegd 'huiswerkdiscipline'. Zij doen dat sterker dan andere trainingen. De trainers van Training I intra (ISD), zetten zo goed en kwaad als het gaat, het maatjessysteem in. Al eerder is genoemd dat bij de ene training de coach de voor- en nameting afneemt en bij de ander de trainers zelf. Een ander koppel trainers vindt bijeenkomst tien 'te vol' en behandelt daarom een element daaruit al in bijeenkomst negen. Ten aanzien van het rollenspel zien we dat één trainerskoppel het helemaal overslaat, een ander koppel het wel doet maar niet *comme il faut* en bij een derde trainingskoppel zien we dat het rollenspel tamelijk vlot verloopt.

Inhoudelijk worden de trainers niet aangestuurd vanuit de organisatie waar ze werken, dat gebeurt door de interventiecoaches. De rol van de interventiecoaches bestaat eruit trainers inhoudelijk te coachen en ze te (helpen zich te) houden aan de programmahandleiding. Het is daarom moeilijk te zeggen of de genoemde verschillen instellingsgebonden zijn (onderzoeksvraag B19). Meer lijkt het erop dat trainers voorkeuren ontwikkelen op basis van hun talenten en affiniteiten. Het roept wel de vraag op hoe en op welke wijze de interventiecoaches onderling afstemmen op welke onderdelen zij de trainers coachen, opdat de programma-integriteit maximaal wordt gerealiseerd. Deze vraag is niet aan de coaches voorgelegd.

Instellingen lijken wel te verschillen in de mate waarin ze er in slagen deelnemers te werven. Hoewel de RISC reclasseringsbreed is opgenomen in de infrastructuur, plegen de instellingen daarnaast nog inspanning om de Leefstijltraining bij adviseurs, toezichthouders en trajectbegeleiders onder de aandacht te brengen. Bij reclasseringswerkers van Reclassering Nederland en het Leger des Heils is meer inspanning nodig dan bij de werkers van SVG om de Leefstijltraining op het netvlies te krijgen

⁸ St.dev. 0,943.

dan wel te houden. Niet alle instellingen doen dat op gelijke wijze. Dit staat echter geheel los van de inhoudelijke uitvoering van de training.

5.10 Maatregelen die uitval tijdens de training kunnen verminderen

Oorzaken van uitval

Beëindigen van deelname aan de training geschiedt meestal omdat blijkt dat de betreffende deelnemer onvoldoende verstandelijke vaardigheden heeft en/of te veel weerstand heeft tegen de (doelen van de) training en daardoor het leerklimaat negatief beïnvloedt. Gebrekkige motivatie kan ook samengaan met verzuim waardoor deelname aan de training wordt beëindigd. Trainers hebben door middel van goede trainingsvaardigheden en beheersing van motiverende gesprekstechnieken invloed op de motivatie van deelnemers. Sommige trainers benadrukken dat het mogelijk (en nodig) is de deelnemer op zijn eigen verantwoordelijkheid aan te spreken. De deelnemer maakt, ondanks het gedwongen kader, toch zelf de keuze om aan de training deel te nemen en maakt in de training ook zelf de keuze voor gedragsverandering, variërend van huiswerk maken tot stoppen met middelengebruik en/of delictgedrag. Bij uitzondering komt het intramuraal voor dat deelnemers uitvallen omdat ze in het kader van detentiefasering werden overgeplaatst naar een kliniek of omdat de datum van de invrijheidsstelling middenin de training viel. Deze personen zouden om die reden niet moeten instromen in de training. Trainers merken hierover op dat zij dit soms pas laat te horen krijgen en de communicatie hierover niet altijd soepel verloopt.

Wanneer ongemotiveerde deelnemers uitvallen kan dit bijdragen aan de bewerkstelling van een positief groeps- en leerklimaat. Het wegvallen van een storende deelnemer is niet alleen goed voor de groepsdynamiek maar maakt de overgeblevenen ook duidelijk dat de training niet vrijblijvend is en verzet of verzuim consequenties kan hebben. Het blijkt niet altijd mogelijk om voorafgaand aan de training te signaleren in hoeverre er sprake is van weerstand tegen de training of in hoeverre de cognitieve vaardigheden toereikend zijn om de training goed te kunnen volgen. Geregeld blijkt dit pas in de loop van de training. Kortom, instroom van ongemotiveerde en niet te motiveren deelnemers lijkt onvermijdelijk. Wanneer dit aan de orde is wordt het opgelost door de training voor de betreffende deelnemer(s) te laten beëindigen.

5.11 Samenvatting

Trainers en interventiecoaches zijn zich goed bewust dat rigide vasthouden aan de programmahandeling contraproductief is omdat het voorbij gaat aan de groepsdynamiek en persoonlijke kenmerken en behoeften van de deelnemers. Zij blijven daarbij trouw aan de inhoudelijke programmaonderdelen. Meer vrijheid nemen ze ten aanzien van het tijdschema en de voorgeschreven werkvormen.

Alle trainingen worden twee keer per week gegeven, in tegenstelling tot de een keer per week die de theoretische en management handleiding voorschrijft. De vaste onderdelen Rondje Ruis en Kijk op de Week komen lang niet altijd als onderscheiden onderdelen aan bod. Het huiswerk wordt door trainers nuttig gevonden. In tegenspraak hiermee wordt het door veel deelnemers niet of nauwelijks gemaakt en door de meeste trainers niet streng gecontroleerd. Vanuit de gedachte van motiverende

gespreksvoering blijft de deelnemer zelf verantwoordelijk is gaan trainers de strijd niet aan. Enkele trainers zijn wel strikt met het huiswerk en benadrukken het belang ervan door het wekelijks in te nemen en na te kijken. Het maatjessysteem wordt door niet één trainer volgens het boekje uitgevoerd. Rollenspellen worden door sommigen wel en door anderen niet gedaan. Dit lijkt samen te hangen met vaardigheid en affiniteit met deze werkvorm.

Alle trainers zijn SVG gecertificeerd. Het vaardigheidsniveau wordt door SVG interventiecoaches gemonitord aan de hand van videobeelden. De trainers scoren op een acceptabel kwaliteitsniveau maar er is ruimte voor verbetering. De trainingen worden zoveel als mogelijk door vaste trainerskoppels gegeven. Bij afwezigheid laten zij zich bij voorkeur vervangen door een andere gecertificeerde trainer. Als dat niet lukt komt er een waarnemer de bijeenkomst bijwonen. In één training is deze gegeven door een drietal trainers die elkaar afwisselden. Als een deelnemer een bijeenkomst afwezig is geweest wordt de inhoud van de stof voorafgaand aan de volgende sessies, of in de pauze van de volgende sessies met de betreffende deelnemer doorgenomen.

Alle vragenlijsten en evaluatie die bij de training horen worden afgenomen. Ze worden opgeslagen in het trainingsdossier of doorgestuurd naar de trajectbegeleider of toezichthouder. De trainingsdossiers zijn compleet maar de deelnemerslijst wordt niet door alle trainers helemaal ingevuld.

Trainers zijn niet eenduidig in wat zij als de ‘essentiële onderdelen’ van de training beschouwen. De trainers zijn echter eensgezind in het erkennen dat de samenhang tussen de onderdelen de Leefstijltraining sterk maakt. Motiverende gesprekstechniek wordt door een aantal trainers “essentieel” genoemd. De trainers leggen op basis van ervaringen en voorkeuren verschillende accenten in de training. Niettemin houden zij zich allen aan de thema’s en de opbouw van de programmahandleiding. Interventiecoaches monitoren de programma-integriteit op basis van dezelfde criteria.

In bijna alle van de gevolgde trainingen beëindigen een of meer deelnemers voortijdig de training. Enerzijds proberen trainers dit te voorkomen door een goede sfeer te creëren, anderzijds is het eruit zetten van deelnemers die met hun weerstand de groepsdynamiek negatief beïnvloeden onvermijdelijk. Het draagt bij aan een productieve training voor de overige deelnemers.

6. Resultaten: motivatie van deelnemers en professionals

Het motiveren van deelnemers is voor trainers van de Leefstijltraining hun '*core business*'. Het motiveren van deelnemers is nodig om een gedragsverandering te kunnen bereiken, maar ook om te zorgen voor een positieve groepsdynamiek (die bijdraagt aan de gedragsverandering van alle deelnemers). Tot slot is het motiveren van deelnemers nodig om te bereiken dat zij de training tot het eind toe gemotiveerd blijven meedoen. Deze facetten dragen op hun beurt bij aan het programmagetrouw uitvoeren van de Leefstijltraining. In de procesevaluatie is daarom uitgebreid stilgestaan bij de motivatie van de deelnemers. Hoe staan zij tegenover de Leefstijltraining? In welke mate zijn zij gemotiveerd en wat bevordert en belemmert hun motivatie? Daarnaast is bekend dat de overtuiging van trainers over de werkzaamheid van hetgeen zij aanbieden van invloed is op de effectiviteit van hun handelen (Menger, 2010). Daarom is ook nagegaan hoe de uitvoerders de methodiek waarderen. In hoeverre sluit het programma aan bij de normen, de waarden en de behoeften van de trainers? Wat is er nodig om dit te verbeteren?

In § 6.1 staan we stil bij de motivatie van deelnemers en in § 6.2 bespreken we de waardering van de trainers voor de methodiek. In § 6.3 worden de bevindingen samengevat.

6.1 Motivatie en houding van de deelnemers

Uit interviews met trainers en deelnemers, en uit de scores op de deelnemerslijsten⁹ blijkt dat de motivatie per deelnemer sterk verschilt. Hoewel deelname vrijwillig is ervaren de meeste deelnemers het als een verplichting, omdat het niet volgen van de training negatieve consequenties voor ze heeft. In eerste instantie is de interne motivatie bij deelnemers daarom niet heel groot. Naarmate de training vordert en het inzicht wordt vergroot, raken veel deelnemers ook meer gemotiveerd. De groepsdynamiek (manier waarop deelnemers met elkaar omgaan, samenstelling van de groep) kan de motivatie van deelnemers vergroten of juist verkleinen. De houding van de trainers en de inzet van motiverende gesprekstechnieken, door trainers *motivational interviewing* of kortweg MI genoemd, speelt een rol in de ontwikkeling van motivatie. Verder is het adequaat inspelen op behoeften en gebeurtenissen in de training belangrijk voor de motivatie.

Motivatie: instrumenteel, pragmatisch en betrokken

Motivatie is een complex fenomeen. Het is veranderlijk, gelaagd en situationeel bepaald (Rovers, 2011). De techniek van motiverende gespreksvoering en de stadia van verandering waarop de Leefstijltraining is gebaseerd, gaan er vanuit dat motivatie aan verandering onderhevig is. De situationele bepaaldheid van motivatie voor verandering is vooral aan de orde bij de beschouwing van het drangkader waarin de Leefstijltraining wordt uitgevoerd (zie ook 4.2). De motivatie krijgt hierdoor een extern karakter, zeker bij aanvang van de training. De gelaagdheid van motivatie geeft aan dat in een deelnemer meerdere motivaties kunnen spelen. Iemand is bijvoorbeeld niet gemotiveerd te veranderen, maar wil wel voor detentiefasering in aanmerking komen, of breken met de dagelijkse sleur van het detentieregime. Op basis van de interviews met trainers en deelnemers zien we ten

⁹ Per training houden de trainers een deelnemerslijst bij waarin ze de betrokkenheid en het begrip van de deelnemers scoren op een vijfpuntsschaal. Per training hebben we de scores van de betrokkenheid van de deelnemers gemiddeld.

aanzien van de motivatie van de deelnemers varieert van instrumenteel tot betrokken. In principe hoeven de uiteenlopende motivaties voor de trainers geen probleem te zijn. Motiverende gesprekstechniek gaat er vanuit dat niemand volledig ongemotiveerd is (Rollnick, Miller, & Butler, 2009).

Bij de geïnterviewde deelnemers zien we de instrumentele grondhouding domineren. De deelnemers met een instrumentele grondhouding staan nogal sceptisch tegen over de doelen van de training. Zij voelen zich verplicht aan de training deel te nemen en nemen deel omdat ze detentie willen voorkomen (extramuraal) of vrijheid verwerven (intramuraal, in aanmerking komen voor detentiefasering). De training wordt gevolgd om iets te bereiken binnen het strafrechtstelsel en niet primair om iets over zichzelf te leren. Sommige deelnemers die met een instrumentele houding aan de training deelnemen laten actieve weerstand tegen de inhoud van de training en de trainers zien. Bij twee intramurale trainingen werd de voortgang van de training hierdoor zodanig negatief beïnvloed dat de trainers moesten besluiten deze deelnemers uit de training te zetten. Zij deden dit in overleg met de trajectbegeleider en na individuele gesprekken met de betreffende deelnemers. Andere meer instrumenteel gemotiveerde deelnemers zijn minder opstandig maar tonen weinig inzet. Wanneer zij niet te vaak verzuimen kunnen zij vaak wel de training afmaken. Opmerkelijk is dat in de interviews de intramurale deelnemers zich sterk uitlaten over het drangkader. Enkeligen zeggen zich “gechanteerd” te voelen. Bij extramurale deelnemers leeft dit sentiment minder sterk, ondanks dat voor hen de consequenties van gestaakte deelname ook aanzienlijk kunnen zijn.

Aan het andere uiterste staan de betrokken deelnemers die de training aangrijpen om iets over zichzelf te leren, waardoor zij door ‘nieuw gedrag’ hun situatie kunnen verbeteren. Al geven zij aan niet opnieuw met justitie in aanraking te willen komen (waar een zekere instrumentaliteit in schuilt), bij hen overheerst de wens om een beter mens te worden. Zoals een van hen zei: “ik heb twee kinderen. Pap moet er wel voor ze kunnen zijn.” Deze deelnemers lijken nogal onbevangen aan de training te zijn begonnen en tonen zich ontvankelijk voor de inhoud van de training en aanpak van de trainers.

In het midden van het motivatiespectrum bevinden zich de deelnemers die afwachtend, zelfs met enige weerstand aan de training begonnen maar die gaandeweg plezier in de bijeenkomsten beginnen te krijgen. In het begin is het voor hen (maar ook voor anderen) belemmerend dat er ongemotiveerde en/of uitgesproken negatieve deelnemers bij zijn. Maar wanneer (de negatieve invloeden van) deze deelnemers na vier of vijf bijeenkomsten zijn verdwenen neemt de motivatie en openheid van de overgebleven deelnemers toe. Dit zien we ook bij de deelnemers die zeggen dat de training niet op hen van toepassing is omdat ze niet meer gebruiken, of niet verslaafd zijn. Het zijn de mannen die zeggen “het moet nu eenmaal, laat ik er maar het beste van maken.” Sommige deelnemers lijken gedurende de training fundamenteel van houding te veranderen: aanvankelijke weerstand ontwikkelt zich in betrokken deelname. Deze transformatie sluit aan bij de aanname in de Theoretische en Managementhandleiding dat veel reclasseringscliënten ambivalent aan de training beginnen en dat het de taak is van de trainers de motivatie met motiverende gesprekstechnieken te verhogen (p.33).

Verloop van betrokkenheid, begrip en weerstand bij deelnemers

De suggestie dat de gemiddelde betrokkenheid van de deelnemers toeneemt naarmate het aantal bijeenkomsten vordert blijkt niet uit de gemiddelde scores over betrokkenheid en begrip die de

trainers per bijeenkomst aan de deelnemers toekennen. Deze scores vertonen geen stijgende lijn. In de online enquête is de trainers per bijeenkomst gevraagd naar de mate waarin zij weerstand van de deelnemers als belemmerend ervoeren voor het uitvoeren van het programma (vijfpuntsschaal). Hieruit blijkt dat de door trainers ervaren weerstand bij deelnemers gemiddeld licht afneemt gedurende de training. Dit beeld wordt bevestigd in de interviews met trainers. Overigens is een afname van de ervaren weerstand niet per se hetzelfde als een toename van motivatie onder de deelnemers. Het is goed denkbaar dat trainers de deelnemers beter leren kennen en daardoor beter met de weerstand leren om te gaan.

In tabel 6.1 wordt de door de trainers ervaren weerstand afgezet naar trainingsetting. De intramurale deelnemers leveren volgens de trainers meer weerstand op dan de extramurale deelnemers. Dat lijkt consistent met de verhalen van een aantal intramurale deelnemers dat zij zich ‘gechanteerd’ voelden om deel te nemen. Zij namen deel aan de training om voor privileges (detentiefasering) in aanmerking te komen. Zij waren hierover vaker negatief dan extramurale deelnemers die deelnamen om sancties te vermijden. Dit verklaart wellicht de grotere weerstand die trainers in de intramurale setting ervaren.

Trainers werken niet rigide het programma af maar passen zich aan het niveau en eigenaardigheden van de deelnemers aan. SVG noemt dit de responsiviteit van de trainers. Een responsieve opstelling van de trainers kan ten koste gaan van de programma-integere uitvoering van het trainingsprogramma. In tabel 6.1 wordt duidelijk dat trainers in intramurale settings meer op hun responsiviteit worden aangesproken dan in extramurale settings.

Tabel 6.1 Invloed van weerstand en persoonlijke behoeften van deelnemers op uitvoering programma

	Gemiddelde score op schaal 1-5 (st. dev.)		
	Intramuraal	Extramuraal	Totaal
Ervaren weerstand van deelnemers	2,03 (0,834)	1,26 (0,247)	1,77 (0,776)
Mate waarin persoonlijke behoeften deelnemers belemmerend waren	1,92 (0,624)	1,22 (0,212)	1,68 (0,620)

Het rapportcijfer dat deelnemers in de eindevaluatie aan de training geven is dik voldoende (zie tabel 6.2). Het verschil dat intra- en extramurale deelnemers aan de training geven is verwaarloosbaar. In veel trainingen geven de trainers een feestelijk tintje aan de laatste bijeenkomst. Gebak is geen uitzondering. Trainers zeggen dat voor een aantal deelnemers het certificaat van de Leefstijltraining het eerste diploma is dat ze hebben gehaald.

Tabel 6.2 Gemiddeld rapportcijfer dat deelnemers aan de training geven

Eindevaluatie door deelnemers (gemiddeld)	
Training A extra	7,1
Training B extra	8
Training C extra	7,9
Training D extra	7,3
Training E extra	8,3
Extramuraal gemiddeld	7,7
Training F intra	8,1
Training G intra	7,3
Training H intra	8,2
Training I intra (ISD)	8,4
Training J intra	6,6
Training K intra	7,3*
Training L intra	7,3
Intramuraal gemiddeld	7,6

* 1 rapportcijfer ontbreekt

6.2 Waardering van trainers

Uit de interviews blijkt dat de Leefstijltraining goed aansluit bij waarden en normen van de trainers en hun kijk op het verminderen van recidive. Trainers zijn soms ook toezichthouder of vroeghulp medewerkers, soms fulltime trainer. Alle trainers zijn gewend met reclasseringscliënten om te gaan, en dus te werken in een gedwongen kader. De scores (vijfpuntsschaal) van de trainers die via de online enquête zijn verzameld laten zien dat zij over het algemeen tevreden zijn over de training¹⁰. Ze denken dat de training bijdraagt aan het verminderen van recidive¹¹. De gemiddelde waardering voor de begrijpelijkheid van de programmahandleiding is 4,06 en voor volledigheid 3,71¹². De relatief lage waardering voor de volledigheid van de programmahandleiding is congruent met wat de trainers in de interviews over de handleiding zeggen. Beginnende trainers hebben veel houvast aan de handleiding maar zowel beginnende als meer ervaren trainers vinden de handleiding ook star en te weinig alternatieve werkvormen bieden om soepel op de mogelijkheden en beperkingen van de deelnemers te kunnen inspelen.

Op alle hierboven genoemde punten geven de trainers die intramuraal of extramuraal hebben getraind ongeveer dezelfde waardering. Alleen op de vraag of de training helpt bij het terugdringen van recidive zijn de 'intramurale trainers' minder positief dan de extramurale trainers: 4,17 vs 4,80¹³.

¹⁰ 4,24, st.dev. 0,437.

¹¹ 4,35, st.dev. 0,493.

¹² st.dev.0,899 resp. 0,985.

¹³ t: -2,934, df 15, p=0,01.

Opbouw

De trainers geven aan dat zij de Leefstijltraining logisch vinden opgebouwd maar dat zij op sommige punten de vrijheid nodig hebben om onderwerpen door te schuiven naar een volgende sessie. Dit gebeurt soms al onder druk van de incidenten die in de groep plaatsvinden en waaraan de trainers niet voorbij kunnen gaan. Daarnaast geven de meeste trainers aan dat de programmahandleiding te weinig flexibiliteit biedt om werkvormen in te zetten die aansluiten op het karakter van de groep. Het aanbieden van alternatieve werkvormen zou de uitvoerbaarheid van de methodiek vergroten.

Motiverende gesprekstechnieken

Onder de trainers is er brede waardering voor motiverende gesprekstechnieken. Het helpt om niet in de valkuil van het overtuigen te stappen, iets waar deelnemers volgens een trainer allergisch voor zijn. Motiverende gesprekstechniek is in sommige trainingen essentieel gebleken om adequaat met de soms grote weerstand van de deelnemers om te gaan. Wanneer het goed wordt ingezet helpt het om niet met deelnemers in discussie te gaan, iets wat de weerstand slechts zou vergroten. Een trainer zegt dat hij aanvankelijk sceptisch stond ten aanzien van de Leefstijltraining en de basistechniek *motivational interviewing*; hij was gewend zich als toezichthouder meer directief op te stellen. Maar hij heeft ervaren dat deze manier van werken heel goed aanslaat. Het legt de verantwoordelijkheid meer bij de deelnemers dan bij een directieve aanpak.

Openheid over gebruik

De inherente spanning tussen de openheid die wordt verlangd bij een cognitieve gedragsinterventie zoals de Leefstijltraining en het justitiële kader dat deze openheid belemmert, lijkt voor de trainers niet op bezwaren te stuiten. Ze zijn zich bewust van deze spanning en hebben manieren gevonden om daarmee om te gaan. Waar trainers soms mee te maken hebben is dat deelnemers delicten opbiechten waarvoor ze niet zijn aangehouden. Enerzijds past die openheid in uitgangspunten van de Leefstijltraining, anderzijds kan het trainers voor het dilemma plaatsen al dan niet aangifte te doen van deze delicten. Bij kleinere overtredingen, zoals het incidenteel gebruiken in de gevangenis, speelt dat dilemma minder, maar bij grotere delicten wel. Als er noodzaak is tot optreden wordt dit eerst besproken met de betrokken deelnemer, eventueel met de interventiecoach en dan, als de noodzaak om te handelen aanhoudt, met de trajectbegeleider. Aan het begin van de training wordt deze mogelijkheid aan de deelnemers meegedeeld. In de praktijk komen dit soort dilemma's vrijwel nooit voor.

6.3 Samenvatting

Weerstand van deelnemers is ingecalculeerd in de opzet van de Leefstijltraining. Vooral de inzet van motiverende gesprekstechnieken wordt geacht bij te dragen aan het verminderen van weerstand van de deelnemers. Op grond van de gesprekken met deelnemers kunnen we verschillende typen weerstand (of: betrokkenheid) onderscheiden. Een aantal deelnemers verzet zich gedurende de hele training tegen de training (meestal passief). Daar tegenover staan deelnemers die de training omarmen omdat het aansluit op hun persoonlijke doelen. De tussengroep is vooral pragmatisch en maakt er, ondanks aanvankelijke weerstand, het beste van. Volgens de trainers vertonen de deelnemers in de intramurale setting grotere weerstand dan extramurale deelnemers.

De trainers zijn over de hele linie genomen enthousiast over de Leefstijltraining. Ze vinden de uitgangspunten en de opbouw van de training prima. De inzet van motiverende gesprekstechnieken is nodig om deelnemers te motiveren en, minstens zo belangrijk, zorgt ervoor dat trainers uit conflict blijven. Deelnemers zijn te allen tijde zelf verantwoordelijk voor hun gedrag. Dit past goed bij de context van de reclassering en sluit naadloos aan op de uitgangspunten van motiverende gespreksvoering.

7 Resultaten: contextuele factoren

Het succesvol verloop van de Leefstijltraining hangt niet alleen af van de kwaliteit van de trainers en motivatie van de deelnemers maar ook van contextuele factoren. Het gaat hier o.a. om de financiering van de Leefstijltraining, het voldoen aan bepaalde randvoorwaarden en de medewerking van de PI's. Vragen die hier aan de orde komen zijn de onderzoeksvragen 23 tot en met 26. Hebben de instellingen voldoende middelen tot hun beschikking om de interventie goed uit te voeren? Zijn er factoren die de uitvoering van het programma in de weg staan? Welke knelpunten doen zich voor bij de uitvoering van de methodiek in de praktijk; welke onvoorziene gevolgen tekenen zich eventueel af? Ingegaan wordt op achterliggende oorzaken van eventuele knelpunten en op aanpassingen die mogelijk nodig zijn in de opzet en/of in de context van de Leefstijltraining.

In dit hoofdstuk bespreken we allereerst in § 7.1 enkele factoren in de organisatie die instroom van deelnemers beïnvloeden. Vervolgens behandelen we enkele factoren die het inhoudelijk verloop van de bijeenkomsten beïnvloeden (§ 7.2). Tenslotte bespreken we in § 7.3 of er aanpassingen aan de opzet en context van de Leefstijltraining nodig zijn om de programma-integriteit in de verschillende fasen (instroom, uitvoering) te verhogen. In § 7.4 zijn de bevindingen van dit hoofdstuk samengevat.

7.1 Factoren in de organisatie die de instroom van deelnemers beïnvloeden

De Leefstijltraining voor justitiabelen wordt uitgevoerd door trainers die werkzaam zijn bij een afdeling voor verslavingsreclassering van verslavingszorginstellingen met een reclasseringserkenning. Verslavingszorginstellingen hebben de afgelopen jaren te maken gehad met stevige bezuinigingen, en mede daardoor komen reorganisaties en fusies regelmatig voor. De managers die wij voor dit onderzoek spraken hebben geen signalen dat hierdoor het reclasseringswerk of het uitvoeren van de trainingen bedreigd zou worden. Vanuit hun positie gezien is de situatie in de instellingen stabiel.

Om voldoende deelnemers voor de Leefstijltrainingen te krijgen is het noodzakelijk om voortdurend actief te werven. Om kostendekkend te kunnen werken zijn minimaal vijf deelnemers noodzakelijk, bij voorkeur zes deelnemers. De reden dat er desondanks trainingen van start gaan met minder deelnemers is dat de uitvoerende instellingen er belang aan hechten trainingen doorgang te laten vinden; enerzijds voor de deelnemers maar ook om naar adviseurs, toezichthouders en trajectbegeleiders het signaal af te geven dat de Leefstijltraining regelmatig wordt gegeven en zij deze interventie kunnen adviseren.

Om deelnemers te werven is het belangrijk dat instellingen proactief contact onderhouden met PI's en dat zij adviseurs van de reclasseringsorganisatie regelmatig informeren over de inhoud van de Leefstijltraining. Opmerkelijk is dat in de regio Drenthe voornamelijk extramurale trainingen worden gegeven en in de regio Limburg voornamelijk intramurale trainingen. Regiocoördinatoren en managers wijzen erop dat de animo voor de Leefstijltraining per PI nogal verschilt. In alle gevallen is het belangrijk de relaties met betrokken trajectbegeleiders goed te onderhouden, zodat de Leefstijltraining op het netvlies blijft en de noodzakelijke faciliteiten, zoals een trainingsruimte, beschikbaar blijven. Bevorderend voor de toekomstige instroom in extramurale Leefstijltrainingen is dat de toegang tot de Leefstijltraining vanaf 1 januari 2014 is verruimd. In 2013 werden uitsluitend

trainingen vergoed wanneer de deelnemers óf via de trajectbegeleider in de PI werden aangemeld óf waarbij de training onderdeel uitmaakte van de bijzondere voorwaarden. Vanaf 2014 hebben toezichthouders (weer) de mogelijkheid om via een “aanwijzing” de reclasseringcliënt voor een training aan te melden, mits dit in lijn is met het vonnis. Overigens dient de betrokken reclasseringscliënt wel met de gedragsinterventie in te stemmen. De toegang tot intramurale Leefstijltrainingen en andere gedragsinterventies lijkt juist te worden beperkt. Door reorganisatie bij DJI zijn er penitentiaire inrichtingen gesloten, maar ook de nieuwe bejegeningssystemen beperken de toegang, volgens de interventieafdeling van 3RO.

Enkele trainers en managers zeggen dat de voorbereiding van een training veel tijd in beslag neemt, waardoor zij niet altijd uitkomen met de uren die zij kunnen declareren. Dit geldt vooral in regio's waar trainers veel moeten reizen van kantoor naar de trainingslocaties. Ook de toegangsprocedures in PI's nemen relatief veel tijd in beslag. En, anders dan bij extramurale trainingen, steken de trainers ook tijd in het onderhouden van contact met de trajectbegeleiders, voor en na de training. Dat is inhoudelijk belangrijk maar ook belangrijk om *goodwill* voor de Leefstijltraining op peil te houden.

7.2 Factoren die inhoudelijk verloop van de training beïnvloeden

Uit de interviews met trainers en deelnemers zijn enkele knelpunten naar voren gekomen die het inhoudelijke verloop van de trainingen beïnvloeden.

Conflicterende regelgeving

In de Leefstijltraining wordt een ‘uitglijder’ (als iemand na een periode van abstinentie voor de eerste keer weer middelen gebruikt of een delict pleegt, zie p. 53 Programmahandleiding) gezien als leermoment. Buiten de trainingsomgeving - dat wil zeggen op de afdeling in de PI, extramuraal bij een verbod op gebruik als bijzondere voorwaarde, of in de kliniek - is dit vaak niet zo en staan er sancties tegenover. Soms zorgen deze sancties er ook voor dat een deel van de training niet meer gevolgd kan worden, bijvoorbeeld als een deelnemer in isolatie geplaatst wordt en daar niet uit mag om naar de training te gaan. In mindere mate geldt dit ook voor extramurale trainingen. Deelnemers in een extramurale setting die onder toezicht staan, en dat staan zij allemaal, zijn soms terughoudend in het vertellen over hun gebruik, omdat zij te maken hebben met bijzondere voorwaarden zoals een verbod op gebruik.

Er is dus zowel bij intramurale als extramurale trainingen een inherent spanningsveld tussen de openheid die wordt gevraagd in de trainingssetting en de eventuele consequenties daarvan buiten de training. Zelfs als zou het feitelijk geen gevolgen hebben voor de tenuitvoerlegging van de voorwaardelijke straf (bij extramurale trainingen) dan nog kan het leiden tot verzwijgen van gedrag en verminderde betrokkenheid bij de training. Dit doet denken aan het Thomas-theorema: "If men define situations as real, they are real in their consequences."

Penitentiaire omgeving

Er zijn enkele praktische zaken in de PI's die door de trainers als belemmerend worden ervaren. Zo zijn bij sommige PI's (maar ook bij een enkele extramurale instelling) de trainingsruimten te klein voor een grote groep deelnemers of bevinden zich op een onhandige plek. Bijvoorbeeld in een PI waar de trainingsruimte zich op de afdeling bevindt, waardoor de bijeenkomsten gevoelig zijn voor

verstoringen van medegedetineerden. In een andere PI is een aparte interventieafdeling, maar hier mogen deelnemers van binnen en buiten deze afdeling niet tegelijk met elkaar pauze houden. In een andere PI lijkt beveiliging onvoldoende geïnstrueerd (of gecommiteerd) waardoor het handelen van de beveiligers inconsistent is met dat van de trainers, onder andere waar het gaat om handhaving van regels rondom het roken. Trainers worden als het ware opgezet met de communicatie en handhaving van de huisregels. Een aantal trainers maakt er gewag van dat zij soms te maken hebben met moeizaam meewerkende PIW-ers. Het halen en brengen van de gedetineerde van en naar de trainingslocatie loopt soms bijvoorbeeld vertraging op, waardoor de deelnemers een deel van de training missen. Niet altijd is er de bereidheid om een deelnemer die in isolatie zit tot de training toe te laten, terwijl dit formeel wel is toegestaan.

Bovengenoemde situaties zijn voorbeelden van een vrij gesloten instellingscultuur waarin men niet gewend is om gastheer te zijn voor externen, zoals de trainers. Voor een aantal PI's lijkt het een kwestie van 'wennen aan'; bij andere PI's lijkt het meer in de cultuur te zitten, die sterk is gericht op beheersing en controle. Een aantal trainers (in de PI's) zegt dat zij met een meer open en non-directieve attitude de deelnemers kunnen bejegenen dan het personeel van de PI dat doet. Voor deelnemers is dit vaak een positieve ervaring, die het vertrouwen in de zorg vergroot. Trainers en regiocoördinatoren realiseren zich dat zij moeten investeren in goede relaties met medewerkers van de PI. Dat is niet alleen belangrijk voor de werving van deelnemers maar ook voor een soepele uitvoering van de training.

De genoemde knelpunten zijn in de optiek van de trainers geen van alle onoverkomelijk. Ze maken onderdeel uit van de dagelijkse praktijk. Trainers, deelnemers en andere betrokkenen hebben geleerd hiermee om te gaan. Instellingsregels die botsen met de uitgangspunten van de Leefstijltraining zijn nu eenmaal niet zomaar op te lossen en ook de daarmee samenhangende instellingscultuur is niet van de ene op de andere dag veranderd.

7.3 Aanpassingen in de opzet en/of in de context van de Leefstijltraining

Het gedwongen kader waarin de Leefstijltraining plaatsvindt verkeert zoals gezegd in permanente spanning met een van de uitgangspunten van de training, namelijk: leren van opgedane ervaringen. Bij deelnemers die doorgaan met gebruiken, hetzij incidenteel hetzij problematisch, kan openheid over hun gebruiks- en of delict ervaringen negatieve consequenties hebben. Bij trainingen in intramurale setting geldt dit in nog sterkere mate. Voor deelnemers die niet meer gebruiken en geen delicten plegen geldt dit spanningsveld in mindere mate. Trainers en managers zeggen geen last te hebben van dit spanningsveld. Reclasseringsmedewerkers werken immers altijd in het spanningsveld tussen intrinsieke en externe motivatie. Als trainers brengen de reclasseringswerkers een scheiding aan tussen hun trainingswerkzaamheden en de toezichthoudende taken die zij eventueel vervullen. Als trainer concentreren zij zich op het bevorderen van de intrinsieke motivatie (of betrokkenheid, zoals de trainers meestal zeggen). De drangcontext is een gegeven waarbinnen de training zich afspeelt. Niettemin is voor de deelnemers wel duidelijk dat de trainers de mate van inzet en betrokkenheid van de deelnemers terugkoppelen met de toezichthouder of trajectbegeleider. Zij doen dit echter op transparante wijze, zodat de deelnemer niet voor verrassingen komt te staan.

Het aantal deelnemers dat gedurende de training inzicht en deels ook betrokkenheid ontwikkelt lijkt voldoende om de nadelen van het drangkader te compenseren. De ruimere instroommogelijkheden die vanaf 2014 voor extramurale trainingen weer mogelijk zijn (via aanwijzing van de toezichthouder) kan er voor zorgen dat de instromende deelnemers al vanaf de start van de training beter gemotiveerd zijn. Immers, de toezichthouder kan bij deze nieuwe regeling in regelmatig contact met de reclasseringcliënt beter inschatten of de Leefstijltraining passend is en informerend en motiverend voorwerk doen.

7.4 Samenvatting

De RISC is het instrument dat mede bepaalt of iemand in aanmerking komt voor een Leefstijltraining. Het instrument is stevig verankerd in de infrastructuur van de reclassering. Toch is het noodzakelijk dat de uitvoerende organisaties van de Leefstijltraining actief werken aan de instroom van deelnemers. Zij doen dat door contact te onderhouden met PI's en door voorlichting te geven aan reclasseringswerkers uit eigen (SVG) en andere gelederen (RN, Leger des Heils). Niet alle trainingen starten met voldoende deelnemers om kostendekkend te zijn. Dat er desondanks wordt getraind komt omdat uitvoerende organisaties het belangrijk vinden continuïteit van de trainingen te garanderen.

Het drangkader waarin de Leefstijltraining zich afspeelt is voor de trainers geen probleem. Het drangkader is een gegeven, zowel voor de deelnemer als de trainer, waarbinnen toch nog keuzes kunnen worden gemaakt. Desondanks is het wel lastig dat deelnemers niet altijd de openheid betrachten die nodig is voor een optimaal leerrendement. Openheid over bijvoorbeeld gebruik of delictgedrag kan consequenties hebben voor de ten uitvoeringlegging van de straf. Deelnemers zijn vaak toch op hun hoede.

Het drangkader en de dilemma's rondom eerlijk zijn over gebruik en delict zijn geen aanleiding voor de betrokken professionals om voor aanpassing in opzet en context te pleiten. De verruimde mogelijkheden om deelnemers via toezichthouders te laten instromen wordt door alle betrokkenen toegejuicht. De verwachting is dat hierdoor beter gemotiveerde deelnemers zullen instromen.

8 Conclusies

In dit afsluitende hoofdstuk wordt het verloop van de procesevaluatie besproken en wordt aandacht besteed aan eventuele knelpunten dan wel beperkingen van de procesevaluatie (§ 8.1). Vervolgens worden de bevindingen in onderlinge samenhang besproken (§ 8.2) en worden de conclusies en aanbevelingen beschreven (§ 8.3).

8.1 Verloop van de procesevaluatie

Met deze procesevaluatie is inzicht verkregen in de manier waarop de Leefstijltraining voor justitiabelen in Nederland wordt uitgevoerd, om daarmee antwoord te kunnen geven op de vraag in hoeverre de programma-integriteit wordt gewaarborgd en hoe eventuele afwijkingen kunnen worden verklaard. Er zijn verscheidene onderzoeksvragen aan de orde gekomen over een viertal belangrijke aspecten van de training: aanmelding en selectie van deelnemers, de integriteit van de uitvoering van de training, de motivatie van deelnemers en andere betrokkenen en de organisatorische randvoorwaarden waaronder de trainingen worden uitgevoerd.

Dataverzameling

De Leefstijltraining wordt uitgevoerd in alle delen van het land, zowel in intramurale settingen als extramurale settingen. Het verloop van alle 12 trainingen die startten tussen 1 september en 1 december 2013 (7 intramuraal, 5 extramuraal) is bestudeerd. De keuze om vanuit verschillende bronnen en met verschillende onderzoeksmethoden de trainingen te bestuderen (triangulatie) heeft bijgedragen aan het verkrijgen van een zo volledig en betrouwbaar mogelijk beeld van het verloop van de trainingen. Wanneer een informatiebron of onderzoeksmethode geen volledig beeld opleverde, kon dit worden aangevuld met gegevens uit andere methoden en bronnen. Daarnaast is de validiteit en betrouwbaarheid van de resultaten groter wanneer resultaten afkomstig van verschillende gegevensbronnen dezelfde kant op wijzen. Dat bleek in dit onderzoek tot op grote hoogte het geval. Waar discrepanties zijn gevonden zijn deze geproblematiseerd, zoals bij het maken van huiswerk, en waar mogelijk nader geanalyseerd. Hieronder bespreken we beknopt de beperkingen van de gehanteerde onderzoeksmethoden en gegevensbronnen.

Gegevensbronnen

Als gegevensbronnen zijn gebruikt:

- a. handleidingen van de Leefstijltraining;
- b. dossiers deelnemers in IRIS, waaronder RISC-gegevens;
- c. trainingsdossiers;
- d. video-opnamen van trainingsbijeenkomsten + SVG beoordelingen trainers;
- e. halfopen interviews met trainers, deelnemers en ander betrokken professionals;
- f. online enquête onder trainers.

De manier waarop de gegevens aan de hand van deze bronnen zijn verzameld wordt hieronder beschreven.

De handleidingen van de Leefstijltraining beschrijven de manier waarop de training dient te worden uitgevoerd (normatief kader). Daarnaast zijn enkele voor de procesevaluatie relevante onderzoeksrapportages bestudeerd (o.a. Schoenmakers et al., 2012).

Om de kenmerken van deelnemers en de gehanteerde inclusie- en exclusiecriteria na te gaan zijn dossiers van deelnemers gezocht via het *web based* cliëntvolgsysteem IRIS. Daarin zijn onder meer RISC-gegevens verzameld. Over het algemeen is het goed gelukt om per deelnemer de gewenste gegevens te verkrijgen. In de trainingsdossiers zijn onder meer de voor- en nameting te vinden, de deelnemerslijsten waarop de trainers per bijeenkomst “begrip en betrokkenheid” van de deelnemers scoren en de eindevaluatie door deelnemers. De trainingsdossiers waren niet in alle gevallen up-to-date, maar wel voldoende compleet om met de benodigde gegevens een beeld te krijgen van deze aspecten.

Enkele trainingen waren al gestart voordat bekend was dat ze voor het onderzoek waren geselecteerd. Hierdoor moesten trainers achteraf toestemming aan de deelnemers vragen of de videobeelden - die standaard van de trainer worden gemaakt - mochten worden gebruikt voor onderzoeksdoeleinden. De deelnemers aan Training A-extra hadden hier bezwaar tegen; deze beelden zijn om die reden uitgesloten van het onderzoek.

De Leefstijltraining kent een afgebakend tijdschema waarlangs de onderdelen van de training dienen te worden uitgevoerd. De videobeelden zijn niet gebruikt om afwijkingen in de tijd te rapporteren; de inhoudelijke reden hiervoor is dat de tijdsindicaties per onderdeel niet essentieel zijn voor de programma-integriteit. Een praktische reden is dat het veel observatietijd zou kosten met een beperkte opbrengst: uit andere bronnen (gesprekken met deelnemers en trainers) is ook bekend op welke punten afwijkingen optreden.

De informatie en mening van trainers en deelnemers (verkregen via semigestructureerde interviews) vormen de kern van deze studie. Er zijn interviews gehouden met 15 trainers, 18 deelnemers, 3 regiocoördinatoren, 6 trajectbegeleiders, 4 managers, een beleidsmedewerker (landelijk) en een interventiecoach. De gegevens uit andere databronnen zijn afgezet tegen de verhalen en beweringen van de geïnterviewden. Met hulp van trainers en regiocoördinatoren en door tussenkomst van DJI hebben we in alle PI's interviews met deelnemers kunnen houden, behalve in Training L intra. De diversiteit aan geïnterviewde betrokkenen levert ook een diversiteit aan gezichtspunten op; mensen geven vanuit hun bijzondere positie, perspectief en belang details en overwegingen die andere geïnterviewden niet geven. Niettemin zijn er tussen de geïnterviewde personen geen belangrijke tegenstrijdigheden gevonden.

Via een online enquête zijn alle trainers van de 12 bestudeerde trainingen benaderd, ook trainers die we niet persoonlijk hebben gesproken. Iets meer dan de helft van de trainers zijn dus dubbel bevraagd: zij zijn geïnterviewd en kregen de online enquête voorgelegd. De enquête bestond uit korte vragenlijsten per bijeenkomst en een algemene vragenlijst. Gevraagd werd naar de mening van trainers over onder meer de mate waarin zij het programmaonderdeel conform de handleiding hadden uitgevoerd en het nut ervan, meestal gemeten via een vijf puntsschaal. Per bijeenkomst zijn gemiddeld 14 vragenlijsten ingevuld, dus bij de meeste trainingen heeft een van de twee trainers de online vragenlijst ingevuld en niet beide. Door de scores van alle onderdelen te middelen ontstaat een manier om afwijkingen naar boven of beneden vast te stellen. Zo werd duidelijk aan welke onderdelen meer of minder waarde wordt gehecht dan gemiddeld. De enquêtegegevens bleken het beeld dat via de interviews was verkregen te ondersteunen.

8.2 Wordt de Leefstijltraining programma-integer uitgevoerd?

Het doel van de procesevaluatie was bepalen of de Leefstijltraining wordt uitgevoerd zoals beschreven in de handleidingen van de Leefstijltraining. Dit om na te gaan of de Leefstijltraining voor justitiabelen zodanig wordt uitgevoerd dat een eventuele doeltreffendheidsevaluatie betrouwbare en valide resultaten zou leveren. De uitvoering van de Leefstijltraining moet aan verschillende voorwaarden voldoen om succesvol een doeltreffendheidstudie te kunnen uitvoeren. Echter, een gevalideerd toetsingskader ontbreekt, waardoor niet kan worden gezegd of afwijkingen van programmahandleiding binnen afgesproken (kwantificeerbare) marges blijven. Wel kunnen in kwalitatieve zin knelpunten worden benoemd en uitspraken worden gedaan of aan de minimale voorwaarden voor een doeltreffendheidstudie wordt voldaan. De onderzoeksvragen zijn gegroepeerd naar verschillende hoofdonderwerpen die relevant zijn voor een doeltreffendheidstudie. We zullen deze onderwerpen hieronder bespreken in het licht van een eventuele doeltreffendheidstudie.

8.2.1 Werving en selectie van deelnemers

Afname van de RISc

De indicatiestelling voor de Leefstijltraining gebeurt a.d.h.v. het gestructureerde professionele oordeel. Met behulp van het risicotaxatie-instrument RISc geeft de adviseur een inschatting van de toestand op de criminogene factoren. Voor zijn oordeel gebruikt hij de 'risico-inschattingsschalen' van de RISc en aanvullend onderzoek (o.a. dossieronderzoek, gesprekken met de cliënt en enkele referenten). Als uit het automatisch gegenereerde recidiverisico van de RISc blijkt dat een Leefstijltraining is geïndiceerd, kan de werker deze training adviseren. De uiteindelijke beslissing maakt hij op basis van zijn professioneel oordeel. Deze procedure werkt goed wanneer de RISc wordt afgenomen ten behoeve van een advies aan de rechtbank voor een Detentie en Re-integratieplan. Vanaf 2014 echter, kunnen ook toezichthouders door middel van een aanwijzing de Leefstijltraining aan een reclasseringscliënt opleggen mits proportioneel en in lijn met het vonnis. De RISc vormt ook in deze gevallen de basis voor de indicatiestelling. Volgens regiocoördinatoren is er nu een tendens bij adviseurs om de Korte Leefstijltraining te adviseren bij voorwaardelijke vrijheidsstraffen en de reguliere Leefstijltraining bij onvoorwaardelijke vrijheidsstraffen. De vraag is of daarmee altijd de juiste doelgroep instroomt in de reguliere Leefstijltraining. Anderen observeren dat het voor adviseurs lastig is te bepalen wanneer de Korte Leefstijltraining of reguliere Leefstijltraining geëigend is (Schoenmakers, Leiden, Bremmers, & Ferwerda, 2012). Uit de RISc handleiding blijkt dat verdieping niet verplicht is, alleen in geval van vermoeden van een stoornis of verstandelijke beperking. Op grond van deze laatste overweging zou verwacht worden dat verdiepingsdiagnostiek vaker plaats vindt dan nu het geval lijkt.

In- en exclusiecriteria

De twee primaire selectiecriteria, tenminste laag-gemiddeld recidiverisico en ten minste "riskant gebruik met klachten" (en/of gokken in combinatie met criminogene factor financiën en omgaan met geld), worden afgeleid uit de RISc. In de meeste gevallen, maar niet altijd, is deze afgenomen en terug te vinden in IRIS. De exclusiecriteria waaraan deelnemers het vaakst voldoen zijn "psychische problemen", "dominant gedrag" of "houding tegenover sanctie". Deze en andere exclusiecriteria zijn echter niet absoluut geformuleerd en daardoor stromen deze mensen toch vaak in. Bijna twee derde van hen rondt de training ook af. De exclusiecriteria zijn enerzijds ingegeven om mensen die niet in

staat zijn de training te volgen buiten de training te houden (o.a. psychische problemen, IQ <80), of om mensen te weren die de groepsdynamiek negatief beïnvloeden (dominant gedrag), of om mensen te weren voor wie de trainingen geen effect zal hebben (houding tegenover sanctie, IQ <80). Voor een doeltreffendheidstudie zou in de analyses rekening kunnen worden met mensen met contra-indicaties. De vraag is of zij ook uit de training moeten worden geweerd, de meeste van hen, immers, ronden de training wel af. In 8.3.2 komen we hier op terug.

Er doet zich de paradoxale situatie voor dat enerzijds het zorgvuldig indiceren van kandidaten voor de Leefstijltraining noodzakelijk is om die mensen in de training te krijgen die er het meeste profijt van hebben en die kunnen bijdragen aan een gunstig groepsproces. De harde scores van de RISc worden aangevuld met het oordeel van de adviseur. Deze procedure blijkt goed te werken, gezien het aantal succesvolle afrondingen van de training. Anderzijds stromen er ook deelnemers in die voldoen aan een van de exclusiecriteria en desondanks de training succesvol afronden. Dat lijkt een pleidooi om de huidige praktijk van soepele hantering van de exclusiecriteria voort te zetten. Echter, het is onduidelijk in welke mate deze niet-beoogde deelnemers ook minder middelen zullen gaan gebruiken en/of minder delictgedrag zullen vertonen. Een doeltreffendheidsstudie waaraan ook deze niet-beoogde deelnemers deelnemen kan hierin helderheid brengen.

Kenmerken deelnemers

Bijna de helft van de deelnemers aan de intramurale trainingen is langer dan een jaar gedetineerd voordat ze aan de Leefstijltraining beginnen. Het is de vraag of en in hoeverre zij verschillen van degene die extramuraal een training volgen. Extramurale deelnemers zijn immers veelal ook gedetineerd geweest. Onbekend is hoelang, dat is niet uit IRIS op te maken. Voor een doeltreffendheidsstudie, echter, is de duur van de detentie wellicht minder van belang dan de inschatting van het recidiverisico. Die is volgens de RISc onder intramurale deelnemers aan de Leefstijltraining significant hoger dan onder extramurale deelnemers. In toekomstig doeltreffendheidsonderzoek is het daarom van belang zorgvuldig de onderlinge vergelijkbaarheid van groepen deelnemers (m.n. intra- en extramuraal) te bepalen op basis van in- en exclusiecriteria en variabelen als recidiverisico, parallelle interventies en diverse criminogene factoren uit de RISc.

Terwijl uit de RISc er een relatie blijkt tussen delict en middelengebruik, leggen deelnemers zelf die relatie niet altijd. Soms is dat ontkenning, soms lijkt dat terecht. Uit de beschikbare bronnen hebben we niet kunnen opmaken hoeveel deelnemers terecht of onterecht deze relatie ontkennen.

8.2.2 Programma-integriteit

Voorwaarde voor het starten van een doeltreffendheidsstudie is dat trainingen onderling vergelijkbaar worden uitgevoerd, conform de handleidingen en het achterliggende model voor gedragsverandering. De uitvoering van de Leefstijltraining wordt goed gemonitord en begeleid om de kwaliteit van de uitvoering op peil te houden. Er bestaat echter geen manier om de programma-integriteit van de uitvoering te kunnen kwantificeren. Daarvoor is consensus nodig over welke kwaliteitseisen met bijbehorende indicatoren de programma-integriteit of modelgetrouwheid van de uitvoering kunnen weergeven. Vervolgens moet worden bepaald welke afwijking van deze kwaliteitseisen is toegestaan om de programma-integriteit van een Leefstijltraining nog als voldoende te kunnen beschouwen. Omdat een dergelijk toetsingskader voor het meten van de programma-integriteit ontbreekt, is dit in deze studie in kwalitatieve zin nagegaan. Uit dit onderzoek blijkt dat alle thematische onderdelen van

de bijeenkomsten in alle trainingen worden behandeld. Hieronder worden enkele aspecten van de trainingen besproken waar wel afwijkingen ten opzichte van de handleidingen zijn gesignaleerd.

Tijdsregime en frequentie van de bijeenkomsten

Uit de procesevaluatie wordt duidelijk dat de trainers alle inhoudelijke onderdelen van de trainingshandleiding behandelen. Zij doen dat meestal ook in de bijeenkomst die de handleiding daarvoor voorschrijft. Soms worden onderdelen doorgeschoven naar een volgende sessies als de gebeurtenissen in de groep tijdige uitvoering in de weg staat. Sommige bijeenkomsten zijn nogal 'vol' (zoals bijeenkomst 10) en sommige trainers kiezen er daarom voor om onderdelen die bijeenkomst eerder of later te behandelen. De video analyses laten duidelijk zien dat veel onderdelen niet in de voorgeschreven tijd worden behandeld. Vaak duurt behandeling van een onderdeel korter dan in de handleiding staat aangegeven. Wanneer een groep klein is en/of passief dan is verklaarbaar dat het betreffende onderdeel eerder klaar is dan voorgeschreven. Sommige deelnemers vonden dat de trainers tijd rekten om aan op de flap-over genoteerde de tijden te voldoen. Het lijkt niet nodig en onrealistisch uitvoering volgens tijdsregime "essentieel" te verklaren. Het is immers plausibel dat de tijdsinvestering per onderdeel afhankelijk is van de groepsgrootte en groepsdynamiek.

De Theoretische en Managementhandleiding schrijft voor en onderbouwt waarom een frequentie van een keer per week aan te bevelen is. Alle bestudeerde trainingen houden echter twee bijeenkomsten per week. De keuze voor deze hogere frequentie wordt onderschreven door trainers, deelnemers en andere professionals. Zij prijzen de intensiteit van deze frequentie en wijzen op de geringe spanningsboog die deelnemers kunnen opbrengen. Een lagere frequentie zou ten koste gaan van niet alleen de motivatie maar ook zou de herhaling minder sterk werken. Nadeel is dat tussen de bijeenkomsten, vooral als er geen weekend tussen zit, zich onvoldoende oefenmomenten voordoen, precies zoals de handleiding voorspelt. De frequentie waarin de bijeenkomsten worden gegeven wordt dus consequent niet programma-integer uitgevoerd. Onder trainers en coaches lijkt consensus te zijn dat deze afwijking legitiem is. Deze praktijk is recent bekrachtigd door een aanpassing in de heringediende Leefstijltraining bij de Erkenningscommissie Gedragsinterventies.

Huiswerk en rollenspel

Zoals gezegd worden de thematische onderdelen herhaald in de vorm van het bespreken van het huiswerk. Volgens de scores in de online enquête geschiedt behandeling van het huiswerk "grotendeels" conform de inhoud van de trainingshandleiding. Trainers vinden bovendien het huiswerk "nuttig" en "belangrijk voor het terugdringen van recidive". Uit de gesprekken met trainers komt een meer wisselend beeld naar voren. Sommige trainers hechten veel waarde aan het maken van het huiswerk en kijken het huiswerk ook na. Andere trainers vinden het geschreven huiswerk minder belangrijk maar gaan na of de deelnemers met het huiswerk zijn ' bezig geweest' en zien voldoende meerwaarde in het opnieuw bespreken van de stof. Een algemene verklaring voor het niet of summier maken van huiswerk wordt gezocht in het gebrek aan vaardigheid om te reflecteren op en te schrijven over het eigen gedrag. Meer contextueel wordt gewezen op het gevangenisregime, waardoor openheid van deelnemers tot negatieve consequenties kan leiden.

Het rollenspel als werkvorm roept bij deelnemers de meeste weerstand op. Niet onbegrijpelijk want in rollenspel kan een deelnemer zich kwetsbaar voelen. Ook trainers kunnen meer of minder affiniteit hebben met rollenspel. Mogelijk schuilt hierin de verklaring dat in de ene training het rollenspel niet wordt uitgevoerd, in een volgende training half en een derde training 'zoals het hoort'. Er is in dit verband ook kritiek op het handboek, dat volgens veel trainers te weinig alternatieve werkvormen

bevat en te weinig handvatten om het rollenspel goed uit te voeren. Alternatieve werkvormen zijn volgens de trainers nodig om daarmee beter te kunnen aansluiten op het niveau en dynamiek van de groep.

Essentiële onderdelen

Uit de interviews komt naar voren dat een rigide volgen van de trainingshandleiding geen recht doet aan de dynamiek van de groep en zeer waarschijnlijk contraproductief is. Deze praktijkervaring wordt bevestigd door de literatuur (Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie, 2013). Afwijkingen van de trainingshandeling zijn daarom inherent aan een goede uitvoering van de training. Belangrijk is dat tenminste de essentiële onderdelen van de training worden uitgevoerd (Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie, 2013). Nagegaan is wat essentiële onderdelen van de Leefstijltraining zijn. Trainers antwoorden verschillend op deze vraag en verschillen ook in opvatting over welke onderdelen “nuttig” zijn en “belangrijk voor terugdringen van recidive”, maar deze verschillen zijn niet groot. De meerdere keren opgetekende bewering dat de inhoudelijke onderdelen van de training “in hun samenhang” essentieel zijn lijkt vanzelfsprekend, al zou een consensusuitspraak (bevestiging) van de ontwikkelaars, trainers en coaches hierover wenselijk zijn. Wanneer in ogenschouw wordt genomen dat de Leefstijltraining een cognitieve gedragsinterventie is, en rekening houdend met het feit dat veel deelnemers weinig onderwijs hebben genoten, is het verdedigbaar dat herhaling van de stof aan de hand van het huiswerk en het oefenen van vaardigheden door middel van rollenspel ook als essentieel kan worden aangemerkt. Een consensusuitspraak van bij de ontwikkeling en uitvoering betrokken experts zou hierin wenselijk zijn. Indien het rollenspel, of andere werkvormen waarbij verworven kennis wordt geoefend, tot de essentiële onderdelen worden gerekend is het belangrijk om trainers voldoende toe te rusten om deze onderdelen overtuigend te kunnen uitvoeren.

Trainingsadministratie

Trainers en interventiecoaches doen aan dossiervorming van de training. Basisgegevens van de deelnemers wordt vastgelegd en er wordt een aantal gestandaardiseerde instrumenten die tijdens de training zijn afgenomen opgeslagen, o.a. de voor- en nametingen. Tussen- en eindevaluaties, echter, komen niet in het trainingsdossier maar worden naar de trajectbegeleider of toezichthouders gestuurd. Voor onderzoek is het praktisch wanneer hiervan kopieën in het trainingsdossier komen. Niet alle trainers vullen consequent de schalen “begrip” en “betrokkenheid” in op de deelnemerslijsten. De redenen waarom deelnemers stoppen met de training wordt niet uniform bijgehouden.

Rol van de coaches

Tot op heden krijgen de trainers driemaal per training een coaching sessie op basis van de door de interventiecoach bekeken video-opnames en/of op aanvraag wanneer er zich in de training moeilijke situaties voordoen. Beginnende trainers zeggen dat zij de coaching sessie waarderen om zich in het trainersvak te bekwamen. Meer ervaren trainers zeggen minder coachingsuren nodig te hebben. De rol van interventiecoach beperkt zich echter niet alleen tot ondersteunen van beginnende trainers. De coaching sessie zijn er ook om de programma-integriteit te borgen. Videobeelden en coachingsgesprekken gaan ook daar over. Het is daarom aan te bevelen coaching van trainers te handhaven, opdat afwijkingen Leefstijltrainingen binnen een bepaalde marges blijven. Wat die “bepaalde marges” zijn kan onderdeel zijn van de eerdergenoemde consensusuitspraak van trainingsontwikkelaars, interventiecoaches en trainers.

8.2.3 Motivatie van betrokkenen

Alle trainers die we hebben geïnterviewd tonen zich betrokken bij de deelnemers, zijn positief over de opzet van de training en spreken gedreven over het trainersvak. Dit zien we ook terug in de online enquête. De interventiecoaches zijn ook sterk bij de inhoud en kwaliteit van de Leefstijltraining betrokken. Deelnemers staan meer ambivalent tegenover de training. Vooral aan het begin van de training is er vaak nogal weerstand. Enerzijds omdat de training plaats vindt in een drangkader, anderzijds omdat zij vooraf vaak nauwelijks over de inhoud van de training zijn geïnformeerd. Het is belangrijk om deelnemers vooraf goed en tijdig te informeren over de Leefstijltraining en met ze te bespreken of deelname passend is. Zowel de deelnemer als de trajectbegeleider of toezichthouder kan dan besluiten af te zien van deelname. Een deel van de deelnemers volhardt in die weerstand, sommige zo sterk dat ze met de training moeten stoppen omdat hun gedrag het trainingsklimaat verstoort. Of zij verzuimen meerdere keren verzuimen en moeten daarom stoppen. Een ander deel verzet zich niet actief maar blijft op een minimaal niveau betrokken. Er zijn ook deelnemers die hun weerstand laten varen en gaande weg meer betrokken raken omdat ze inzien iets nuttigs te kunnen leren. Een kleine minderheid toont zich vanaf het begin intrinsiek bij de trainingsdoelen betrokken.

Gebrekkige motivatie en (blijvend) verzet tijdens de bijeenkomsten kan volgens trainers ook te maken hebben met gebrekkige cognitieve vaardigheden. Wanneer het niet lukt het verzet van een niet gemotiveerde deelnemer enigszins om te buigen in een coöperatieve houding wordt deelname beëindigd. Bij voorkeur wordt voorkomen dat er teveel mensen met een negatieve attitude in een groep zitten want dat levert problemen op voor de modelgetrouwe voortgang van de training.

8.2.4 Contextuele factoren

Uit de gesprekken met managers van organisaties die de Leefstijltraining uitvoeren komt naar voren dat zij geen problemen zien in de continuïteit van de instellingen. Wel benadrukken zij dat zij actief moeten werven om regelmatig trainingen te kunnen uitvoeren. Zowel PI's als adviseurs van de reclassering, en sinds de verruiming van de instroommogelijkheden in 2014 ook de toezichthouders, moeten worden geïnformeerd en soms ook betrokken bij de organisatie van de trainingen. Zolang uitvoerende organisaties dit goed doen, lijkt de instroom van deelnemers gewaarborgd. Volgens managers helpt het wanneer trainingen regelmatig starten. Het heeft een versterkend effect op de bekendheid met en vertrouwen in de interventie onder reclasseringswerkers en trajectbegeleiders.

Het drangkader waarin de Leefstijltraining wordt uitgevoerd lijkt voor de betrokken trainers geen belemmering te vormen. Ze zijn gewend onder deze condities te werken. Wel lijkt het daardoor onvermijdelijk dat deelnemers niet die openheid over hun gedrag geven die voor een optimale uitvoering van de interventie, en mogelijk ook voor de effecten ervan, wenselijk is. Deelnemers blijven vaak voorzichtig met wat ze wel en niet met de groep delen. Dit wordt versterkt doordat vanaf het begin duidelijk is dat de trainers met toezichthouders en trajectbegeleiders de voortgang communiceren. Transparant wil voor deelnemers nog niet zeggen 'te vertrouwen'. Echter omdat voor alle deelnemers deze omstandigheden gelijk zijn, lijkt dit geen bezwaar op te leveren voor een doeltreffendheidsstudie of effectevaluatie waarin sprake is van een experimentele en een controlegroep (mits de controlegroep bestaat uit justitiabelen). Echter, het is wel van belang op te merken dat het drangkader, en daardoor de grote kans op verminderde openheid en vertrouwen van deelnemers, het effect van de Leefstijltraining kan verminderen. De 'huisregels' en het bejegeningssklimaat in de PI's contrasteren met het optimale klimaat voor een cognitieve

gedragsinterventie zoals de Leefstijltraining. In het verlengde hiervan is het de vraag of het te laat brengen van deelnemers voor de trainingsbijeenkomst en deelnemers niet uit 'de isoleer' halen om de training te volgen, incidenten zijn of symptomen van een klimaat waarin weinig affiniteit is met gedragsinterventies. Iets vergelijkbaars geldt voor extramurale trainingen. Er is een inherent spanningsveld tussen het drangkader en de trainingsmethodiek. Trainers zijn vaak ook toezichthouders, misschien niet de toezichthouder van de deelnemer maar wel collega van de toezichthouder van de deelnemer.

In een Intramurale setting moet bij de planning van een training rekening worden gehouden met de resterende strafduur van de kandidaat deelnemers. Het komt nu al voor (onbekend is hoe vaak¹⁴) dat geschikte kandidaten niet aan de Leefstijltraining deelnemen omdat het einde van de detentieperiode eerder valt dan het einde van de training. Wel is bekend dat het grootste deel van de intramurale deelnemers langer dan zes maanden in detentie is alvorens met de training te starten. De planningsproblemen in intramurale settings zijn een argument om, zoals nu al staande praktijk is, de trainingen in een frequentie van twee keer per week uit te voeren, ten einde een nog langere doorlooptijd te vermijden.

8.3 Conclusies en aanbevelingen

In deze slotparagraaf beantwoorden we de laatste onderzoeksvraag: Wat valt uit de resultaten van de procesevaluatie te concluderen over de programma-integriteit van de uitvoering van de Leefstijltraining? (8.3.1) Ook geven we enkele aanbevelingen en overwegingen bij die meegenomen kunnen worden bij de opzet van een toekomstige doeltreffendheidsstudie (8.3.2).

8.3.1 Algemene conclusie

De hoofdvraag van deze procesevaluatie luidt: "Wordt de Leefstijltraining voor justitiabelen programma-integer uitgevoerd?" De nadruk van de studie ligt op conformiteit en niet op responsiviteit. Hoewel een toetsingskader ontbreekt, lijkt het erop dat de bestudeerde trainingen grotendeels programma-integer worden uitgevoerd, al is er geen harde maat beschikbaar om dit oordeel te kwantificeren. Alle inhoudelijke onderdelen van de Leefstijltraining worden behandeld in de volgorde die de programmahandleiding voorschrijft. Er zijn wel enkele kanttekeningen te plaatsen. De frequentie van bijeenkomsten is in alle trainingen hoger dan voorgeschreven; het maatjessysteem wordt in geen enkele training modelgetrouw uitgevoerd. Wanneer het rollenspel als essentieel zou worden aangemerkt, en hier zijn argumenten voor, dan worden enkele trainingen op dat punt niet programma-integer uitgevoerd. Ten behoeve van een doeltreffendheidstudie kan de vervolgvraag luiden of de onderlinge verschillen tussen de trainingen klein genoeg zijn om ze als eenzelfde interventie te beschouwen. Naast de rollenspellen die door sommige trainers niet en andere wel worden gedaan, komt daarbij ook het onderdeel 'huiswerk' in beeld. Ook hier gaat de vraag vooraf of 'huiswerk' een essentieel onderdeel is van de training en hoe groot de marges zijn om af te wijken van de programmahandleiding. Het ene trainerskoppel is streng en consequent met het huiswerk, het andere trainerskoppel interpreteert de programmahandleiding ruim en eist geen geschreven huiswerk.

¹⁴ Deze gegevens zijn niet in het onderzoek betrokken.

Samenvattend kan de uitvoering van de Leefstijltrainingen voor justitiabelen, na enige aanpassingen van de praktijk, worden aangemerkt als programma-integer. Het is wenselijk dat er tussen betrokken experts van de Leefstijltraining consensus komt over wat essentiële onderdelen zijn en eventuele afwijkingen daarvan moeten meetbaar worden gemaakt.

8.3.2 Aanbevelingen en overwegingen bij de doeltreffendheidsstudie

Instroom genereren

Volgens het formele werkproces meldt de toezichthouder een kandidaat deelnemer aan bij de regiocoördinator. Wanneer regiocoördinatoren het vermoeden hebben dat er kandidaten voor de extramurale Leefstijltraining niet door de toezichthouder worden aangemeld kan deze in IRIS nagaan welke personen dat zijn. Vervolgens kan de toezichthouder worden benaderd met de vraag of en wanneer aanmelding aan de orde is. Vroegtijdige aanmelding is belangrijk in verband met de planning van tijd en plaats van de training. Dit kan alleen voor de ‘eigen’ reclasseringsorganisatie worden nagegaan, goede contacten met collega's (o.a. werkbegeleiders) van andere 3RO organisaties is hiervoor belangrijk.

Korte of reguliere Leefstijltraining

Het blijkt in de praktijk niet altijd eenvoudig te zijn om helder onderscheid te maken tussen (indicatie voor) de Korte Leefstijltraining en reguliere de Leefstijltraining voor justitiabelen. Het onderscheid zoals gemaakt in de Theoretische en Managementhandleiding van de reguliere Leefstijltraining is subtiel en daardoor niet helder. Pas na meerdere keren zorgvuldig lezen is het onderscheid duidelijk. Het is daarom voorstelbaar dat dit in de uitvoeringspraktijk ook lastig is. Verheldering van de selectieprocedure c.q. -criteria voor de Korte Leefstijltraining en reguliere Leefstijltraining is aan te bevelen.

In- en exclusiecriteria

Het is denkbaar dat wanneer de exclusiecriteria strikter worden gehanteerd deze mensen niet zouden instromen en de uitval tijdens de trainingen iets zou verminderen (zie 4.4.2). Tegelijkertijd maakt het grootste deel van de deelnemers met een contra-indicatie de training wel af (65%, tegenover 76% van de overige deelnemers). Kennelijk was hun gedrag tijdens de training voldoende beïnvloedbaar c.q. coöperatief. Het doet vermoeden dat een RISC-score leidend tot in- of exclusie voor de training ruimte laat voor interpretatie en niet automatisch leidt tot exclusie. Dit is in overeenstemming met het uitgangspunt dat de RISC-score een belangrijke indicatie is, maar dat het professionele oordeel de doorslag geeft. Ook volgens de Theoretische en Managementhandleiding is die interpretatieruimte er. Wanneer de criteria strenger worden gehanteerd leidt dat in een aantal gevallen tot het praktische probleem dat trainingen in een lagere frequentie kunnen worden aangeboden. Hierdoor lopen mensen die ondubbelzinnig in aanmerking komen voor de Leefstijltraining de training wellicht mis. De instroom in de Leefstijltraining lijkt daarmee een *trade off* te zijn tussen de wens/ noodzaak regelmatig trainingen te starten en strikte hantering van de exclusiecriteria.

Het is voor vervolgstudies van belang de mate waarin de deelnemers voldoen aan de in- en exclusiecriteria voor de Leefstijltraining goed vast te leggen. Inzage in de RISC is hiertoe een voorwaarde; daarin staat immers een aantal van deze criteria vermeld. De deelnemers zouden dan in een analyse voor de bepaling van de doeltreffendheid en effecten van de Leefstijltraining kunnen

worden ingedeeld in bijvoorbeeld een groep die volledig aan de in- en exclusiecriteria voldoet en deelnemers die dat niet of tot op zekere hoogte doen.

Trainingsadministratie

Ten behoeve van doeltreffendheidsonderzoek is het sterk aan te raden de verslaglegging van de trainingen uniform, consequent en consistent uit te voeren. Hoewel aan eisen van verslaglegging grotendeels wordt voldaan, zijn nog niet alle trainingsdossiers volledig en consistent ingevuld. Interventiecoaches zouden er nog nauwkeuriger op moeten toezien dat dit gebeurt.

Verder zijn verbeteringen aan te brengen in de registraties zelf. Zo ontbreekt in de deelnemerslijst “begrip en betrokkenheid” een toelichting over wat onder ‘begrip en betrokkenheid’ moet worden verstaan, eventueel aangevuld met indicatoren. De registratie van deelnemers die stoppen is ook nog niet eenduidig. Er zou voor elke uitvaller een beknopte kwalitatieve beschrijving kunnen worden gemaakt aangevuld met over deze deelnemer te scoren categorieën als “zelf gestopt”, “door trainer beëindigd” en “overmacht”.

Huiswerk

Trainers gaan niet allen op dezelfde wijze met het huiswerk om; de ene is daarin heel soepel de ander meer gedisciplineerd. Didactisch gezien ligt het voor de hand te veronderstellen dat de stof bij deelnemers die het huiswerk maken (en daar ook schriftelijk feedback op krijgen van de trainer) beter beklijft dan bij deelnemers die de opdrachten in het werkboek niet hebben gemaakt. Het is daarom nodig om de huiswerkpraktijk in de trainingen gelijk te schakelen. Trainers die nu soepel met het huiswerk omgaan dienen te worden toegerust met vaardigheden om de deelnemers tot het maken van huiswerk te bewegen. Waar het maken van het huiswerk in botsing komt met het gevangenisregime kunnen deelnemers worden ondersteund in het creatief omgaan met de huiswerkopdrachten. Hier lijkt een rol weggelegd voor de interventiecoaches, eventueel aangevuld met thematisering van het huiswerk tijdens jaarlijkse scholingsdagen voor trainers.

Leefstijltraining in gedwongen kader

Het drangkader waarbinnen de Leefstijltraining wordt uitgevoerd wordt door trainers geaccepteerd als een gegeven: “het is nu eenmaal zo”. Het klimaat in de PI lijkt door trainers en regiocoördinatoren moeilijk te beïnvloeden. Toch is het van belang hierbij stil te staan. Immers, wanneer in het justitiedomein wordt erkend dat de Leefstijltraining een waardevolle interventie is, dan zou verwacht mogen worden dat ook de setting waarin deze training wordt gegeven meebeweegt. Gelukkig gebeurt dat ook, maar niet overal in dezelfde mate. Dat reclasseringsafdelingen werken aan de vergroting van de bekendheid met de Leefstijltraining in de PI en ook bij adviseurs en toezichthouders is blijvend nodig. Tegelijkertijd zou van PI’s mogen worden verwacht, en niet alleen de afdeling ‘terugdringen recidive’ zoals ze nog vaak heten, dat zij ook maximaal bijdragen aan het creëren van optimale trainingsomstandigheden.

Voor- en nameting

De Leefstijltraining richt zich primair op het terugdringen van de kans op terugval in verslavingsgedrag en wil zodoende de kans op criminele recidive verminderen. Specifieke doelen van de Leefstijltraining richten zich voornamelijk op het verwerven van kennis en inzicht (Buntjer et al., 2009a). Het behalen van deze specifieke doelen kan wordt gemeten in een doeltreffendheidsstudie. De voor- en nameting

van de Leefstijltraining beogen het behalen van deze zogenaamde programmadoelen (Van Ooyen et al., 2009) te meten. Het succesvol behalen van de specifieke doelen van de Leefstijltraining veronderstelt dat het terugval in problematisch gebruik (riskant gebruik met klachten, verslaving) en uiteindelijk ook delictgedrag vermindert. De programmadoelen worden opgesomd in de Evaluatiehandleiding. Het gaat om het verbeteren van:

1. Motivatie tot gedragsverandering; 2. Inzicht in achtergronden van het eigen riskante gebruik/gokken, in de relatie tussen gebruik/gokken en crimineel gedrag en herkennen van risicosituaties; 3. Het kunnen hanteren van risicosituaties en het kunnen vermijden van terugval; 4. Zelfcontrole; Deelnemers moeten buiten detentie verbeteringen laten zien op: 5. Middelengebruik/gokken (Van Ooyen et al., 2009, p. 10).

Bij beschouwing van de vragenlijsten van de voor- en nameting rijst de vraag op of deze nameting een valide operationalisering zijn van de deze programmadoelen. Motivatie, bijvoorbeeld, wordt niet gemeten door naar intentie, *self-efficacy* of *coping* te vragen maar te vragen of de deelnemer voor- en nadelen van gebruik heeft “geleerd” en of het opmaken van een voor- en nadelenbalans “nuttig” was. Om motivatie tot gedragsverandering te meten kan rechtstreeks naar motivatie worden gevraagd en worden daarnaast ook *coping* en/of *self-efficacy* schalen gebruikt (bijv.: Cooper, 1994; Goldbeck, Myatt, & Aitchison, 1997). Een kritische evaluatie van de voor- en nameting lijkt op zijn plaats voordat met een doeltreffendheidstudie wordt begonnen.

Controlegroep

In de Evaluatiehandleiding wordt gesuggereerd dat de controlegroep kan worden samengesteld uit personen die, net als de experimentele groep, voldoen aan de in- en exclusiecriteria voor deelname. Het selectieproces moet op gelijke wijze verlopen en toewijzing aan experimentele of controlegroep verloopt idealiter *ad random*. In beide groepen zouden elk 300 personen moeten zitten (Van Ooyen et al., 2009). Gezien de instroom in dit onderzoek (91 in ongeveer 3 maanden) zou het bereiken van de gewenste aantallen voor doeltreffendheid of effectonderzoek ongeveer twee jaar duren. Voor de uitvoeringspraktijk van de Leefstijltraining betekent dit gedurende het onderzoek een halvering van de instroom. Dit zou in sommige regio's kunnen leiden tot continuïteitsproblemen, dat wil zeggen trainers kunnen niet voldoen aan het minimum aantal trainingen voor behoud van de certificering. In de andere regio's betekent dit een forse verlaging van de frequentie van trainingen, dat waarschijnlijk nog lager wordt omdat er een grotere mismatch tussen trainingskalender en 'detentieperiode' zal optreden. Dit leidt bij intramurale trainingen waarschijnlijk tot een nog groter aandeel deelnemers die lang in detentie zijn. De vraag is of dit wenselijk is.

Met de herziening van de handleidingen kan opnieuw bekeken worden welke aantallen deelnemers nodig zijn om met nieuw gekozen uitkomstmaten statistische analyses goed uit te kunnen voeren.

Detentieduur of recidive risico?

Wij hebben gerapporteerd over de duur van het verblijf voorafgaand aan de start van de Leefstijltraining. De duur van het verblijf zegt alleen iets over de deelnemers die gedetineerd waren tijdens de training. Veel extramurale deelnemers zijn ook gedetineerd geweest. Uit IRIS is, voor zover ons bekend, niet op te maken wat de strafduur is geweest van de extramurale deelnemers. Om beide groepen adequaat te kunnen vergelijken is het individuele recidiverisico waarschijnlijk een betere maat dan detentieduur.

Gelijktijdige en volgtijdelijke interventies

Relevant voor doeltreffendheidsonderzoek is de vraag of de Leefstijltraining is te isoleren van andere interventies en 'bijzondere voorwaarden' die min of meer gelijktijdig worden uitgevoerd. De justitiabele heeft vaak te maken met een pakket aan interventies en voorwaarden. De CoVa, bijvoorbeeld, wordt in de Theoretische en Managementhandleiding aangeraden als goede voorbereiding op de Leefstijltraining. Mogelijk is het effect van de Leefstijltraining groter wanneer de CoVa voorafgaand aan de Leefstijltraining is doorlopen. Het wel of niet volgen van de CoVa en het moment waarop deze wordt gevolgd zal dus mede het resultaat van de Leefstijltraining beïnvloeden.

Literatuur

3RO. (2009). Factsheet Leefstijltraining. Amersfoort: 3RO.

Barber, J. P., Liese, B. S., & Abrams, M. J. (2003). Development of the Cognitive Therapy Adherence and Competence Scale. *Psychotherapy Research*, 13(2), 205–221. doi:10.1093/ptr/kpg019

Blanken, P., & Hendriks, V. (1994). European Addiction Severity Index EuropASI. Rotterdam: IVO.

Blauw, E., & Roozen, H. (2012). *Handboek forensische verslavingszorg*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Braam, R., Verbraeck, H., & Trautmann, F. (2013). *RAR Handboek middelengebruik en verslaving. Rapid Assessment and Response methode voor middelengebruik en verslaving*. Utrecht: CVO - Centrum voor Verslavingsonderzoek / Trimbos-instituut.

Buntjer, R., Schoemakers, A. E., Smeerdijk, M., & Nieuwenhuis, M. (2009a). Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen Deel A: Theoretische en Managementhandleiding Versie april 2009. Amersfoort: SVG, Verslavingsreclassering.

Buntjer, R., Schoemakers, A. E., Smeerdijk, M., & Nieuwenhuis, M. (2009b). Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen Deel B : Programmahandleiding voor de trainer Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen DEEL B Programmahandleiding voor de trainer Versie april 2009. 2009. Amersfoort: SVG, Verslavingsreclassering.

Cooper, M.L. (1994). Motivations for alcohol use among adolescents: Development and validation of a four-factor model. *Psychological Assessment*, 6(2), 117. Retrieved from <http://psycnet.apa.org/journals/pas/6/2/117/>

Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie. (2013). Advies Programma-integriteit gedragsinterventies. Den Haag: Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie, Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Fischer, T.F., Captein, W. J. M., & Zwirs, B. W. C. (2012). Gedragsinterventies voor volwassen justitiabelen. Stand van zaken en mogelijkheden voor innovatie. Den Haag: WODC.

Ganpat, S. M., & van den Eijnden, R. J. J. M. (2008). Procesevaluatie pilot Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen. Rotterdam: IVO.

- Goldbeck, R., Myatt, P., & Aitchison, T. (1997). End-of-treatment self-efficacy: a predictor of abstinence. *Addiction*, 92, 313–324.
- Kuppens, J., & Ferwerda, H. (2008). Van binnen naar buiten. Een behoeftenonderzoek naar de aard en omvang van nazorg voor gedetineerden. Den Haag / Arnhem: WODC / Bureau Beke.
- Marlatt, G. A., Baer, J. S., & Larimer, M. (1995). Alcohol Problems Among Adolescents: Current Directions in Prevention Research. University of Washington.
- Marlatt, G. A., & Gordon, J. R. (1985). *Relapse Prevention: maintenance strategies in the treatment of addictive behaviors*. New York: Guilford Press.
- Marlatt, G., Parks, G., & Witkiewitz, K. (2002). *Clinical guidelines for implementing relapse prevention therapy*. Seattle: University of Washington.
- Menger, A. (2010). Wat werkt en wie werkt? *Maatwerk*, 2, 20–22.
- Miller, W., & Rollnick, S. (1991). *Motivational interviewing. Preparing People for Change (2nd ed.)*. New York: The Guilford Press.
- Prochaska, J. O., & DiClemente, C. C. (1996). Toward a comprehensive model of change. In W. R. Heather & N. Miller (Eds.), *Treating addictive behaviors: Process of change*. (p. pp 3–27). New York: Plenum Press.
- Programma Terugdringen Recidive. (2005). Gedragsinterventies. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- RN/SVG/LdH. (2010). Handleiding RiSc. Versie 3, deel 2: Indicatiestelling. Maart 2010. Reclassering Nederland / Stichting Verslavingsreclassering GGZ / Leger des Heils Jeugdzorg & Reclassering.
- Rollnick, S., Miller, W. R., & Butler, C. (2009). *Motiverende gespreksvoering in de gezondheidszorg*. Gorinchem: Ekklesia.
- Rovers, B. (2011). Motiveren en motivatieproblematiek. In M. Kooijmans (Ed.), *Integraal motiveren in het jongerenwerk van de Twern*. Den Bosch: Hogeschool Avans, Expertisecentrum Veiligheid.
- Saan, H., & De Haes, W. (2005). *Gezond effect bevorderen*. Woerden: Nigz.
- Schippers, G. M., & Broekman, T. G. (2012). MATE-Crimi 2.1 Handleiding en protocol. Nijmegen: Beta Boeken.

Schoenmakers, Y., Leiden, I. Van, Bremmers, B., & Ferwerda, H. (2012). *Onder Controle. Een procesevaluatie van de gedragsinterventie "Korte Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen."* Arnhem / Den Haag: Bureau Beke / WODC.

Van Ooyen, M., Buntjer, R., Schoemakers, A., Smeerdijk, M., & Nieuwenhuis, M. (2009). *Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen Deel C: Evaluatiehandleiding*. Amersfoort: SVG, Verslavingsreclassering.

Bijlage 1. Overzicht van de geobserveerde bijeenkomsten

Overzicht van geanalyseerde videoopnamen																
	bijeenkomsten								boostersessies							
locatie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Training A extra																
Training B extra		NP									VP					
Training C extra			VP				VP/NP								NP	VP
Training D ex NP					VP			NP								
Training E extra			NP				VP/NP					NP				
Training F intra		VP	NP				NP					VP				
Training G intra								NP				NP				
Training H int VP/NP						VP					VP			VP&NP		
Training I intra			VP		VP/NP	NP										
Training J intra				VP	VP		NP						VP	NP		
Training K intra				VP							NP			VP		
Training L intra									VP							VP
totaal																44
Van 11 trainingen 39 bijeenkomsten																
Van 11 trainingen 8 booster sessies																
VP = voor de pauze, NP = na de pauze																
Deelnemers van de extramurale training in Groningen maakten bezwaar tegen gebruik van videomateriaal voor onderzoek.																
Grijs: PI Zwolle, 1e zeven bijeenkomsten niet meenemen in de videoanalyse, te a-typisch volgens interventiecoach																

Bijlage 2. Scoreformulier video-observaties 1 (conformiteit)

Voorbeeld: scoreformulier bijeenkomst 4

A. Algemeen

Naam training	De leefstijl
Locatie	
Nummer training	
Nummer sessie (voor/na pauze)	
Naam trainer	
Interventiecoach	
Datum VM bekijken	
Video bekeken van ... minuut tot ... minuut	

	Ja/nee	Niet te scoren
Zijn er twee trainers aanwezig?		
Materiaal: is er een flap-over of een whiteboard?		
Is het duidelijk wie de trainer en wie de co-trainer is?		

B. Aangepast per bijeenkomst

Bijeenkomst 3 Overzicht bijeenkomstonderdelen	Behandeld?	Chronologie	Afwijking tijdsduur		Opmerkingen, evt. reden van afwijking
	<i>Ja/nee</i>	<i>Cijfers</i>	<i>+ min</i>	<i>- min</i>	
1. Introductie (5 min)					
2. Rondje ruis (15 min)					
3. Kijk op de week (15 min)					
4. Opstellen functieanalyse (50 min)					
5. Pauze (15 min)					
6. Introductie zelfcontrolemaatregelen (50 min)					
7. Huiswerkopdrachten (5 min)					
8. Afsluiting (10 min)					

C. Afzonderlijke bijeenkomstonderdelen

1. Introductie (5 min)	Behandeld?	Chronologie	Opmerkingen, evt. reden van afwijking
	<i>Ja/nee</i>	<i>Cijfers</i>	
Welkom			
Samenvatting vorige bijeenkomst			
Inhoud huidige bijeenkomst			

2. Rondje ruis (15 min)	Behandeld?	Chronologie	Opmerkingen, evt. reden van afwijking
	<i>Ja/nee</i>	<i>Cijfers</i>	
Vraag ALLE deelnemers of zij iets willen delen			

3. Bespreken van kijk op de week (15 min)	Behandeld? <i>Ja/nee</i>	Chronologie <i>Cijfers</i>	Opmerkingen, evt. reden van afwijking
Vraag deelnemer formulier voor te nemen en bekrachtig positief indien ingevuld. Vraag naar belemmering indien niet ingevuld			
Geef aan dat er formulieren van 3 deelnemers worden besproken vanwege de tijd			
Neem formulier door en ga in op gevoelens en gedachten bij moeilijke momenten			
Sluit af door belang van bijhouden van formulier aan te geven			

4. Opstellen functieanalyse (50 min)	Behandeld? <i>Ja/nee</i>	Chronologie <i>Cijfers</i>	Opmerkingen, evt. reden van afwijking
Vraag aan alle deelnemers om kort aan te geven of het hen gelukt is de functieanalyse(s) van het gebruik op stellen. Geef een positieve bekrachtiging als de opdracht is uitgevoerd of vraag naar belemmeringen			
Teken een functieanalyse op het bord. Vraag een deelnemer uit de groep naar zijn gemaakte functieanalyse. Begin bij het uitvragen van het gebruik (het gedrag), dan de externe en interne risicofactoren en afsluitend de gevolgen. Als er een relatie bestaat tussen het middel en het delictgedrag, dan dient deze in de analyse te worden opgenomen			
Draag zorg dat van ten minste drie deelnemers de functieanalyse wordt besproken. Sluit het onderdeel af door het belang van de functieanalyse te noemen			
Bespreek de oefening top 5 risicosituaties voor gebruik/gokken en delictgedrag met tenminste 3 deelnemers. Laat deelnemers de risicosituaties concretiseren als ze onvoldoende helder beschreven zijn			

5. Pauze (15 min)	Eventuele opmerkingen
--------------------------	------------------------------

6. Introductie zelfcontrolemaatregelen (50 min)	Behandeld? <i>Ja/nee</i>	Chronologie <i>Cijfers</i>	Opmerkingen, evt. reden van afwijking
Leg uit men vervolgens strategieën kan gaan bedenken hoe men met risicofactoren kan omgaan om (ongecontroleerd) gebruik en delictgedrag tegen te gaan. Deze strategieën worden ook wel zelfcontrolemaatregelen genoemd			
Laat deelnemers kort vertellen welke strategieën zij kunnen bedenken. Leg de strategieën uit			
Neem als voorbeeld een functieanalyse van één van de deelnemers die voor de pauze op het bord is ingevuld. Vraag de deelnemers om de zelfcontrolemaatregelen uit het werkboek voor zich te nemen. Bespreek groepsgewijs de strategieën die ingezet kunnen worden bij de risicofactoren op de flap-over. Zorg dat alle deelnemers aan het woord zijn geweest			
Vraag de deelnemers om voor komende week de zelfcontrolemaatregelen in het werkboek te noteren die zij zelf willen gaan toepassen om (ongecontroleerd) gebruik en/of delictgedrag te kunnen voorkomen. Laat hen daarbij ook kijken naar de functieanalyse om te bepalen welke zelfcontrolestrategieën bij de risicofactoren mogelijk het beste zullen werken			

7. Huiswerkopdrachten (5 min)	Behandeld? <i>Ja/nee</i>	Chronologie <i>Cijfers</i>	Opmerkingen, evt. reden van afwijking
Laat deelnemers h4 uit werkboek voor zich nemen. Geef de ruimte in het hoofdstuk aan waar de zelfcontrolemaatregelen kunnen worden ingevuld			
Geef aan dat als de deelnemers de zelfcontrolemaatregelen hebben ingevuld, zij deze met hun maatje dienen door te nemen. Raad de			

deelnemers aan om direct na de bijeenkomst hier al een tijdstip voor af te spreken			
Vraag de deelnemers om de 'kijk op de week' formulieren bij te houden voor de komende bijeenkomst			

8. Afsluiting (10 min)	Behandeld? <i>Ja/nee</i>	Chronologie <i>Cijfers</i>	Opmerkingen, evt. reden van afwijking
Vraag hoe deelnemers bijeenkomst hebben ervaren. Vraag naar onduidelijkheden			
Geef kort inhoud volgende bijeenkomst aan			
Spreek tijdstip volgende bijeenkomst af			

D. Eigen inbreng trainers

Ruimte voor eventueel door de trainers zelf toegevoegde onderdelen die niet in de handleiding staan (waar, wanneer, hoe lang, wat?)

E. Opvallendheden tijdens deze bijeenkomst

Vrije ruimte voor observaties buiten de objectieve criteria uit de programmahandleiding (bijvoorbeeld zaken die een goede uitvoering in de weg staan)

Bijlage 3. Scoreformulier video-observaties 2 (responsiviteit)

De indicatoren per onderdeel zijn niet vermeld.

Alle onderstaande items worden gescoord op een schaal van 1-4

1. Vaardigheidsniveau is niet acceptabel
2. Vaardigheidsniveau wordt bijna bereikt
3. Vaardigheidsniveau op competent niveau
4. Vaardigheidsniveau op uitstekend niveau

F. Responsiviteit met behoud van programma integriteit (1)

	Score
1.1. De uitvoering is in overeenstemming met de algemene uitgangspunten (handleidingen) en het doel van het programma en de sessie. Dit blijkt o.a. uit de wijze waarop het materiaal wordt uitgelegd, verbindingen worden gelegd en/of het materiaal wordt verkend.	
1.2. de trainer toont flexibiliteit bij zijn respons op behoeften van deelnemers, terwijl de focus op de leerdoelen van de sessie bewaard blijft.	
1.3 De trainer monitort of deelnemers de stof begrijpen, of zij 'leren' en of de doelstellingen (van het onderdeel) worden behaald.	
1.4. De trainer gaat responsief om met cultuur en diversiteit in de groep seksere/religie/cultuur/begripsniveau/leeftijd/etc.	
Gemiddelde score	

Toelichting

G. Trainingsstijl (2)

	Score
2.1 De trainer verhoudt zich tot anderen op een oprechte, transparante en op samenwerking gerichte wijze.	
2.2 De trainer toont empathie, luister reflectief, vat bijdragen van deelnemers samen en poogt daarbij gevoelens, gedachten en ervaringen van deelnemers te begrijpen.	
2.3 De trainer gebruikt op gepaste wijze open vragen en motiverende gesprekstechnieken om -in lijn met de opzet van het programma- de denkbeelden van de deelnemers te achterhalen, uit te dagen en te onderzoeken en daarmee het leren te bevorderen.	
2.4 De trainer moedigt pro-sociale en respectvolle houdingen en gedragingen bij deelnemers aan en bekrachtigt deze. En toont zelf (rolmodel) de gewenste houding en grondbeginselen die in het programma worden geleerd.	
2.5. De trainer gebruikt motiverende vaardigheden om deelnemers aan te moedigen.	
Gemiddelde score	

Toelichting

H. Trainingsvaardigheden (3)

	Score
3.1 De trainer moedigt deelnemers aan om een evenredige bijdrage te leveren en geeft hen tijd en ruimte voor opmerkingen	
3.2 De trainer communiceert helder, levendig en verstaanbaar en past tempo en woordgebruik aan.	
3.3 De trainer leidt de groepsdynamische processen op een effectieve manier (groepswork).	
3.4 De trainer werkt op een effectieve manier samen met de co-trainer (rolmodel)	
3.5 De trainer stelt grenzen en gebruikt leiderschapsvaardigheden om een veilige en productieve leeromgeving te creëren	
Gemiddelde score	

Toelichting

Bijlage 4. Waardering van de inhoudelijke onderdelen per bijeenkomst

Over het verloop van iedere bijeenkomst van de training is aan de betrokken trainers een korte vragenlijst voorgelegd, met daarin gestructureerde vragen en enkele open vragen, en ruimte voor toelichting/ suggesties. In totaal kon een trainer 23 korte vragenlijsten invullen: algemeen, kennismaking en voormeting, 16 bijeenkomsten en 5 boostersessies. De vragenlijsten gaan in op de uitvoering per sessie, waarbij o.a. is nagevraagd of de onderdelen qua tijd en inhoud conform de handleiding zijn uitgevoerd (vijfpuntsschaal), of de onderdelen nuttig werden gevonden en belangrijk voor het terugdringen van de recidive (vijfpuntsschaal). Daarnaast is in een korte algemene vragenlijst de trainers gevraagd naar aspecten als programmahandleiding, tijdsregime, werkboek deelnemers en enkele randvoorwaarden, voorbereidingstijd en trainingsruimte.

In onderstaande tabel is de gemiddelde waardering van de trainers van 12 trainingen te vinden op een schaal van 1 t/m 5 (1 = laag, 5 = hoog) van de verschillende onderdelen per bijeenkomst. Tussen haakjes is de standaarddeviatie van de scores weergegeven.

Bijeenkomst	Essentieel*	Inhoud conform	Tijd conform
Gemiddelde waardering van alle onderdelen	4,3031	4,2241	4,1515
Bijeenkomst 1			
1. Peilen motivatie middelengebruik	4,50 (0,500)	4,73 (0,594) [#]	4,47 (0,640)
Bijeenkomst 2			
2. Expliciet maken van motivatie	4,47 (0,480)	4,53 (0,834)	4,40 (0,828)
3. Introductie trainingsblad	4,20 (0,841)	4,47 (0,640)	4,20 (0,941)
4. Motivatie stoppen met delict gedrag	4,53 (0,516)	4,40 (0,737)	4,47 (0,743)
Bijeenkomst 3			
5. Expliciet maken van motivatie	4,35 (0,625)	4,39 (0,870)	4,46 (0,878)
6. Bespreken trainingsblad	4,39 (0,506)	4,15 (0,899)	4,15 (0,899)
7. Introductie functieanalyse	4,39 (0,463)	4,39 (0,870)	4,08 (0,954)
Bijeenkomst 4			
8. Opstellen functieanalyse	4,54 (0,498)	4,42 (0,515)	4,42 (0,515)
9. Introductie zelfcontrolemaatregelen	4,46 (0,450)	4,42 (0,515)	4,42 (0,669)
Bijeenkomst 5			
10. Bespreken zelfcontrolemaatregelen	4,50 (0,500)	4,46 (0,877)	4,39 (0,870)
11. Introductie omgaan met trek	4,46 (0,477)	4,54 (0,877)	4,39 (0,870)
Bijeenkomst 6			
12. Bespreken strategieën omgaan met trek	4,58 (0,449) [#]	4,62 (0,506) [#]	4,39 (0,506)
13. Introductie en oefenen omgaan met sociale druk	4,31 (0,480)	4,15 (0,801)	4,31 (0,630)
Bijeenkomst 7			
14. Oefenen met sociale druk	4,38 (0,569)	3,50 (1,000) [#]	3,67 (0,888)

Bijeenkomst 8			
15. Afsluiten omgaan met sociale druk	3,46 (1,504) [#]	3,92 (0,900)	3,92 (0,900)
16. Introductie omgaan met een uitglijder	4,42 (0,557)	4,50 (0,522)	4,42 (0,515)
Bijeenkomst 9			
17. Bespreken strategieën omgaan met een uitglijder	4,46 (0,512)	4,61 (0,506) [#]	4,54 (0,519) [#]
18. Introductie tussenevaluatie	4,46 (0,512)	4,61 (0,506) [#]	4,54 (0,660)
Bijeenkomst 10			
19. Bespreken Tussenevaluatie	3,96 (1,108)	3,54 (1,664)	3,62 (1,708)
20. Introductie Gebruiks- en delictketen	4,46 (4,770)	4,46 (0,660)	4,54 (0,519) [#]
21. Introductie Leefstijlfactoren	4,39 (0,506)	4,39 (0,768)	4,31 (0,751)
22. Introductie Schijnbaar irrelevante gedachten en minibeslissingen	4,31 (0,522)	4,31 (0,751)	4,31 (0,751)
Bijeenkomst 11			
23. Bespreken Leefstijlfactoren	4,39 (0,725)	4,39 (0,768)	4,39 (0,768)
24. Gespreksvaardigheden	4,00 (1,154)	4,15 (0,987)	4,08 (0,954)
25. Introductie Rollenspel	3,85 (1,125)	3,93 (0,954)	4,23 (0,927)
Bijeenkomst 12			
26. Leefstijlfactoren Oplossingen	4,39 (0,488)	4,36 (0,842)	4,29 (0,726)
27. Introductie Waarschuwingssignalen	4,46 (0,571)	4,50 (0,760)	4,36 (0,745)
Bijeenkomst 13			
28. Bespreken Waarschuwingssignalen	4,54 (0,519)	4,77 (0,439) [#]	4,62 (0,650) [#]
29. Introductie SOS-kaart	4,39 (0,506)	4,31 (0,947)	4,31 (0,855)
Bijeenkomst 14			
30. Bespreken SOS-kaart	4,27 (0,647)	4,46 (0,688)	4,46 (0,688)
31. Vervolg Gebruiks- en Delictketen	4,23 (0,684)	4,46 (0,820)	4,36 (0,809)
Bijeenkomst 15			
32. Afsluiten SOS-kaart	3,58 (1,205)	3,85 (1,144)	4,00 (1,154)
33. Bespreken Gebruiks- en Delictketen	4,39 (0,618)	4,16 (0,987)	4,15 (0,987)
Bijeenkomst 16			
34. Bespreken Gebruiks- en Delictketen	4,75 (0,427) [#]	4,43 (0,514)	4,29 (0,914)
35. Bespreken van een eerste aanzet tot een vervolg na de training	4,04 (0,720)	4,07 (1,072)	4,15 (0,987)

* Gemiddelde score van "dit onderdeel is nuttig" en "belangrijk voor terugdringen recidive"

[#] Wijkt significant (p <0,05) af van het overall gemiddelde.

IVO
Heemraadssingel 194
3021 DM Rotterdam
T 010 425 33 66
www.ivo.nl